

Регистрационный № 4188-Ж
Основан в 1997 год

№ 2, 2017 г.
Выходит 4 раза в год

Ғылыми журнал

І. Жансүгіров атындағы
Жетісу мемлекеттік университетінің
45 жылдығына арналған

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

Жетысуского государственного университета
им. И. Жансугурова, посвященный 45-летию юбилею

Научный журнал

Бас редакторы – главный редактор

К.М. Баймырзаев

ректор, доктор географических наук, профессор,
почетный академик Национальной академии Наук
Республики Казахстан

Редакция алқасы – Редакционная коллегия:

главный редактор – ректор, доктор географических наук, профессор,
академик Национальной академии Наук
Республики Казахстан
К.М. Баймырзаев

зам. главного редактора – доктор философии (PhD), к.ю.н., ассоциированный
профессор М.А. Төлеген
ответственный секретарь – к.б.н., доцент А.С. Бахтаулова

Члены редколлегии:

М.Ж. Мальтекбасов – д.п.н., профессор
Л.К. Еркинбаева – д.ю.н., профессор
М.Т. Кантуреев – д.э.н., профессор
Б.Р. Таубаев – доктор PhD
Х.Т. Наубаева – д.пс.н., профессор
С.И. Мурыгина – магистр образования

**Регистрационное свидетельство издания № 4188-Ж выдано
Министерством информации и общественного согласия
Республики Казахстан от 12 сентября 2003 г.**

**Международный центр ISSN в Париже зарегистрировал
журнал «Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік
университетінің хабаршысы» под номером
ISSN 1813-1123**

ЮРИСПРУДЕНЦИЯ

УДК 340

ГОСУДАРСТВЕННО - ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В СФЕРЕ КОСМИЧЕСКОГО ПРАВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аккасымова Т.К., Нурмаганбет Е.Т.

*Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, tolganay.akkassymova@gmail.com*

В этой статье рассматриваются правовые вопросы присоединения Казахстана к космосу.

Ключевые слова: *эксплуатация наземной инфраструктуры, системы высокоточной спутниковой навигации спутниковая навигационная аппаратура.*

В Республике Казахстан особое внимание уделяется индустриально-инновационным проектам. В этих целях была принята государственная программа форсированного индустриально-инновационного развития страны. Данной программой, а также соответствующей отраслевой программой по развитию космической деятельности в РК предусмотрено создание в стране космической отрасли как наукоемкого и высокотехнологичного сектора экономики. Кроме того, успешно реализуется Стратегический план Национального космического агентства РК на 2011–2015 гг. В его рамках предусмотрены два стратегических направления: создание и развитие космической инфраструктуры и развитие научно-технологической базы, кадрового потенциала и международного сотрудничества.

Успех Казахстана в XXI веке — это становление его как одного из мировых центров политического и экономического влияния, культурного и нравственного притяжения. Это прорыв к новым рубежам развития, утверждение нового качества жизни и безопасности. В условиях динамичной глобальной конкуренции страна нуждается в идеологии успеха, в проекте успешного Казахстана и программе его строительства. Документ ставит перед Правительством и обществом Казахстана грандиозные задачи, реализация которых выведет нашу страну в элитный клуб высокоразвитых и наиболее конкурентоспособных государств мира. Конкурентоспособность — ключ к успешной интеграции Казахстана в мировую экономику и сообщество, поэтому необходимо обеспечить принципиально новый подход к индустриализации Казахстана, который отвечал бы требованиям и условиям международных рынков. Как показывает мировой опыт, одним из эффективных путей создания основ высокотехнологичной индустрии является развитие космической деятельности, реализация космической программы страны и внедрение космических технологий в промышленное производство. Космонавтика для Казахстана с его огромной территорией и богатейшими ресурсами — это сфера геополитических, экономических и научно-практических интересов [1].

Как подчеркнула М.Ж. Куликпаева, в рамках создания договорной, правовой и нормативно-технической базы космической отрасли Национальным космическим агентством Республики Казахстан была проведена значительная работа по разработке проектов Законов Республики Казахстан «О космической деятельности» и «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам космической деятельности». В течение 2011 г. законопроекты были рассмотрены сначала в Мажилисе, а затем в Сенате Парламента Республики Казахстан. 6 января 2012 г. законопроекты были подписаны Главой государства. Необходимо подчеркнуть, что впервые за 20 лет независимости Казахстана космическая деятельность страны стала осуществляться на основе

закона, чего не было никогда (ранее, при регулировании вопросов космической отрасли за основу брались положения соответствующих государственных программ, стратегических планов и т.п.) [2].

Структура Закона Республики Казахстан «О космической деятельности» представлена 7 главами (37 статей). Целью принятия данного Закона является регулирование общественных отношений по осуществлению космической деятельности в Республике Казахстан.

Космическая деятельность в Республике Казахстан осуществляется по следующим направлениям:

- 1) создание и использование объектов космической отрасли;
- 2) исследование космического пространства, планет и солнечно-земных связей;
- 3) дистанционное зондирование Земли из космоса;
- 4) координатно-временное и навигационное обеспечение;
- 5) создание и использование космических систем связи;
- 6) осуществление запусков космических объектов;
- 7) развитие национального рынка космических услуг и расширение космических услуг на мировом рынке;
- 8) международное сотрудничество Республики Казахстан в области исследования и использования космического пространства в мирных целях [3].

На сегодняшний день Закон функционирует, а насколько эффективно это скажется на развитии космической отрасли — покажет время. Надеемся, что в совокупности с остальными нормативными правовыми актами в сфере космической деятельности, успешная реализация настоящего Закона будет способствовать в перспективе вхождению Казахстана в число ведущих космических держав.

Республика Казахстан в настоящее время является субъектом международного космического права. В 1995 году Казахстан был принят членом Комитета ООН по использованию космического пространства в мирных целях. В 1997 году Республика Казахстан присоединилась к пяти основным международным договорам ООН по космосу: — Договору о принципах деятельности государств по исследованию и использованию космического пространства, включая Луну и другие небесные тела от 27 января 1967 года; — Соглашению о спасании космонавтов, возвращении космонавтов и возвращении объектов, запущенных в космическое пространство, от 22 апреля 1968 года; — Конвенции о международной ответственности за ущерб, причиненный космическими объектами от 29 марта 1972 года; — Конвенции о регистрации объектов, запускаемых в космическое пространство, от 14 января 1975 года; — Соглашению о деятельности государств на Луне и других небесных телах от 18 декабря 1979 года.

Сегодня наша республика стремится занять свое место в ряду космических держав мира. В настоящее время проводятся международные процедуры по присоединению Республики Казахстан к Режиму контроля ракетных технологий, что позволит Республике Казахстан стать полноправным участником международной космической деятельности.

За последнее время в мировой космической индустрии произошли большие изменения, связанные с увеличением масштабов международного сотрудничества в области освоения и использования космического пространства, стремительной глобализацией и коммерциализацией космической деятельности.

Акционерное общество «Национальная компания «Қазақстан Ғарыш Сапары» (далее - Компания) создано в соответствии с постановлением Правительства Республики Казахстан от 17 марта 2005 года № 242 «О создании акционерного

общества «Национальная компания «Казкосмос» со стопроцентным участием государства в уставном капитале и переименовано на основании приказа Национального космического агентства Республики Казахстан от 2 августа 2007 года

Компания учреждена в целях реализации Государственной программы «Развитие космической деятельности в Республике Казахстан на 2005-2007 годы», утвержденной указом Президента Республики Казахстан от 25 января 2005 года [4].

Основными направлениями деятельности Компании в соответствии с Указом являются: участие в разработке и реализации текущих, долгосрочных межотраслевых программ в сфере космической деятельности Республики Казахстан; внедрение космических технологий, направленных на решение социально-экономических задач Казахстана;

проведение опытно-конструкторских работ по созданию космических систем и комплексов.

Компания в своей деятельности руководствуется законом Республики Казахстан от 13 мая 2003 года «Об акционерных обществах», законодательством Республики Казахстан и уставом Компании.

Миссия Компании - внедрять конкурентоспособные космические технологии в интересах Казахстана.

Видение Компании - к 2020 году высокотехнологичная, динамично развивающаяся Компания (включая ее дочерние и зависимые организации) способная самостоятельно проектировать, создавать и эксплуатировать конкурентоспособные космические системы и предоставлять качественные услуги, востребованные на региональном и мировом рынках.

Компания в качестве управляющей организации обеспечивает привлечение заказов и распределение их по ее дочерним и зависимым организациям (далее - ДЗО), созданным по продуктовым направлениям и функциям:

- проектирование космических аппаратов и компонентов космической техники, сборка и испытание космических аппаратов и компонентов космической техники;

- эксплуатация наземной инфраструктуры и предоставление конкурентоспособных на мировом и региональном рынке услуг по распространению данных ДЗЗ;

- эксплуатация наземной инфраструктуры системы высокоточной спутниковой

навигации, предоставление навигационных услуг, услуг по оценке соответствия спутниковой навигационной аппаратуры, производство навигационного оборудования;

- предоставление услуг компьютерного инжиниринга, электронных продаж;

- обеспечение эксплуатации объектов НКЦ [5].

По мнению Т. Мусабаяева, для развития космических систем РК, во-первых, это создание и развитие космических систем связи и вещания, передачи данных, дистанционного зондирования Земли (ДЗЗ), а также приложений глобальных навигационных систем спутниковой навигации. Здесь начало положено: конкурс на создание космической системы ДЗЗ РК близится к завершению. В скором времени, по итогам конкурса, будет определен победитель, который станет основным нашим стратегическим партнером в деле создания космической системы ДЗЗ и строительства сборочно-испытательного комплекса космических аппаратов в городе Астане. Такой комплексный подход является обязательным условием совместной работы. В мае текущего года во время первого визита в Казахстан Президента России Дмитрия Медведева руководители космических ведомств Казахстана и

России подписали межправительственное соглашение об участии нашей страны в создании Глобальной навигационной спутниковой системы (ГЛОНАСС).

Во-вторых, это активное участие Казахстана в развитии космодрома «Байконур» путем создания Международного космического центра. В перспективе космодром «Байконур» будет представлять собой уникальный комплекс объектов наземной космической и производственно-технологической инфраструктуры. В настоящее время на космодроме «Байконур» развернуты работы по проекту создания экологически более безопасного космического ракетного комплекса «Байтерек».

В-третьих, серьезное внимание уделяется развитию научной и научно-экспериментальной базы космической деятельности в Республике Казахстан, разработке и реализации программ научных исследований и экспериментов в космическом пространстве, в том числе в рамках участия Республики Казахстан в международных проектах. Говоря языком цифр, в проекте бюджета «Казкосмоса» на ближайшие три года доля финансирования научных исследований и программ составляет 10%.

В-четвертых, создание космических систем не является самоцелью. Это инструмент конечного потребителя для решения задач социально-экономического развития, укрепления национальной безопасности и обороны РК. Для эффективного использования этого инструмента необходимо реализовать целевые проекты применения космических систем и технологий, развернуть сеть операторов космических услуг [6].

Таким образом, данные направления космической деятельности охватывают не только национальные интересы страны, но также учитывают необходимость освоения космоса в мирных целях при участии зарубежных государств и международных организаций на благо и в интересах всех государств.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Об утверждении Программы по развитию космической деятельности в Республике Казахстан на 2010-2014 годы // <http://adilet.zan.kz/>
2. М.Ж. Куликпаев Международное космическое право и Закон Республики Казахстан «О Космической деятельности».- Международно-правовые вопросы освоения космоса.- материалы круглого стола X Ежегодной Всероссийской научно-практической конференции.- Москва, 13–14 апреля 2012 г.-С. 74-80.
3. Закон Республики Казахстан от 6 января 2012 года № 528-IV. «О космической деятельности» // <http://adilet.zan.kz/>
4. Государственная программа «Развитие космической деятельности в Республике Казахстан на 2005-2007 годы» // <http://adilet.zan.kz/> Деятельность и направления компании.-<http://gharysh.kz/>
5. Т. Мусабаев Космический приоритет Казахстана.- <http://profit.kz>.

Аккасымова Т.К., Нурмағанбет Е.Т.

Қазақстан Республикасының ғарыш кеңістігін қамту жолындағы құқықтық мәселелер

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының ғарыш кеңістігін қамту жолындағы құқықтық мәселелері қарастырылған.

Кілттік сөздер: жер үсті инфрақұрылымын пайдалану, дәлдігі жоғары спутниктік навигациялық спутниктік навигациялық жабдық.

T.K. Akkasymova, E.T.Nurmaganbet

State and legal regulation in the sphere of space rights of the republic of kazakhstan

This article provides coverage of legal issues in the space of the Republic of Kazakhstan.

Key words: *operation of ground infrastructure, high-precision satellite navigation satellite navigation equipment.*

УДК 343.37

**ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ НАУКИ УГОЛОВНОГО ПРАВА В
ИМПЕРАТОРСКОМ ХАРЬКОВСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ В ПЕРИОД
1804-1919 ГОДОВ**

Берзин П.С.

*Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина,
berzin.pavel@gmail.com*

В этой статье рассматриваются основные направления науки уголовного права в императорском Харьковском университете в период 1804-1919 гг.

Ключевые слова: *правовая норма, формально-логические анализы, юридический позитивизм.*

В период 1804-1919 гг. в Харьковском университете развивалось несколько основных направлений науки уголовного права в зависимости от узкого и широкого его понимания. Особенностью формирования и развития таких направлений было то, что каждое из них обусловило собственное представление об уголовно-правовых нормах, юридических фактах, уголовно-правовых отношениях, актах применения уголовного права, актах реализации уголовного права и разрабатывалось на нескольких (различных) этапах развития науки уголовного права в указанном учебном заведении. Общеизвестно, что объектом правопонимания в теории государства и права признается правовая действительность, охватывающая, кроме права, также иные явления, порождаемые и существующие, прежде всего, благодаря праву. Представители узкого понимания рассматривали право как систему правил (норм) поведения (средство регулирования общественных отношений, связанное с государством, его воздействием на общественные отношения, установлением юридических норм и правил и т.д.), в то время как сторонники широкого понимания определяли право как что-то отличное от правил поведения или юридических норм. В пределах широкого понимания право может быть чем-угодно: психологической реакцией, реальными общественными отношениями, субъективным правом и пр. [1, с. 89-95].

В зависимости от **узкого понимания** права основные направления в уголовном праве, развиваемые представителями этой науки в Харьковском университете в 1804-1919 гг., можно представить следующим образом:

а) *юридический позитивизм* (так называемое «практическое направление в уголовном праве» или «формально-догматическое уголовное право»), формируемый Н.Т. Спасским, А.К. Бабичевым, Г.С. Гордеенко, А.И. Палюмбецким, А.Г. Станиславским, Л.Я. Таубером, А.В. Маклецовым основывался на простом описании и систематизации правовых норм, их формально-логическом анализе, а также в отсутствии познания сущности права (в данном случае уголовного). Изучая действующее, то есть позитивное, право представители этого направления

исключали рассмотрение вопросов о самой идее права, его социальной ценности, предназначении, справедливости и несправедливости [1, с. 173-174]. Как результат, в основе юридического позитивизма лежала правовая норма с необходимостью ее формально-логического анализа и систематизации. Соответственно источником права признавалась государственная власть. Вследствие этого направление юридического позитивизма раскрывало, прежде всего, именно «юридический режим» действия уголовного права (его формально-догматические основы), характеризовало динамику его реализации при помощи специфических правовых средств, которыми выступали уголовно-правовые нормы, уголовно-правовые отношения, акты применения и реализации уголовного права;

б) *историческое направление* было представлено И.Ф. Тимковским, Г.П. Успенским, К.Ф. Михайловским, И.Н. Даниловичем, Г.С. Гордеенко, А.И. Палюмбецким, А.Г. Станиславским, В.П. Даневским, М.П. Чубинским, Н.А. Максимейко, Л.Я. Таубером, А.В. Маклецовым, которые «преследовали в основном практическую цель, они определялись и руководствовались главным образом интересом догматики или потребностями толкования» [2, с. 86] и рассматривали право с точки зрения «изыскания подлинности и действительного вида случившихся происшествий, взятых в их отдельности и случайности» [3, с. 91]. Признавая право исторически сложившимся феноменом каждого, отдельного народа с присущим ему содержанием (духом), формами, языком и пр., представители этого направления рассматривали право как продукт народной деятельности, который наравне с другими проявлениями такой деятельности постоянно движется и развивается, подчиняясь закону внутренней необходимости. Основание этой теории составилось из совокупности идей, которые выработаны философией истории и лишь повторялись в юриспруденции [4, с. 230, 232]. Поэтому и уголовно-правовые воззрения первой половины XIX в. «реализовывались» в двух плоскостях: а) в процессе «заимствования» учений немецких юристов, которое нельзя отождествлять с рецепцией немецкого уголовного права; б) как выработка собственной системы уголовного права на основе «идей закономерного движения истории и идеи прогресса, которые слились в общую идею закономерного развития человечества» [4, с. 230]. Поэтому «естественное право» в трудах этих ученых обозначило собой лишь совокупность идеальных представлений о праве, имевших часто нравственный характер [5, с. 7].

Широкий подход к пониманию права обусловил формирование и развитие в Харьковском университете на протяжении 1804-1919 гг. следующих направлений в уголовном праве:

а) *естественно-правовое направление*, получившее распространение в этом учебном заведении в трудах В.Ф. Титарева, К.П. Пауловича, К.Н. Яроша, рассматривало право с точки зрения «совокупности высших, всеобщих, неизменных и совершенных начал права, существующих собственной силою и заключающих в себе идеал и критерий для права положительного», а источник естественного права – видело «в идее правды и справедливости, живущей в душе человека, в природе вещей и существ, откуда оно извлекается разумом человека, наконец, в первоначальной, дообщественной жизни человечества» [6, с. 324];

б) *социологическое направление* представляли А.И. Палюмбецкий, Л.Е. Владимиров, В.П. Даневский, М.П. Чубинский, А.Д. Киселев, Л.Я. Таубер, рассматривавшие уголовное право с позиций его социальной динамики, «динамических видоизменений» и предусматривало выяснение таких вопросов, как социальная обусловленность уголовного закона, социальный механизм действия уголовно-правовых запретов, социология применения норм уголовного права, социальная эффективность уголовно-правовых норм;

в) *психологическое направление*, представителями которого были Г.С. Гордеенко, А.И. Палюмбецкий, Л.Е. Владимиров, А.Д. Киселев, В.С. Трахтеров. В своих трудах указанные ученые характеризовали особенности применения уголовного права на уровне отдельно взятой личности, прежде всего, с учетом принятия решения о соблюдении или нарушении уголовно-правовых запретов и связанных с этим проблем. Представители этого направления уделяли особое внимание исследованию таких вопросов, как определение иерархии свойств личности в формировании его психического отношения к уголовно-правовым запретам, мотивация преступного поведения, взаимодействие личности и конкретной социально-правовой ситуации при принятии решения о соблюдении или нарушении уголовно-правовых запретов и т.д.

С методологической точки зрения спецификой указанных направлений узкого и широкого понимания уголовного права было то, что ни один из представителей уголовно-правовой науки в Харьковском университете не использовал в своей деятельности только те способы познания, которые относились лишь к одному из указанных направлений. Например, выше уже подчеркивалось, что Г.С. Гордеенко в своих трудах не только последовательно развивал историческое и психологическое направления понимания уголовного права, но и был первым преподавателем уголовного права, который в Харьковском университете на своих занятиях со студентами использовал идеи психологического понимания уголовного права, сформулированные в работах П.Й.А. фон Фейербаха.

В другом случае Г.С. Фельдштейн весьма категорически отзывался о вкладе А.И. Палюмбецкого в развитие уголовного права с позиций юридического позитивизма. Изучая рукописный курс уголовного права А.И. Палюмбецкого (на момент подготовки исследования Г.С. Фельдштейном этот рукописный курс хранился в Юридическом кабинете Харьковского университета), Г.С. Фельдштейн пришел к выводу, что автор курса «совершенно оставляет в стороне догматическую разработку положительного права», в связи с чем «вряд ли изложение А. Палюмбецкого имело ценность ввиду той пропасти, которая отделяла его от практической стороны юриспруденции». В то же время подготовленные А.И. Палюмбецким в пределах указанного курса «беглые справки о положении того или другого вопроса в нашем законодательстве» позволили Г.С. Фельдштейну считать его «типичным представителем той эпохи в русской науке, когда догматическая разработка права считалась подрывающей авторитет закона и вообще излишней» [7, с. 452]. Однако, что касается основательности подхода А.И. Палюмбецкого к рассмотрению влияния сознательности и индивидуальности (единичности) воли лица на сущность преступления, вопросов основания вменяемости, природы и содержания вины, форм виновничества, относящихся к общей части уголовного права, то возражений по этому поводу в исследовании Г.С. Фельдштейна найти не удалось. В другом случае в литературе не встречается возражений, что преемственность взглядов Л.Е. Владимирова, связанных с социологическим и психологическим направлениями в уголовном праве, оказала влияние на формирование А.Д. Киселевым так называемого «психологического основания» уголовной ответственности [8].

Выводы.

1. В зависимости от узкого и широкого понимания уголовного права основными его направлениями, разрабатываемыми на протяжении 1804-1919 гг. преподавателями Харьковского университета, можно считать: а) в пределах узкого понимания: юридический позитивизм и историческое направление; б) в пределах широкого понимания: естественно-правовое, социологическое и психологическое направления.

2. Каждый из преподавателей уголовного права в этом учебном заведении использовал в своей деятельности только те способы познания, которые относились к нескольким из указанных направлений (их объединению).

3. В *первые десятилетия* после открытия Харьковского университета были сформулированы первые основные идеи, представлявшие юридический позитивизм, историческое и естественно-правовое направления в уголовном праве. И если первые два из указанных направлений в 1810-1850-е годы развивались преимущественно в трудах преподавателей уголовного права этого времени (юридический позитивизм нашел отражение, прежде всего, в работах Н.Т. Спасского, А.К. Бабичева, Г.С. Гордеенко, А.И. Палюмбецкого, а историческое направление – в трудах И.Ф. Тимковского, Г.П. Успенского, К.Ф. Михайловского, И.Н. Даниловича, Г.С. Гордеенко, А.И. Палюмбецкого), то идеи естественно-правового направления в уголовно-правовой науке формулировались, как правило, в работах преподавателей других юридических дисциплин, представлявших кафедру прав естественного, политического и народного в отделении нравственных и политических наук (И.М. Ланг, Г.И. Терлаич, К.П. Паулович, Бернгард Рейд, Иоганн Шад, А.В. Куницын), а также кафедры энциклопедии или общего надзора системы законоведения, Российских государственных законов, то есть законов основных, законов о состояниях и государственных учреждениях (Д.И. Каченовский, А.Г. Станиславский), кафедры естественного права на юридическом факультете при преподавании дисциплин, наименования которых соответствовали названиям курсов естественного права, юридической энциклопедии (энциклопедии права) и энциклопедии законоведения.

4. Начало психологическому направлению в уголовном праве положила научная деятельность Г.С. Гордеенко в 1830-1840-е годы. Однако наибольшее развитие это направление получило в основном благодаря подготовленным Л.Е. Владимировым и А.Д. Киселевым исследованиям в 1870-е – в начале 1900-х годов.

Распространение идей социологического направления связывается с именами Л.Е. Владимирова, А.Д. Киселева, Л.Я. Таубера, преподававших уголовно-правовые дисциплины в Харьковском университете несколько десятилетий подряд, а также с М.П. Чубинским, чья преподавательская деятельность в этом учебном заведении была непродолжительной (1903-1906).

Несмотря на незначительность времени, влияние на развитие социологического направления в уголовно-правовой науке М.П. Чубинский, занимавшего ранее должности приват-доцента (1897-1898) кафедры уголовного права и уголовного судостроительства и судопроизводства Университета Святого Владимира в Киеве, доцента (1898-1901) и экстраординарного профессора (1901-1903) кафедры уголовного права и судопроизводства Демидовского юридического лицея в Ярославле, имело отличительные особенности. Связаны такие особенности были, прежде всего, с формированием ученым собственной системы знаний об уголовной политике как составном элементе науки уголовного права [9].

5. В трудах некоторых преподавателей (в том числе и указанных выше) уголовно-правовых дисциплин в Харьковском университете соответствующие направления правопонимания представлены не в полном объеме (это касается Г.П. Успенского, К.Ф. Михайловского, А.И. Палюмбецкого, В.П. Даневского). У других представителей этой науки сформулированные идеи не «сложились» на концептуальном уровне в единое (одно или несколько) направление правопонимания, что объясняется следующими причинами (в отдельных случаях их совокупностью):

а) начальными этапами их научной деятельности в уголовном праве (например, в конце 1820-х годов у Г.С. Гордеенко, в начале 1850-х годов у А.И. Палюмбецкого);

б) отсутствием печатанных работ, имевших системный характер и отображавших собственное комплексное понимание уголовного права как науки и учебной дисциплины (В.П. Даневский, А.И. Палюмбецкий, Л.Я. Таубер и др.);

в) совмещение преподавания уголовно-правовых и других юридических дисциплин, а также принадлежность ученых к другим отраслям правоведения, а именно: истории русского права (И.Ф. Тимковский, Г.П. Успенский, И.Н. Данилович, Н.А. Максимейко); римского права (К.П. Паулович); энциклопедии права (законоведения) (И.М. Ланг, Б.О. Рейт, Иоганн Шад, К.П. Паулович, Д.И. Каченовский, А.Г. Станиславский, А.И. Палюмбецкий); международного права (Иоганн Шад, Д.И. Каченовский, В.П. Даневский, И.Н. Данилович, К.П. Паулович); гражданского права (И.Ф. Тимковский, Г.П. Успенский, К.Ф. Михайловский, А.К. Бабичев, А.В. Куницын).

ЛИТЕРАТУРА:

1. Машков А.Д. Теорія держави і права: підручник. – К.: ВД «Дакор». – 492 с.
2. Иеринг Р. фон. Историческая школа юристов // Савиньи Ф.К. фон. Система современного права. Т. I / Пер. с нем. Г. Жигулина; Под ред. О. Кутателадзе, В. Зубаря. – М.: Статут, 2011. – С. 73-101.
3. Неволин К.А. Энциклопедия законоведения [СПб., 1857] // Філософія та енциклопедія права в Університеті Святого Володимира: у 2 кн. - Кн. 1 / уклад. І.С. Гриценко, В.А. Короткий; за ред. І.С. Гриценка. – К.: Либідь, 2011. – С. 3-98.
4. Муромцев С. Образование права по учениям немецкой юриспруденции [2-е изд., испр. и доп. – М., 1886] // Немецкая историческая школа права. – Челябинск: Социум, 2010. – С. 227-350.
5. Новгородцев П.И. Историческая школа юристов. Ее происхождение и судьба. Опыт характеристики основ школы Савиньи в их последовательном развитии [М., 1896] // Немецкая историческая школа права. – Челябинск: Социум, 2010. – С. 1-226.
6. Ренненкамф Н.К. Юридическая энциклопедия [Киев, 1889] // Філософія та енциклопедія права в Університеті Святого Володимира: у 2 кн. - Кн. 1 / уклад. І.С. Гриценко, В.А. Короткий; за ред. І.С. Гриценка. – К.: Либідь, 2011. – С. 313-442.
7. Фельдштейн Г.С. Главные течения в истории науки уголовного права в России / Под редакцией и с предисловием В.А. Томсинова. – М.: Издательство «Зерцало», 2003. – 542 с.
8. Киселев А.Д. Психологическое основание уголовной ответственности. – Харьков: Типо-Литография «Печатное Дело», кн. К.Н. Гагарина, 1903. – II, 312, II с.
9. Проф. Чубинский М.П. Очерки Уголовной политики. (Понятие, история и основные проблемы уголовной политики, как составного элемента науки уголовного права). [Части] I-III. – Харьков: Типография «Печатное Дело» кн. К.Н. Гагарина, 1905. – С. I-IV, 1-534 с.

Берзин П.С.

1804-1919 жылдардағы императорлық Харьков университетіндегі қылмыстық құқық ғылымының негізгі бағыттары

Бұл мақалада 1804-1919 жылдардағы императорлық Харьков университетіндегі қылмыстық құқық ғылымының негізгі бағыттары қарастырылады.

Кілттік сөздер: құқықтық норма, формальды-логикалық талдау, құқықтық және позитивизм.

P.S. Berzin

The main directions of science of the criminal law in the imperial kharkov university in the period 1804-1919 years

This article examines the main areas of criminal law in the imperial Khar'kov University 1804-1919.

Key words: legal norm, formal-logical analysis, legal and positivism.

ӘОЖ 340

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖЕР ЗАҢНАМАЛАРЫНА СӘЙКЕС ШЕТЕЛДІКТЕРДІҢ ЖЕРДІ ПАЙДАЛАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІ

Еркінбаева Л.Қ., Рахметова М.А.

*I. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ., moldir2916@mail.ru*

Бұл мақалада, шетел азаматтарының жер қатынастарында құқықтық мәртебесін зерттейді, жер қатынастары объектілерінің пайдалану режимінде олардың ерекшеліктері, сонымен қатар «жеке тұлғалардың» тұжырымдамасына назар аударады.

Кілттік сөздер: су қауіпсіздігі, су ресурстары, мемлекеттік реттеу.

Жер-құқықтық қатынастар - жер қатынастары объектісінің анықтамасында, оның арнаулы құқықтық мәртебесі мен пайдалану тәртібімен, сондай-ақ субъектінің құрамын анықтаудағы айқынсыздықпен көрінетін өзіндік қарым-қатынас түрі болып табылады. Қазіргі кезде осы саладағы көбінесе өзіндік маңызын жоғалтпаған және тиімді әрі жеткілікті құқықтық тұрғыдан қарастырылған мәселелер ретінде: жер пайдаланушы субъектілердің жерді иелену, пайдалану және билік ету құқықтарына қатысты сұрақтарды айтуға болады.

Жер құқығы қатынастары – жер ресурстарын басқаруға, жеке субъектілерін жер учаскелерін бекітіп беруге, жерге меншік құқығын және басқа да заттық құқықтарды жүзеге асырумен байланысты жер пайдалану мен қорғау жөніндегі құқықтық қатынастар. Қазақстан Республикасының жер қатынастарын Қазақстан Республикасының Конституциясы, Жер кодексі және соған сәйкес қабылданған басқа да нормативтік-құқықтық актілер реттеп отырады.

Сонымен қатар, еліміздің Конституциясында Қазақстан Республикасының мемлекеттік меншік пен жеке меншік танылады және бірдей қолданылады. Меншіктің субъектілері мен объектілері аграрлық қорғау нысандары заңдарымен анықталады. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасы Конституциясының 6-бабы 3-тармағына сәйкес «Жер және оның қойнауы, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі, басқа да табиғи ресурстар мемлекет меншігінде болады. Жер, сондай-ақ заңда белгіленген негіздерде, шарттар мен шектерде жеке меншікте болуы мүмкін» [1].

Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 20 маусымдағы № 442-II Жер кодексіне сәйкес жер пайдаланушы шетелдіктердің құрамын анықтау үшін қолданылатын негізгі ұғымдарды қарастырып өтсек. Сонымен, заң шығарушы орган жер құқығы қатынастарының субъектілеріне: жер құқығы қатынастарына қатысушы

болып табылатын және соған орай құқықтары бар әрі осы құқық қатынасында міндеттер атқаратын жеке және заңды тұлғаларды, сондай-ақ жер құқықтық қатынастарының тараптары болып табылатын мемлекеттерді жатқызады (ҚР ЖК 12-б.). Яғни, ҚР Жер кодексіне сәйкес, Қазақстан Республикасындағы жер қатынастарының негізгі субъектілері - жеке және заңды тұлғалар, сондай-ақ мемлекет болып табылады. Осылайша, жер құқықтық қатынастарының толыққанды қатысушылары ретінде жер заңнамасы ең алдымен азаматтар мен үкіметтік емес заңды тұлғаларды қамтиды (Қазақстан Республикасы Жер кодексінің 23-бабы 1-тармағы). Бұдан басқа, ҚР ЖК 12-бабындағы негізгі түсініктерге сәйкес, жеке және мемлекеттік емес заңды тұлғаларды: 1) ұлттық жер пайдаланушыларға яғни, Қазақстан Республикасының азаматтары, Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес құрылатын заңды тұлғалар, оның ішінде шетелдік қатысуы бар кәсіпорындарға; 2) шетелдік жер пайдаланушыларға яғни, шет мемлекеттердің заңнамасына сәйкес құрылған шетелдіктер, азаматтығы жоқ адамдар, заңды тұлғалар (шетелдік заңды тұлғалар), шет мемлекеттер, халықаралық бірлестіктер және ұйымдарға бөліп қарастырады [2].

Осы аталған ережелерді біздің талдауымыз үшін және ҚР Жер Кодексінің жер қатынастары саласының субъектілері ретінде шетелдіктердің құқықтық жағдайын айқындайтын нормаларын түсіндіру барысында келесідей екі маңызды қорытынды жасауға болады.

Біріншіден, ҚР Жер Кодексі «шетелдіктер, азаматтығы жоқ адамдар, сондай-ақ шетелдік заңды тұлғалар Қазақстан Республикасының азаматтары мен заңды тұлғаларымен тең құқықты негізде жер құқық қатынастарында толығымен дерлік, барлық құқықтарды пайдаланады және жауапкершілікте болады, егерде ҚР Жер Кодексінде немесе Қазақстан Республикасының өзге де заңнамалық актілерінде өзгеше көзделмесе» - (Қазақстан Республикасы Жер кодексінің 6-бабының 6-тармағы)деп, нақты көрсетілген. Шетелдік кәсіпкерлер үшін өз құқықтық мәртебелерін анықтау барысында, азаматтық-құқықтық және жер заңнамалары негізгі ұстаным болып табылады себебі, олардың [2] құқықтық жағдайын белгілейтін және жер қатынастарымен байланысты өз құқықтарын анықтайтын бастапқы нормативтік-құқықтық актілер осы актілер болып табылады. Сонымен қатар, жалпы жер қатынастары саласы, жер құқығы азаматтық құқықпен үнемі тығыз байланысты болып келетінін айтып өткен жөн деп ойлаймыз.

Екіншіден, ҚР Жер Кодексінде «шетелдіктер» және «шетелдік заңды тұлғалар» ұғымдары ажыратылып нақты көрсетілген. Арнайы заңнамада «шетелдіктер» ұғымына тек шетелдіктерді қарастырса, жер пайдаланушы субъектілердің окшауланған санаты ретінде «шетелдік заңды тұлғаларды» атап көрсетеді. «Шетелдік заңды тұлғаларға» біз халықаралық ұйымдар мен бірлестіктерді жатқызуға болады деп айта аламыз, себебі, азаматтық құқық тұрғысынан қарастырсақ, халықаралық ұйымдар мен бірлестіктер заңды тұлғалардың құқықтарын заңды түрде иемденеді. ҚР Жер Кодексінде қолданылатын «шетелдіктер» және «азаматтығы жоқ тұлғалар» терминдерінің орнына «шетелдік жеке тұлғалар» терминін қолданған дұрыс болады деп ойлаймыз. Өйткені, 1977 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясының 28-сессиясында «азаматтығы жоқ тұлғалар» деген термин, осы елдің азаматы болып табылмайтын және осы елдің ішкі заңнамасына сәйкес шетелдіктер болып табылатын адамдарды білдіреді деген қорытынды жасалынған еді [4].

Жалпыға бірдей мәлім, «жеке тұлға» термині заңи әдебиеттер мен нормативтік құқықтық актілерде әртүрлі сипатта қолданылатындығын білеміз. «Жеке тұлғаның» (грек тілінен *physis* және латын тілінен *persona*) арнайы заңи

түсінігі жеке субъектінің құқығын белгілеу үшін және қоғамдық бірлестіктердің құқық субъектісі «заңды тұлғалардан» ажырату үшін берілген болатын.

Шынтуайтында, құқықтануда қолданылатын «жеке тұлға» ұғымы «адам» және «индивид» ұғымымен бірдей. Индивид - жеке психофизикалық ерекшеліктерге ие адамзаттың бір өкілі болып табылады. Жеке тұлғалар қоғамдық қарым-қатынастарда адамдар ретінде, не болмаса тұлға ретінде, яки қарапайым азамат, адам ретінде қатыса алады. Жеке тұлғалар мен олардың әлеуметтік ұйымдарына әртүрлі құқықтық қатынастарға қатысуға мүмкіндік беретін әртүрлі құқықтық мәртебе берілуі мүмкін, ал олардың құқықтық мәртебесі адамның азаматтық санатына жатқызылуы немесе қарастырылмауы мүмкін. Мысалы, Қазақстан Республикасының азаматы бола отырып, жеке тұлға, ең көп таралған жер құқықтық қатынастарда жер пайдаланушы, қатысушы ретінде шетелдіктермен қоса, қатыса алады [5].

Еліміздегі шетелдіктердің жер қатынастарына етене қатысуы, негізінен, 2008 жылы азық-түлік дағдарысына байланысты, қаржы инвесторларына жерді сатып алу және ауыл шаруашылығы дақылдарын өсіру сияқты жаңа инвестициялар көздерін іздеуге түрткі болды. Осы мақсатта көптеген шет елдерде BlackRock (АҚШ), DeutscheBank (Германия), GoldmanSachs (АҚШ) және KnightFrank (Ұлыбритания) сияқты банктерде ауылшаруашылық инвестициялық қорларын құру көлемі өсті.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев 2015 жылы 5 мамырда Үкіметтің кеңейтілген отырысында стратегиялық сала ретіндегі аграрлық сектордың елеулі мәселелерін қарастырып өткен болатын. Сонымен қатар Елбасы, жер қатынастарын ескірген формадағы тиімсіз жүйеде жүргізу - жердің өндірістік факторы потенциалын тежеп отырғанын шегелеп айтты, себебі жер Қазақстанның негізгі байлығы, халықтың өмір сүру-ахуалының басты көзі болып саналады. Бүгінгі таңда, жердің тиімсіз пайдалануы салдарынан топырақ құнарлылығының төмендеп бара жатқандығы ерекше проблемаға айналууда. Оған басты себептер: ауылшаруашылық дақылдарын себу технологиясынан ауытқу, зиянды арамшөптерді жоюға бағытталған күрес шараларын өткізуде бақылаудың төмендеп кетуі, топыраққа минирелдық тыңайтқыштар енгізбеу, жаңа танап ауысу жүйелерін енгізу мен қатар тұқым сапасын жақсартуға көңіл бөлмеу, дәнді-дақылдардың сорт алмасуына мән беру - мәселелері аса өзекті.

Қазақстан Республикасының Президенті еліміздегі қаражат тапшылығы жағдайында да азық-түлікке арналған тұрақтандыру қорларын қаржыландыруды жалғастыру керек екендігін де баса атап өтті. Шетелдік тәжірибе мен нарықтық трансформацияның отандық тәжірибесі бізге инвестициялау салаларының бастауы ең алдымен, түпкілікті тұтынушылық сұранысқа бағытталған ауыл шаруашылық өнімдеріне, азық-түлік және жеңіл өнеркәсіп салаларына тартылуының қажет екенін дәлелдеді. Өйткені, бүгінгі күнде азық-түлік өнімдерімен қамтамасыз ету мәселесі әртүрлі елдердегі жүздеген миллион адамдар үшін өте ауыр мәселе болып табылады. Ауыл шаруашылығы саласы азық-түлік және жеңіл өнеркәсіп салалары үшін негізгі шикізат базасы болып табылады.

Әр елде мемлекет азаматтарының құқықтық жағдайы онда тұрып жатқан шетел азаматтарының құқықтық жағдайынан өзгеше екені баршамызға мәлім. Бұл ерекшелік белгілі бір мемлекет аумағына қатысты шетел азаматтары құқықтарының кейбір жағдайларда шектелетіндігінен көрініс табады. Мысалы, жер қатынастары саласында шетелдік тұлғаларға қатысты бірқатар нормативтік құқықтық актілерге сәйкес, ұлттық режим қолданылады. Алайда, шетелдік тұлғалардың жер қатынастары саласындағы құқықтары отандық жеке және заңды тұлғалардың құқықтарымен тең дәрежеде жүзеге асырылады.

Қазақстан азаматтары мен мемлекеттік емес заңды тұлғаларымен қатар шетелдіктерге де мынадай жер учаскелерінің жеке меншікке алуға ортақ тыйым қолданылады [3]. Олар:

1. Қорғаныс және мемлекеттік қауіпсіздік, мемлекеттік меншіктегі қорғаныс өнеркәсібі қажеттеріне; Қазақстан Республикасының мемлекеттік шекарасын қорғау және күзету үшін тұрғызылған инженерлік-техникалық құрылыстар, коммуникациялар орналасқан; кеден қажеттеріне арналған жер учаскелері;

2. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар;

3. Орман қорының жері;

4. Су қорының жері;

5. Магистралдық теміржол желілері мен ортақ пайдаланудағы автомобиль жолдары;

6. Жеке меншік құқығындағы үйлер мен ғимараттардың және оларға қызмет көрсетуге қажетті жер учаскелерін қоспағанда, елді мекендердегі ортақ пайдаланудағы аумақтар орналасқан жер учаскелері.

Қазақстан Республикасының Жер кодексінің 6- бабының 6 -тармақшасында, шетелдіктер, азаматтығы жоқ адамдар, шетелдік заңды тұлғалар жер құқығы қатынастарында Қазақстан Республикасының азаматтарымен және заңды тұлғаларымен тең құқықтарды пайдаланады және сондай міндеттерді атқаратындығы көрсетілгенді. Яғни, ҚР Жер кодексі шетелдіктерге, азаматтығы жоқ адамдарға және шетелдік заңды (мемлекеттік емес) тұлғаларға жеке меншікке берілетіндігін және тауарлы ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізуге және орман өсіруге арналған жерді қоспағанда, арнайы заңда белгіленген мақсаттар үшін жер учаскелері шетелдіктердің, азаматтығы жоқ адамдардың және шетелдік заңды (мемлекеттік емес) тұлғалардың жеке меншігінде болуы мүмкін екендігін, сонымен бірге, Қазақстан Республикасының шекаралық аймағында және шекаралық белдеуінде орналасқан жер учаскелерін жеке меншікке берудің жоқтығын тікелей белгілейді (ҚР ЖК 23.4-бап) [2]. Аталмыш түсіндіру бұл тыйым салу барлық шетелдіктерге қатысты қолданылады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді, дегенмен, ҚР Жер кодексінде шетелдіктерге қатысты тікелей шектеулер қолданылмайды. Шетелдіктер мен шетелдік заңды тұлғаларға үйлерді (құрылыстарды, ғимараттарды) олардың мақсаттарына сәйкес қызмет көрсетуге арналған жерді қоса алғанда, өндірістік және өндірістік емес, оның ішінде тұрғын үйлер (құрылыстар, ғимараттар) мен олардың кешендерін салу үшін берілген (берілетін) немесе олар салынған жер учаскелеріне меншік құқығын сатып алуға тікелей шектеу қойылмайды (ҚР ЖК 23.3-бап). Шетелдік тұлғаларға осы құқықтарды беру механизмі, жалпы процедурасы Жер кодексімен реттелмеген. Жер қатынастарын реттейтін басқа заң актілерінде де шетелдік субъектілермен жер қатынастарына қатысты бірде-бір норма жоқ. Жер кодексінің өзі бұл қатынастарды реттеуді Қазақстан Республикасы бекіткен халықаралық шарттардың еншісіне берген. Сондай-ақ, Республика бекіткен халықаралық шарттардың ұлттық заңдардан басымдығы белгіленіп, оны қолдану үшін заң актісін шығару талап етілмеген жағдайларда олардың жер қатынастарына тікелей қолданылады делінген. Кодексте уақытша жер пайдалану құқығымен шетелдіктерге, азаматтығы жоқ адамдарға және шетелдік заңды тұлғаларға берілетін жер учаскелерінің бір әкімшілік ауданның (қаланың) аумағындағы шекті (ең жоғарғы) мөлшерін облыстық (республикалық маңызы бар қалалардың, астананың) өкілді және атқарушы органдарының бірлескен ұсынысы негізінде Қазақстан Республикасының Үкіметі белгілейді делінген [3]. Жер кодексінде тұрақты жер пайдалану құқығының шетелдік жер пайдаланушыларға тиесілі болмайтындығы, тауарлы ауыл шаруашылығын жүргізу үшін ауыл шаруашылық мақсатына арналған жерлерден 10

жылға дейінгі мерзімге уақытша жер пайдалану құқығының берілетіндігі нақты аталып өтілген.

Арнайы статистикалық мәліметтерге жүгінетін болсақ, бүгінгі таңда, қолданыстағы ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер телімдерінің көлемі шамамен -100,8 млн. гектарды құрайды, соның ішінде, 1,3 млн га. жер телімі Қазақстан Республикасы азаматтарының жеке меншігіне тиесілі, ал, 99,5 млн гектар жер телімі жеке тұлғалар мен заңды тұлғаларға жалға берілген.

Дәстүр бойынша, бұл көрсеткіштегі жер телімдеріне астық, дәнді дақылдар, жем-шөп, көкөніс, бақша және жеміс-жидек дақылдарының алуан түрлері өсіріледі және осы жер учаскелерінде мал шаруашылығымен айналысып, түрлі ет және сүт өнімдерін өндіреді. 2015 жылдың есептік қорытындыларына сәйкес, ауыл шаруашылығы өндірісінің көлемі қаражат көлемімен қарастырсақ, 2,7 трлн. теңгені құрады.

Шетелдіктердің жер учаскелеріне меншік құқығы аталған жалға берілген 99,5 млн. га жер телімдерінің 65 мың гектарын құрайды, бұл шамамен, жалға алынған жер телімдерінің 0,06% құрайды. Баса айтып өтетін көрсеткіш ол жалға алынған жер телімдерінің ең үлкен бөлігін - 45 мың га. жерлерді бірлескен кәсіпорындар жалға алады, ал, олардың үлестік мөлшері тікелей қазақстандықтарға тиесілі. Мысалы, 2010 жылы Ақмола облысында «Қаз Биф Лтд» ЖШС американдық Global Beef (астананың 15% үлесі) компаниясымен бірлесіп құрылды. Кәсіпорында жалпы алаңы 154,8 мың гектар жер телімі бар, оның ішінде: егістік жерлер - 13,2 мың га, жайылымдар - 141,6 мың га. Компания жоғары сапалы сиыр еті өндірудің толық циклін құру жолын бастайтын Angus және Hereford тұқымдарының асыл тұқымды ірі қара малын өсірудегі елдегі алғашқылардың бірі болып табылады. Аталған компанияның көмегімен 2015 жылдың соңында 214 тонна жоғары сапалы сиыр еті экспортталды. Кәсіпорында 85 адам жұмыс істейді, баса айтып өтетіні, компанияда шетелдік жұмысшы күші жоқ.

Сондай-ақ, Солтүстік Қазақстан облысында май дақылдарын өндірісі және қайта өңдеу бойынша қытайлық инвесторлардың қатысуымен пилоттық кооператив жүзеге асырылуда. Бұл жоба, кластерлік тәсілді қамтиды 12 га. жер телімі май шығару оның терең қайта өңдеу саласындағы майлы дақылдардың өндірісі болып табылады. Аталған жоба кластерлік жолға қойылған, ол 12 мың га жер көлемінде май дақылдарын өсіру және оны өсімдік майын қайта өңдеу үшін май экстракциялау зауытының құрылысы салынбақшы. Барлығы кооператив 9 ауылшаруашылығы өндірушілерінің басын қосады.

Шетелдіктер жалға берілген жер телімдерінің кейбір өңірлер бойынша жерді таратуы мынандай есептік көрсеткіштерді қамтиды: Ақтөбе облысында - 29 мың га, Жамбыл облысында -13,5 мың га, Ақмола облысында -8,6 мың га [6].

Жер туралы арнайы заңнамада ауылшаруашылығы мақсатындағы жерлерді жеке меншікке сатып алуға тиым салған, сондай-ақ шетелдіктерге салынған шектеулердің айналып өту тетіктерін де ескереді.

Егер де шетелдіктер жеке меншігіне жалған неке арқылы қулығын асырып жерді сатып алуға тырысса немесе жауапкершілігі шектеулі серіктестіктердегі үлесін сатып алу арқылы, екінші нарықта жерді сатып алғысы келсе әділет органдары бұндай жағдайларды тіркеу үшін қабылдамайды. Заң бойынша, арнайы тіркеусіз жер құқығына иеліктер туындамайды. Яғни, еліміздегі әділет органдарында тіркеу рәсімдері арқылы шетелдіктер үшін белгіленген шектеулердің сақталуын бақылап отырады. Сонымен бірге, заңнамалық шектеу туралы шетелдік азамат және әлеуетті сатып алушы нотариусқа келісім жасауға келгенде де біле алады. Мемлекет нотариустың тиым салуын, оларды жауапкершілікке тартумен белгілеген. Бұл кезде келісімдердің құқықтық салдары болмайды. Қазақстанға шетелдік азаматтардың

келуі туралы мәліметті соңғы 5 жылда Қазақстанға келуші шетелдік азаматтардың саны әлі өзгере қоймағандығымен толықтырып өткім келеді. Жыл сайын біздің республикамызға орта есеппен түрлі мақсатта бір миллионнан артық шетелдік азаматтар келеді (тіркеледі). Бұлар туристер, іссапармен келушілер, студенттер, жұмысшылар және т.б. Олардың басы бөлігі (80-90%)- ТМД елдерінің азаматтары. Қазақстандағы шетелдік жұмысшылардың қызметі квота арқылы реттеледі, яғни үкімет қаулысымен біздің елімізге табыс табу үшін келген шетелдіктердің ең жоғарғы саны белгіленеді. Бұл квота экономикалық белсенді тұрғындардың 0,7%-нан асып кетпейді. Мысалы, 2016 жылы квота 63 мың адамды қамтиды. Өткен жылы да квота мөлшері жоғарыдағы көрсеткішпен шамалас болды, 2015 жылы 32 мың адамға елге кіруге рұқсат берілді. Сонымен, квотаның 50% игерілді.

Осыған байланысты, квота отандық еңбек нарығында көрініс тауып отырған тапшылықты жоюға, еңбек нарығына білікті жұмысшыларды тартуды көздейді. Олардың тек, 2054 адамы ауылшаруашылық жұмыстары үшін келді [6].

Жер реформасын жүргізу және жер заңнамасын сапалы жаңарту - біздің қоғамымыздағы ең өзекті және ауқымды мәселелердің бірі. Алайда, жер реформасы өздігінен аяқталмайды: меншік нысандарының алуан түрлілігіне, олардың әрқайсысын айқын және толық құқықтық реттелуіне, сондай-ақ жерді иеленуді жүзеге асыру қажеттілігі осындай реформаларды бағалаудың негізі мен критерийлері болып табылады.

Қорытындылай келе айтсақ, Қазақстан Республикасындағы шетелдіктердің қатысуымен болатын жер қатынастарын құқықтық реттеу мәселелері ҚР Жер кодексінің тек санаулы баптарымен ғана реттелінеді. Яғни, шетелдіктердің қатысуымен болған жер қатынастарын реттейтін ұлттық құқықтық база жеткіліксіз деңгейде. Аталған институт аясын жетілдіру мақсатында қолданыстағы жер заңнамаларына сәйкесінше өзгерістерді шетелдіктердің жерді пайдалану негіздері бойынша, ортақ қағидаларын белгілейтін нормаларға, жер учаскелерін заңда тиым салынбаған мақсаттар үшін жалға алу немесе жеке меншігіне иемдену нормалары бірқатар баптармен толықтырылса деген ұсынымыз бар.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 ж. //Параграф ақпараттық құқықтық жүйесі. – 2017.
2. Қазақстан Республикасының Жер кодексі 20 шілде 2003 жыл № 442-ІІ (27.02.2017ж. өзгерістер мен толықтырулармен)//Параграф ақпараттық құқықтық жүйесі. – 2017.
3. Еркінбаева Л.Қ., Жунусова А. ҚазҰУ Жаршысы «Қазақстан Республикасындағы шетел азаматтарының жерге құқықтары туралы заңнамаларды жетілдіру мәселелері», 2014 ж.
4. Л.Б.Нысанбекова http://www.rusnauka.com/6_PNI_2013/Pravo/13_129868
5. E. S. Abdrakhmanova, L. B. Nyssanbekova .*Treatment of Domicile Concept in International Private Law*Middle-East Journal of Scientific Research 16 (12): 1690-1693, 2013
6. Денис Спиридонов<http://ibirzha.kz/osnovnyie-novovvedeniya-v-zemelnyj-kodeks-rk/>:

Еркінбаева Л.Қ., Рахметова М.А.

Местное использование его особенностей к законодательству на основе земли в республике казахстан юридическое регулирование

В данной статье рассматривается правовое положение иностранных лиц, их особенности в земельных отношениях, режим использования объектов земельных правоотношений, а также акцентируется внимание на понятие «физические лица».

Ключевые слова: *водная безопасность, водные ресурсы, государственное регулирование.*

L.K. Erkinbaeva, M.A.Rakhmetova

Local use of its features to the land based legislation in the republic of kazakhstan Legal regulation

This article examines the legal status of foreigners, peculiarities of the regulation of land relations with foreigners, considers the objects of land use, and also focuses on the concept of "individuals"

Key words: *water security, water resources, state regulation*

ӘОЖ 343.237

СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕП-ТЕКСЕРУ ОРГАНДАРЫНА ЖҮКТЕЛГЕН ДӘЛЕЛДЕУ МІНДЕТІ КІНӘСІЗДІК ПРЕЗУМПЦИЯСЫНЫҢ БІРДЕН-БІР КӨРІНІСІ РЕТІНДЕ

Жангушукова А.З., Гурсынова А.

*I.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ., aliyazhangushukova@mail.ru*

Бұл ғылыми мақалада бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының қылмыстық процесте қылмыстық істерді сотқа дейінгі тергеп-тексерудің негіздері туралы дәлелдеу міндеті қарастырылып айқындалған.

Кілттік сөздер: *дәлелдеу, кінәсіздік презумпциясы, тергеу.*

Дәлелдеу (тұтас алғанда) ақиқатты тану әдісі болып танылады. Қылмыстық іс жүргізу дәлелдеуінде екі түрін көрсетуге болады:

а) дәлелдеу – дәлелдемелерді жинау, зерттеу және бағалау бойынша тиісті органдар мен тұлғалардың қызметі ретінде;

б) дәлелдеу – іс бойынша нақты тұжырымдарды, тезистерді логикалық және процессуалдық дәлелдеу ретінде.

Ақиқаттың шын құбылысы ретінде нақты қылмыс немесе факт қана дәлелденуі мүмкін. Ал қылмыс құрамы бағаланып, процессуалды мағынада дәлелдеуге жатпайды. Әрбір қылмыс бойынша іс жүргізу кезінде дәлелденуге тиісті мән-жайлар бар. Ол мән-жайларды білудің маңызы, олар қылмыстық іс бойынша алдын ала тергеуді және сотта іс қарауды қай бағытта жүргізілу қажеттілігін білдіреді. Сол мән-жайларды анықтау арқылы ғана қылмыстық іс жүргізу органы ақиқатқа жету мақсатын орындай алады. Сондықтан, ол мән-жайлар қылмыстық іс бойынша дәлелдеу пәнін құрайды, яғни қылмыстық іс бойынша дәлелдеу пәні деп әрбір қылмыстық істі дұрыс шешу үшін маңызы бар және сол себептен, анықталуға тиісті мән-жайлардың жиынтығын айтамыз. Бұл мән-жайларды анықтау және дәлелдеу қылмыстық іс жүргізу органдарының қызметіне жатады. Істің мән-жайы мен құқықтық нормалар арасындағы байланысты анықтау дәлелдеу бойынша өрбиді. Алдын ала тергеу барысында қылмыс құрамының бар болуын немесе жоқтығын дәлелдеу қажет. Қандай да бір болған оқиғаның дәлелі өздігінен дәлелдеуге жататынын білдірмейді. Оқиғаның болғандығын және оның қылмысты сипатта

болуын болжауға рұқсат беретін белгілі бір мәліметтер болуы қажет.

Әңгіме екі болжау туралы болып отыр: оқиғаның нақты белгілері мен қылмыстың заңды белгілерінің болуы. Біріншісі – табудың нәтижесінде, ал екіншісі – қылмыстық-құқықтық бағалау.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруде қылмыстық іс жүргізудің дәлелдеу міндетінің субъектілеріне мына тұлғалар, анықтау жүргізетін тергеушілер, тергеу бөлімдерінің бастықтары және прокурорлар жатады.

Кінәсіздік презумпциясымен маңызды процессуалды ереже байланысты, оған сәйкес, қылмыстық іс бойынша дәлелдеу пәнінің барлық элементін, кінәсіздігі немесе кінәлілігі туралы мәселені қосқанда, дәлелдеу міндеті айыпталушыға жүктелмейді, бірақ, оның құқығы болып табылады. Қылмыстық істі тергеу мен шешуге жауапты мемлекеттік органдар, іс бойынша келген тұжырымдар мен қорытындыларды негіздеп, дәлелдеуге міндетті.

Кінәсіздік презумпциясының дәлелдеу ережемен байланысы анық көрінеді, егер бұл ереже негативті (ешқандай негізсіз) тұжырымдалғанда: қылмыстық іс бойынша дәлелдеу міндеті айыпталушыға жүктелмейді. ҚР Конституциясының 77-бабының 3-бөлімінің 6)-тармағында айқындалған: «Айыпталушы өзінің кінәсіздігін дәлелдеуге міндетті емес» [1, 30].

Қазақстан Республикасы Конституциясының 77-бабының 3-бөлімінің 6)-тармағына сәйкес, айыпталушы өзінің кінәсіздігін дәлелдеуге міндетті емес: қылмыстық-процессуалдық заң дәлелдемелерді жинау, зерттеу міндетін, сот, прокурор, тергеуші және анықтама жүргізетін тұлғаға белгілейді (ҚПК-нің 122, 125 б.б.) және айыпталушыға дәлелдеу міндетін жүктеуге рұқсат етпейді (ҚПК 24 б.), ал ССРО Жоғарғы Сотының Пленумы нақты көрсетеді: «Айыптаудың негізін дәлелдеу міндеті айыптаушыда болады, ал айыпталушыға (сотталушыға) өзінің кінәсіздігін дәлелдеуін жүктеуге рұқсат етілмейді».

Бұл ережелердің жиынтығы қылмыстық іс бойынша дәлелдеуді жүзеге асыратын сот, прокурор, тергеуші және анықтама жүргізетін тұлғаның міндетін, және дәлелдеуге қатысу құқығын (міндеті емес) құрады.

Кінәсіздік презумпциясы принципі бірінші алғышарт ретінде, айыпты тағатын және оны дәлелдеп, қолдайтын айыптаушының бар екенін болжайды.

Айыпталушы өзінің жауабындағы болжауларды айтып, дәлелдейді, ол сөзсіз дәлелдеуге қатысады. Бірақ, бұл міндет емес, өзінің қорғануына қолданатын, айыпталушыға тиесілі құқық. Берілген құқыққа тергеудің міндеті, прокурор мен анықтама жүргізетін тұлғамен айыпталушыға тағылған айыптан қорғану мүмкіндігін қамтамасыз етуі сәйкес келеді.

Латын формуласы *neto se ipsum prodere tenetur* – (ешкім де өзін-өзі әшкерелеуге (ұстап беруге) міндетті емес) ҚР Конституциясының, сондай-ақ, қылмыстық заң нормаларында өзінің бекітілуін тапқан. Кез-келген тұлға, сонымен қатар, айыпталушы өзіне-өзі қарсы айғақ беру міндетінен босатылады. Бұл ереже дәлелдеу міндетін айыпталушыға жүктеуді рұқсат етпеу құқықтық институттың негізінде болады.

Өкінішке орай, қылмыстық сот өндірісінің тәжірибесінде азаматтардың құқықтарын шектеу фактісі әлі де жалғасуда.

«Заңдағы анықтама айыпталушының жауабын міндеті емес, құқықтың пәні ретінде, біріншіден, айыпталушы өз білгенінше кез-келген түсінік беруге, сондай-ақ түсініктер немесе жекелеген сұрақтарға жауап беруден толық бас тартуға ерікті; екіншіден, ешкімнің де айыпталушыны жауап беруге мәжбүрлеуге құқығы жоқ; үшіншіден, түсінік беруден бас тарту, қарама-қайшы, күдікті немесе анық жалған түсінік беру айыптау үкімі үшін негіз бола алмайды».

Тергеушінің, прокурор мен анықтама жүргізетін тұлғаның міндеттері айыпталушының түсінік беруіне байланысты, тек жауап алумен ғана шектелмейді. Бұл түсініктемелер (айғақтар) мұқият тексеріліп, зерттелуі керек. Айыпталушының қылмыс жасағандығы өзінің кінәсін мойындауы оның кінәлілігі бар дәлелдемелердің жиынтығымен расталған кезде ғана айыптау негізіне жатқызылуы мүмкін (ҚПК 111 б. 3 б.) [2].

Айыпталушы тек дәлелдемелерді жинауда ғана емес, сонымен қатар, процессуалдық бекітуде, зерттеуде және оларды бағалауда тергеуге көмектесуден бас тарта алады. Мысалы, айыпталушы өзі қатысқан тергеу әрекетінің хаттамасының дұрыстығын өзінің қолымен куәландырудан бас тарта алады, әрі айыпталушы хаттамаға қол қоюдан бас тартуын дәлелдеуге құқылы, міндетті емес. Тергеуші процессуалдық құжатқа айыпталушының қол қоюдан бас тарту фактісін, тергеу әрекетінің хаттамасында бекітіп, оның себебін (егер, ол бар болса) көрсетеді. Бірақ, сонымен қатар, айыпталушының қолымен куәландырылған оның айғақтары, сот дәлелдемелерінің мәні бола алар ма екен.

Айыпталушы дәлелдемелерді зерттеуге қатысуға міндетті емес: жауап алынатын куәға, жәбірленушіге, экспертке, басқа да айыпталушыға сұрақ қою керек пе; олардың заттай дәлелдемелерді қарау мен басқа да тергеу әрекеттерін жүргізуге қатысу қажеттілігі айыпталушыға байланысты.

Айыпталушы өзінің қарауындағы дәлелдемелерді тергеуші, прокурор және анықтама жүргізетін тұлғаға ұсынуға міндетті емес, егер тек көрсетілген органдар алу және тінту арқылы дәлелдемелерді мәжбүрлі түрде алып қою құқығын қолданбаса. Бірақ, айыпталушы қандай да бір заттарды немесе құжаттарды алып қою қажеттілігіне байланысты уәкілетті тұлғалардың заңды талаптарына бағынуға міндетті.

Заң тергеушіге, айыпталушының қатыстылығы бар деп болжайтын, тергеу әрекетін жүргізетін жерге мәжбүрлі түрде жеткізу арқылы оның дәлелдеуге қатысуын қамтамасыз ету мүмкіндігін ұсынады. Әйтсе де, айыпталушының айдап әкелу мүмкіндігін, істің мәні бойынша айыпталушының айғақ беруге мәжбүрлеу шарасы ретінде қарастырмаймыз. Тергеу өндірісі жүргізілетін жерге айдап әкелінетін айыпталушы, өзінің айғақтарымен немесе эксперимент әрекеттерімен дәлелдеуге қатысуға міндетті емес.

Айыпталушының тергеуге кедергі жасауға құқығы жоқ. Ендеше, тергеушіге «өзін әмірге (қарауға) беру» міндеті айыпталушыға жүктеледі, мысалы, мынадай жағдайда, дәлелдеу мақсатына қажетті куәландыру немесе оның дене бітімін, денсаулық жағдайын, психикасын сараптама жүргізу арқылы зерттеу, сондай-ақ, салыстырмалы зерттеу үшін үлгі алу, жеке тінту және басқа да процессуалдық әрекеттер (осы жағдайда айыпталушының қатысуы, оны айдап әкелумен қамтамасыз етіледі).

Дегенмен, жоғарыда көрсетілген жағдайларда айыпталушыға дәлелдеу міндеті жүктелмейді. Барлық жағдайларда дәлелдеу міндетінің субъектісі болып тергеуші шығады, ал айыпталушы оған кедергі болмауы керек. Айыпталушы дәлелдеу міндетінің субъектісі ретінде емес, тергеушімен бірге нақты құқықтық қатынастың міндетті субъектісі ретінде шығады. Берілген құқықтық қатынастың жүзеге асуы, тергеушімен өзіне жүктелген дәлелдеу міндетін жүзеге асыруы мен қылмыстық іс бойынша ақиқатты анықтауда қажетті шарт болып қызмет атқарады [3, 85].

Айыпталушының мінез-құлқының енжар болуымен де, іс бойынша ақиқатты анықтау мүмкіндігі болатындай қазақстандық қылмыстық процесс құрылған. «Кінәсіздік презумпциясы тергеу, прокуратура және сот органдарының қызметінің жақсаруына мүмкіндік тудырады, өйткені, тұлғаны айыпталушы ретінде тарту және

айыптау қорытындысымен бірге істі сотқа беру негізі, оның нәтижелілігіне байланысты».

Айыпталушының дәлелдеуге қатысу құқығы бар, бірақ оны қолданбауына да болады. Бірақ, тергеуші айыпталушының дәлелдеуге қатысудан бас тартуын, жасалған қылмысқа қатыстылығы бар деп жанама түрде көрсететін мән-жай ретінде қабылдамауы тиіс.

«Айыпталушыға дәлелдеу міндетін көшіруіне логика-психологиялық негіз беруге болады, мысалы, былайша ойланып, айыпталушы ақталуына мүдделі; кінәсізге оның іске қатыстылығы жоқ екендігін растайтын мән-жайлар мәлім және ол бұл мән-жайларды көрсете алады; егер айыпталушы мұндай мән-жайларды көрсетпесе, демек, олардың жоқ болғаны, олай болса, ол кінәлі. Бірақ, мұндай пайымдаулар (ойлар) ағаттық болады. Олар қылмыстық іс бойынша тап болатын өмірлік жағдайлардың әр алуандығын бейнелемейді» [4, 615]. Айыпталушы өзінің қорғалуына дәлелдердің мәнінің болуын жиі аңғара бермейді. Айыпталушы өзін ақтайтын нақты дәлелдемелерді қолданбауы мүмкін, мысалы, оны өз-өзіне жала жабуын зорлықпен мәжбүр ету, анық қылмыскермен келісімге келу, т.с.с.

Кінәсіздік презумпциясы принципінің регламентациясы айыпты дәлелдеу тұрғысынан екі әдісті анықтайды: мәнді және формальды-құқықтық. Бірінші әдіс – бұл айыпты мәні бойынша дәлелдеу талабы, қылмыстық сот өндірісін жүргізетін тұлғаға қатысты, және егер, бұл талап орындалмаса, онда айыпталушыны кінәсіз деп тану туралы алдын ала ескерту болып табылады. Бұл әдіс тұтастай дәлелдеу құқығының шеңберіне жатқызылады.

Екінші әдіс мыналардан тұрады: әр айыпталушы, оның қылмыс жасағандығы үшін кінәлілігі заңмен көзделген тәртіппен дәлелденгенге дейін және соттың заңды күшіне енген үкімімен белгіленгенге дейін кінәсіз деп саналады.

Егер істе айыптайтын дәлелдемелер жеткіліксіз болса, онда тергеуші, прокурор және сот айыпталушының кінәлілігіне субъективті сеніміне қарамастан, оны толық ақтауға міндетті. Бұл тұлғалар мен органдардың процессуалдық әрекеттер жүргізу барысында айыпталушыға кінәлі ретінде қарауға құқықтары жоқ, оны азаматтардың барлығына тиесілі субъективтік құқықтарынан (тұрғын үйге құқығы, еңбек құқығы, ар-намысы мен қадір-қасиеті және т.б.) айыруға, немесе тиісті әкімшілік органдардың алдына айыпталушыны, көрсетілген құқықтардан айыру туралы мәселені қоюға (процессуалдық мәжбүрлеу шараларын қолданғанда – қызметтен шеттету, айыпталушының мүлкін тәркілеу және т.с.с. жағдайларды қоспағанда).

Әрине, тергеуші, прокурор және анықтама жүргізетін тұлға кінәсіздік презумпциясын логикалық дәлелдеу тәсілі ретінде – «қарсы жорып» дәлелдеу, яғни тұжырымдардың аса дәлелділігін, толықтығын және объективтілігін қамтамасыз етеді. Дегенмен, мұндай дәлелдеу тәсілін қолдану мүмкіндігінің өзі құқықтық қағиданың объективтілігінен шығады, яғни оған сәйкес, айыпталушы соттың заңды күшіне енген үкімімен кінәлілігі анықталмағанға дейін кінәсіз деп саналады. Сондықтан, кінәсіздік презумпциясы объективтік құқықтық қағида ретінде істің мән-жайын зерттеу тәсілін көрсетумен шектелмейді, одан басқа ол, процессуалдық жағдайды (үкімнің заңды күшіне енуі), яғни айыпталушының кінәлілігі мен іс бойынша ақиқат толығымен айқындалған деп санауын анықтайды. Дәл осы соңғы мағынада, кінәсіздік презумпциясы өзін құқықтық презумпция ретінде көрсетеді.

Кінәсіздік презумпциясы алдын ала тергеуде жасалған қылмыста айыпталушының кінәлілігінің анықталуымен, бірақ, заңда көрсетілген мән-жайларға байланысты жауапкершіліктен және жазадан босатумен қылмыстық істі қысқартуға болады ма?

Заң мынадай жағдайларды жібереді, егер алдын ала тергеуде жасалынған

кінәлілік туралы қорытынды, сот тексеруін талап етпесе. Бұл жағдай ақталмайтын негіздер бойынша алдын ала тергеуде қылмыстық істі қысқарту болып табылады (ескіру мерзімінің өтуі қылмыстық жауапкершілікке тартуы, рақымшылдық жасау (амнистия), жәбірленушімен татуласуы, шын өкінуі және т.с.с.). Расымен де, тұлғаның кінәлілігі туралы соңғы қорытынды алдын ала тергеу сатысында қалыптасады.

Мұндай жағдай конституциялық принцип ретінде кінәсіздік презумпциясына қайшы келмейді, өйткені, ол мемлекет пен қоғамның мүддесіне қатысты адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының басымдық мәні мен құқық шығармашылық саласында мемлекеттің саяси демократиялық көрінісі болып табылады. Кері байланыс бар: мемлекеттің құқықтық жүйесінде демократиялық қайта құрулар конституциялық принциптердің нақтылы түрде көрсетілуі туралы куәландырады [5, 125].

Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабы: «Адам, оның құқықтары мен бостандықтары ең қымбат қазынасы болып табылады. Адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын мойындау, сақтау және қорғау – мемлекеттің міндеті» деп жария етеді. Неліктен адамдарды, орташа дәрежеде қылмыс жасаған айыпталушыны, тағдырының қандай болуы мүмкін екендігі бойынша, тым ұзақ уақыт бойы түсінбеушілікте ұстайды? Ондай болса, адамгершілік принципі қайда?

Әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру қылмыстық жазаның негізгі мақсаты болады. Айыпталушы (заң бойынша) қоғамға қауіпті болмаса, ал жәбірленушіге қылмыскермен келтірілген зиян өтелсе, қылмыстық жазаны тағайындамай-ақ, әлеуметтік әділеттілік қалпына келтірілмей ме.

Сотқа дейінгі тергеу сатысында ақтайтын негіз бойынша қылмыстық істі қысқарту институты соттарды недәуір жеңілдетуге рұқсат етіп, соттарға ауыр және аса ауыр қылмыстарды қарауда көбірек зейін бөлу мүмкіндігін береді.

ҚПК-нің 33, 34 б.б. мәні бойынша өндірісті жүргізген тұлға сотқа дейінгі іс жүргізудің кез-келген сатысында қылмыстық істі қысқартуға құқылы. Жәбірленушінің арызы кез-келген уақытта түсуі мүмкін. Егер тергеуші немесе анықтама жүргізетін тұлға заңда көрсетілген негіздер бойынша қылмыстық істі қысқарту қажет емес деп санаса, онда оны прокурор қысқартуға құқылы; ал, егер прокурор болмаса, онда сот; егер бірінші сатыдағы сот болмаса, онда істі қадағалау тәртібінде қарайтын сот құқылы. Тіпті, егер ауыр емес қылмысты бірінші рет жасаған адам сотпен тағайындалған жазаны өтеп жатса, онда, біздің көзқарасымыз бойынша, қадағалау сатысы қылмыстық істің материалдарында жәбірленушінің айыпталушыны (сезіктіні, сотталушыны) босату туралы өтініші бойынша арызын көріп білсе, бірінші және екінші сатыдағы соттың үкімін жоюға және тұлғаны кейінгі жазаны өтеуден босатуға құқылы. Бірақ, осылайша жәбірленушімен татуласуы ақтайтын негіз болып танылмайтындықтан, онда жазаның өтелген бөлігі мемлекетпен өтелмейді.

Егер жәбірленуші, кінәлі адам кешірім сұрап және келтірілген зиянның есебін толтырған кезде, әділдік орнатылады деп санаған жағдайда, қылмыстық іс өндіріспен қысқартылуы мүмкін. Жәбірленушіге келтірілген зиянды түзеу, моральдық, физикалық немесе мүліктік зиянды кез-келген тәсілмен (ақшалай өтем, расында мүліктік зиянды өтеу, зиянды өтеудің жеткілікті кепілдерді беру) өтеуді білдіреді. Алдын ала тергеуде айыпталушыны қылмыстық жауапкершіліктен және жазадан босату заңының негізінде, мүмкіндікке жол беру және тәжірибеде іске асуы, айыпталушының, сондай-ақ, жәбірленушінің құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз етуге бағытталған.

Жәбірленушімен татуласуы және оған келтірілген зиянды өтеу – бұл біркелкі (разовое) әрекет. Бірақ қылмыс жасаған адам, әдетте, қылмыстық жауаптылықтан

қашу үшін мүдделі және істегеніне үнемі өкінбейді. Сондықтан, тергеуші, прокурор, анықтама жүргізетін тұлға айыпталушының жәбірленушімен татуласып және зиянды өтеу ынтасының (пейілі) шын екендігіне сенімді болуы тиіс. Егер айыпталушыда істегеніне қатысты мұндай қатынас байқалмаса, ал қылмыстық іс ҚПК-нің 9-бабы бойынша қысқартылса, онда бірінші рет қылмыс жасаған тұлғалардың түзелу мүмкіндігі жіберілген болады.

Біздің пікірімізше, заңмен анықталынған жағдайда, ақтамайтын негіздер бойынша қылмыстық істі қысқартуды қолдауға болады. Мұндай реттеу жәбірленушінің мүддесіне қатысты заң шығарушының дәлелді қатынасы туралы куәландырады және әлеуметтік әділдікті қалпына келтіру мақсатына сәйкес келеді.

Ауыр емес қылмысты бірінші рет жасаған адамдар үшін, оларды қылмыстық жауапкершілікке тарту фактісінің өзі, қылмыстық жазаға тартылу мүмкіндігін ұғынудың өзі, адамды түзеп, жақсартатын мықты фактор болып танылады. Егер солай болса, онда қылмыстық жаза мақсатына жетеді, істелінген әрекетке тиісті жазаның мөлшерін ұлғайту, адамның одан әрі жақсаруын білдірмейді [6, 478]. Керісінше, әділетсіз бағаға байланысты өшіктіру мүмкіндігі болады. Егер қылмыстық жауапкершіліктен босату туралы сөз болса, онда сот талқылауы міндетті деп есептеуі екі талай. Егер де, адам жасағандығы туралы уайымдамаса және жағдайды түзетуге талпынбаса, онда, мұндай жағдайда қылмыстық заңның барлық қатаңдығы бойынша ол жазаға тартылуы тиіс.

Кінәсіздік презумпциясы тергеуші, прокурор және соттың ара-қатынасына ықпал етеді. Тергеушінің тұжырымдары прокурормен және сотпен тексеріліп, сондай-ақ қанағаттанғысыздық деп танылуы мүмкін. Тергеуші, прокурор және судья қылмыстық іс бойынша қабылдаған шешімдеріне жауапты (өздерінің өндірісіндегі, сонымен қатар, бақылау мен қадағалау шеңберіндегі істер бойынша), кінәсіздік презумпциясы принципімен қайшы келетін.

Тергеуші дәлелдеу міндетін қанағаттанарлықтай орындалғандығын прокурор анықтайды. Ол істі зерттеп біледі. Тергеудің тиісті түрде жүргізілгендігі мен істің құжаттарымен айыпталушының кінәсі расталғанына көз жеткізген соң, прокурор айыптау қорытындысын бекітеді. Егер де тергеуші дәлелдеу міндетін орындай алмаса (күдікті материалдардың жеткіліксіздігінен, дәлелдемелерді бағалауда логикалық немесе заңды қателік жіберіп, өзінің тұжырымын құрса), прокурор процессуалды санкцияларды қолданады. Ол айыптау қорытындысын бекітуден бас тартады, тергеушінің тұжырымын жарамсыз деп танып, жіберілген қателіктерді жою үшін және кемшіліктерді толықтыру үшін оған істі қайтарады немесе іс бойынша өндірісті қысқартады (ҚПК 319, 320, 321 б.б.).

Егер прокурор тергеушінің тұжырымдары жеткіліксіз дәлелденген айыптау қорытындысын бекітіп, қылмыстық істің құжаттарымен бірге айыптау қорытындысын сотқа жіберсе, онда сот ақтау үкімін қаулы етеді немесе істі қосымша тергеуге жіберіп, осылайша, айыпты болмашы немесе сапасы толық емес деп мәлімдейді.

Осылайша, алдын ала тергеу сатысында дәлелдеу міндетінің субъектісі болып тергеуші, прокурор, анықтама жүргізетін тұлға танылады. Заң айыпталушыға (сезіктіге) және оның қорғаушысына дәлелдеуге қатысу бойынша құқығын ғана береді. Олар тек дәлелдеу субъектісі ғана болып, ал дәлелдеу міндетінің субъектісі болмайды.

Сотқа дейінгі тергеу барысында ақтамайтын негіздер бойынша қылмыстық істі қысқарту кінәсіздік презумпциясы принципіне қарсы болмайды.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. ҚР конституциясы (1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда

қабылданған), (10.03.2017 берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)

2. ҚР Қылмыстық процесілік кодексі 4 шілде 2014 жылғы

3. А.Ф.Абуов. Криминалистика. Оқу құралы.-Алматы: Жеті жарғы, 2004ж.

4. Яблоков Н.П. Криминалистика: Учебник / 2-изд. М.: Юрист, 2001.-615-624 бет.

5. Криминалистика. учебник, под редакцией Белкина Р.С. М.; Издательство НОРМА 2004ж. стр

6. 100 лет Криминалистики: Пути развития криминалистики / пер. с нем. М.Б.Колдаевой. Под редакцией А.С. Алексеева-Алматы; Жеті Жарғы 1995ж.

Жангушукова А.З., Турсынова А.А.

Правовые вопросы досудебного расследования и доказывания в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан.

В данной научной статье рассмотрены и изучены правовые вопросы досудебного расследования и доказывания в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан.

Ключевые слова: доказывание, презумпция невиновности, расследование.

A.Z. Zhangushukova, A.Tursynova

Legal issues of pre-trial investigation and evidence in criminal proceedings of the Republic of Kazakhstan.

In this scientific article examined and studied the legal issues of pre-trial investigation and evidence in criminal proceedings of the Republic of Kazakhstan.

Key words: proving, presumption of innocence, investigation.

ӘОЖ 343.1.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ДІНИ ЭКСТРЕМИЗМНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ

Нұрбек Д.Т., Мырзагулов М.

*І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ.,
rufat.dana@mail.ru*

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының діни экстремизмнің криминалогиялық сипаттамалары мен әлеуметтік-құқықтық негіздерінің заңды негіздері зерттелді.

Кілттік сөздер: . әлеуметтік патология, діни экстремизм, әлеуметтік-құқықтық, дінді саясаттандыру, терроризм.

Қазіргі кезде әлеуметтік патология құбылысы ретінде діни экстремизм әлеуметтік ғылымдарының әр түрлі салаларының назарын өзіне аудартуда. Оны саясаттанушылар, әлеуметтанушылар, әлеуметтік және мінез-құлық психологтары, теологтар, криминалогтар, философтар, зангерлер және басқа мамандық иелері зерттеуге талпынуда. Бұл зерттеушілер өз пәндерінің аспектілері бойынша зерделеу, зерттеу жұмыстарын жүргізіп жатса да, әлі де барлығының бірлескен ұжымдық кешенді зерттеу еңбектері жеткіліксіз. Себебі, діни экстремизм өте күрделі әлеуметтік-құқықтық, саяси және этно-психологиялық мәселе бола отырып, көп аспектілі болып табылады, яғни артықшылық, діни алауыздық, жеккөрушілік, дінді

саясаттандыру және тағы басқа сияқты ең шеткі қисынсыз көзқарастары мен әрекеттері арқылы пайда болатын қоғамға қауіпті құбылыс болып табылады.

Ең алдымен терроризм, сепаратизм, экстремизм, радикализм, фундаментализм деп қолданылатын, қоғамға аса қауіпті құбылыстардың анықтамаларын, өздеріне тән құқықтық табиғаттарының мәнін, пайда болу себептері мен жағдайларын талдаудан бастау қажет.

Ғылыми әдебиеттерде терроризмнің әлемде таралуы трансұлттық жағдайдағы құбылыс екендігі айтылған. Терроризмнің ұшқындауы мемлекеттік аппараттың әлсіздігіне, ішкі және сыртқы саясаттың аумағындағы үлкен есептерге, тарихи, этнопсихологиялық заңдылықтардың туындауына байланысты болады. Әр түрлі қоғамдық топтардың, бұқаралық ақпарат құралдардың бұл құбылысқа қатынастарының жүйесі, терроризмнің дамуына немесе оны қорғаштаудың жанама факторы болып табылады. Көбіне террористік әрекеттерге жағдайдан шығудың лажсыздық сезімі түрткі болады. Яғни қайсыбір азшылықтың өзінің жағдайын психологиялық тұрғыдан кемсітілген болып саналуына, әрі солай бағалауға итермелейді. Көптеген жағдайда мотивациясы (сылтауы) ұқсас: біздің халық, біздің мәдениет, біздің тіл, біздің сеніміз жоғалудың шегінде тұр, бізге бәрі жаман қарайды, әрі санаспайды деген сөздер. Жеке террорист тұлғаның мінез-құлқына тән, оған түрлі террористік әрекетке итермелеуші бірқатар факторлар бар. Біріншіден, оларға әлемнің идеалдық моделдік кейіптің арасындағы нақты жағдайда сәйкессіздігі және өз-өзін туындату мүмкіндіктері. Бұл идеалмен қарама қарсылығы жеке субъективтік сезімге және әлеуметтік адекватсыздыққа ұласады да; нәтижесінде террорист жеке тұлғаның санасында мына ой қалыптасады « Мен жақсымын, әлем жаман », бұл оның өзінің заңсыз әрекеттерін бүркемелеудің, әрі өз-өзін моралдық қорғаштаудың, ақталудың құралы ретінде пайдалануына түрткі болады. Осындай жағдайлардан кейін, құрылымсыз, жүйесіз, негізсіз дүниетаным мен дүниені сезіну туындайды. Бұның детерминациясында түрлі этностардың сәйкессіздігі, этнопсихологиялық қарама қайшылығы жатыр. Құрылымсыз культтардың ядросы болып, өзінің сенімі үшін өлімге бас тігуге дайын тұратын фанаттардың іс-әрекеттері болады [1].

«Терроризм» термині ең алғаш 1798 жылдан бері қолданылып келеді. Терроризмнің алғашқы толқыны француз революциясынан басталды. Екінші толқыны XIX ғасырдың соңғы үшінші бөлігінде болды. Ирландия, Македония, Сербия және бірқатар мемлекеттерде ұлттық-радикалистік терроризм (мақсаты – ұлттық мемлекетті құру); Франция, Италия, Испания мемлекеттеріндегі революциялық-демократиялық терроризм (мақсаты – мемлекетті бұзу); Ресейдегі «Халықтық ерік» мен «Социалист-революционерлер» партияларының революциялық-демократиялық терроризмі (мақсаты – революцияға серпіліс беру); 1910, 1914 - 1934 жылдары аралағында, дүниежүзілік соғыс, 1945 – 1975 жылдардағы оқиғалар. 1960 – 1970 жылдары жаңа саяси терроризмнің толқыны пайда болды. Бұл Италия, Германия, Жапония мемлекеттеріндегі соғыстан кейінгі «экономикалық ғажайып» жағдайында әлеуметтік құрылымдар мен институттар экономикалық өзгерістерімен дамып үлгерместен болып жатты. Яғни «Қызыл бригада», « Қызыл Армия фракциясы», «Жапон Қызыл Армия» және көптеген экстремистік-солшыл ұйымдар (экстремистік-оңшыл ұйымдар аз) жоғары да аталған мемлекеттердің саяси жағдайын шындығында қиындатты. Бұл ұйымдардың терроры француз революциясы моделі негізінде қалыптастып, саяси-идеологиялық күрес құралы ретінде пайдаланылды [2].

Мемлекеттің реттеуге күші жетпейтін кейбір аумақтарға француз журналисі Ж.-К. Рюфэн «сұр аумақтар» деп атауға ұсыныс жасады. Бұл термин негізінде аэронавтикада, яғни радардың бақылауын белгілі бір жердің атауын анықтау үшін

қолданылады. Осындай аумақтар Африка, Оңтүстік Америка, Азия, тіпті экономикасы дамыған (Ақш, Италия, Испания, Франция және т.б.) мемлекеттерде де бар. Наркобизнес, қару-жарақ саудасы, терроризм – осы «сұр аумақтың» үшжақты тірегі. «Сұр аумақтар» қылмыстық ұйымдардың бақылауында (мысалы, Колумбиядағы Медельин аумағы, Боливия мен Перудің кейбір аудандары, «алтын үшбұрыш» деп аталатын Оңтүстік-Шығыс Азияда Тайланда, Бирма, Лаостың шекаралары түйіскен жер) жерлер немесе « жекешеліндірілген » мемлекеттік үкіметтері бар тайпа мен кландардың аумақтары (Африка аумағы, ОАР –ның солтүстік шекарасынан экваторға дейінгі аумақ, Ауғанстан).

Әлемде бұл эксплуатация «сұр зонаның» адекваттық формасын құрғызды. Сонымен қатар осы жағдайда әлсіз мемлекетпен қарсыласып, өздерін үкіметтің баламалы ұйымдық формасы ретінде, тонаушы, жыртқыш пен паразиттің негізінде екендігін көрсетеді.

Бұқаралық ақпарат құралдары мен террористер арасында мынандай бір түрлі қатынас бар; террористер өздерінің қан төгу немесе басқа да алаңдататын жағдайларын ақпарат базарына толтырып жатса, ал бұл оларға тегін жарнаманың көзі, әрі террордың тірегіне қызмет еттіреді.

Өте ауыр әлеуметтік құбылыс болып табылатын терроризмді психологиялық тұрғыдан зерттегенде, бұл құбылыстың туындауы мен дамуына тікелей және жанама әсер ететін факторларды жан жақты жүйелі әдіспен зерделеу қажет.

Терроризм тарихи, этнопсихологиялық және басқа да түбірі бар, көптеген факторлардың әрекеттесуімен туындайды, әрі дамиды. Терроризмнің туындауы мен дамуына, құқықтық мәдениеттің төмендігі, саяси және әлеуметтік есептеулердің қателігі, мемлекеттік аппараттың әлсіздігі, шенеуніктердің жемқорлығы және арнаулы қызметтің төменгі кәсібилігі әсер етеді.

Сепаратизм (французша. Separatisme – бөлектеу) негізінде бөлінуге, бөлектеуге итермелейтін заңсыз әрекеттер. Сепаратизмнің ұйымдық жағынан ұлттық экстремизмге қатысы бар. Саяси және әлеуметтік аясында сепаратизмнің әрекеттері көпұлтты мемлекеттерді бөлшектеуге, бір ұлттың үстемдігін көрсетуге бағытталады. Сонымен қатар бұл құбылыс бірнеше ұлттардың өз мүмкіншіліктері мен үстемдіктерін орнатуға бағытталған әрекеттерін бейнелейді. Бұндай іс-әрекеттер ұлтаралық қатынастарды қиындатуға, әрі халықтар арасындағы текетірес пен араздастыруға итермелейді. Сепаратизмнің бір түрі ретінде этно-діни экстремизм термині де қолданылады.

Экстремизм (латынша. extremus – ең шеткі) – бұл белгілі немесе қайсыбір мәселелерді шешуге бағытталған ең шеткі көзқарастарды жақтаушылық және радикалды шаралар.

Азия мен Европа, Солтүстік пен Оңтүстік Америка және Африкадағы мемлекеттердегі саяси басшылықтың алдындағы ең қиын мәселелердің бірі экстремизм болып табылады.

Экстремизм – ғасырлар бойы адамзатпен жалғасып келе жатқан, өте күрделі әлеуметтік-саяси құбылыс. Экстремизм мемлекеттің, қоғамның, жеке бастың өмірлік маңызы бар, кез келген мемлекетке аса қауіп төндіретін құбылыстардың қатарына енді. Қазіргі таңда оның әрекеттерінің мынандай жүйелі сипаттамасы көрінуде, террорлық актілер сияқты, өкіметті күштеп басып алуға шақыру, мемлекеттік және қоғамдық қайраткерлерге, саяси көшбасшылар мен белсенділерге қауіп төндіру, кепілдікке алу, әкімшілік және мекемелердің ғимараттарын басып алу, шетел өкілдіктеріне қарсы пикет және жарылыс, жаппай тәртіпсіздік және басқалай күштеу актілерін ұйымдастыру [3].

Криминология, қазіргі саясаттану және саяси әлеуметтану ғылымдардың зерттеуінде экстремизм көп жоспарлы мәселе болып табылады. Соңғы жылдары

оның мәні мен мазмұнына, басқа құбылыстарға қатысы жөнінде ғылыми дебаттар белсенді жүруде.

Экстремизмді көбіне әр түрлі құбылыс ретінде: яғни әр түрлі класстық және азаттық күрес формалары кейпінде, қылмыс құрамының элементтері бар, әрі қылмысқа жетелейтін саяси күштеушілік арқылы болатындығынан түсіндіріледі. Бір жағынан экстремизмді саясаттағы қарсы жақпен еш ымыраласпайтын және субъектінің агрессиялық қалпын бейнелейтін спецификалық сызық ретінде түсіндіріледі; әр түрлі бағыттағы идеологиялық ағымдардың болуы, ең шеткі солшыл немесе оңшыл позицияда болуы; саяси күрестің әдісі ретінде, оппоненті немесе қарсыласымен бірлесіп қызмет етуден, әрі келісімге келуден бас тартушы; әр түрлі деңгейде дамушы, әлеуметтік келеңсіз қарсылық көрсетуші: қоғам, класс, бөлек қоғамдық қабаттар, ұлттық, әлеуметтік, діни және кәсіби топтар - әр түрлі аумақтарда және әр түрлі идеологиялық-саяси негізде.

Экстремизм мәселесімен айналысқан көптеген зерттеушілер «экстремизм» ұғымын тар және кең мағынада қарауды ұсынады.

Экстремизмнің тар түсіндірмесінде саяси қозғалыс пен партиялардың заңсыз қызметі, сонымен қатар мемлекеттік құрылымды күштеп өзгертуге, ұлттық мен әлеуметтік жанжалды қоздыруға бағытталған лауазымды адамдар мен жеке тұлғалардың әрекеттері тұрғысынан айтылады. Экстремизмнің осындай түсінігіне мыналар тән болып табылады: бейресми саяси қызмет, заңсыз зорлаушылықтың болуы, ұлтшылықтың, расизмнің немесе әлеуметтік-класстық антагонизмнің ең шеткі формалары; идеологиясының әшейіндігі мен жалпышешейлігі, қоғам өміріндегі қиындау мәселелерді шешудің төте жолы мен тәсілін жай ғана ұсыну және оны нақты өмірде іске асыруда сәтті болатындығына көпшілікті сендіру.

Ал енді «экстремизм» ұғымының кең түрдегі түсінігі оның өз этимологиясынан шығарылады. Экстремизм – бұл ең шеткі шараларды, әрекеттерді, көзқарастарды, шешімдерді жақтаушылық. Саяси субъектілердің белсенділігі, яғни белгілі саяси белсенді тұлғалардың, қоғамдық топтардың, билік элитасының және контрэлитаның өздерінің саяси идеалын кіргізуге және түрлі мүмкін жолдармен алға қойған мақсаттарын іске асыруға, күштеушіліктің түрлі тәсілдерін қолдануға, мемлекеттік билікке, жалпы көпшілікке немесе қайсыбір элементтеріне, халықаралық ұйымдарға қарсы бағытталған әрекеттері.

Криминологиялық талдау жоспарында экстремизмді негізгі екі типке бөледі:

- 1) рационалдық;
- 2) иррационалдық.

Экстремизмнің рационалдық түрлеріне мыналар жатады:

- саяси;
- идеологиялық;
- ұлттық;
- діни;
- экологиялық.

Саяси экстремизмнің басты белгісі – билікке жету мақсатын жүзеге асыруға, экстремистік әрекеттің саяси бағытталғандығы. Саяси экстремизмнің идеологиялық экстремизммен тығыз қатынаста болады, тіпті кейбір жағдайларда бұл екі тип бір-бірімен бірігіп кетеді [4].

Ұлтаралық қатынастарда ұлттық экстремизм ұлттар мен халықтардың арасындағы жеккөрушілік пен жауыздықты қоздырудан байқалады. Яғни аумақтық шайқастарда, қарулы қақтығыстарда, жергілікті емес ұлттарға геноцидтік актілерді қолдануда, «өз халқының» құқықтары мен мүдделері, мәдениеті мен тілін қорғау бағыты тұрғысынан әрекет етуде көрінеді.

Діни экстремизм бір немесе бірнеше конфессия арасында жеккөрушілік, шыдамсыздық, араздық сияқты әрекеттерден туындайды. Көбінше саяси мақсаттарға пайдаланады. Бір жағынан зайырлы мемлекетке қарсы немесе билік ететін орындарға өз конфессия өкілдерін бекіту үшін әрекет етеді.

Діни экстремизм кейбір ұйымдарда аяусыз культтік акцияларда (ұжымдық жаппай өз-өздерін өлтіру) көрінуі мүмкін. Діни экстремизм бағыттарының бірі тоталитарлық секталар болып табылады, яғни жекелеген жағдайларда құлдықтан немесе ұйымдасқан қылмыстан еш айырмашылығы жоқ, діни фразеологияны пайдаланумен бүркемеленген (мысалы, жапондық аум Сенрике сектасы, Ресейде жаппай жою қаруымен қыруға бағытталған акцияларды ұйымдастыруға оқталды, бұған дейін жапон астанасында осындай акцияларды жасады).

Экологиялық экстремизм тіпті дамыған мемлекеттерде күш ала бастады. Экологиялық экстремизмнің түбірі мемлекет пен қоғам арасында экологиялық мәселелерге байланысты шыға бастады. Табиғатқа деген сүйіспеншілік пен қайғыру қоршаған ортаны қорғаушыларды радикалды акцияларға итермеледі.

Иррационалды экстремизмнің түрлеріне мыналар жатқызылады:

- жастардың қарсылық қозғалыстары
- психопатиялық экстремизм;
- спорттық;
- мәдени.

Діни экстремизмнің биологиялық және әлеуметтік-психологиялық негізі болып өз-өзін сақтау сезімнің төмендігінен болады. Иррационалды экстремизмнің шығуы туралы делинквенттік топтың теориясы бойынша ашылады. Бұл жөнінде «Кәмелетке толмағандардың қылмыскерлігі және мүмкіндіктері; криминалды жасөспірімдер тобының теориясы» атты кітап авторлары Р. Кловард және Л. Один деген американдық ғалымдар 1961 жылы монографиялық еңбектерін жариялайды.

Саясаттану ғылымында біріншіден, діни фундаментализм мен радикализмнің бір-бірінен айырмашылығын қысқаша былайша тұжырымдайды: Фундаментализм – бұл идеология, дүниетаным. Ал радикализм – бұл «мемлекеттің немесе қоғамның саяси жүйесінің тұрақтылығын радикалды шаралардың көмегімен тез арада өзгертуге бағытталуын қолдау» (саяси анықтама). Радикализм – идеологияның өзі емес, ол идеологияны таратудың формасы. Екіншіден, бұл зерттеушілер, фундаментализм өз мақсаттарына жету үшін радикалды болуы немесе болмауы мүмкін дейді. Бұл зерттеушілердің қысқаша қорытындысында діни экстремизм мынандай түрлі жағдайда көрінуі мүмкін дейді: фундаментализм радикаланған түрде (өз мақсаттарын іске асыруға), немесе радикалдық идеологияның ең шеткі түрі ретінде (көбінше – қандай да маргиналды діни топтарда), немесе басқадай түрде [5].

Қорыта айтқанда терроризмнен, сепаратизмнен, радикализмнен, экстремизмнен, және радикалды фундаментализмнен туындайтын құбылыстар қоғамға қауіпті болып табылады. Бәрінің қауіп төндіретін объектісі – әрине қоғамдық қауіпсіздік. Бірақ бұл құбылыстарға ортақ тән нәрселер мыналар болып табылады: міндетті түрде идеологиялық базаларының болуы. Яғни идеологияларында еш қисынға сәйкес келмейтін біржақты идеологиялық саясаттың болуы. Тек өз көзқарастары мен әрекеттерінің саяси, идеологиялық, психологиялық, моралдық, діни жағынан негізсіз ақталу немесе соның дұрыстығына көзсіз сену. Өз мақсаттарына жетуі үшін әр түрлі әдістерді, тәсілдерді, мүмкіншіліктерді пайдалануы. Бұл олардың арнайы мақсаттары мен тікелей қасақана ниеттері арқылы саналы және ерікті жағдайда қылмыс жасайтындығын көрсетеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Криминология. Алауханов Е.О. «Жеті жарғы» ЖШС 2005ж.

2. Криминологические аспекты борьбы с экстремизмом в Республике Казахстан. Автореферат. Дарменов А.Д. Астана, 2006г.

3. Религиоведение. О.Ф. Лобазова. Издательство-торговая корпорация «Дашков и К». Москва, 2007г.

4. Организация деятельности органов внутренних дел в сфере противодействия проявлениям религиозного экстремизма. Автореферат. Поминов С.Н. Москва, 2007г.

5. Қазақстан Республикасындағы діни экстремизмнің құқықтық ерекшеліктері. А.Е. Есеналиев, Бекбосынов Е.Т. Қ.А. Ясауи ХҚТУ ШИ. Шымкент, 2008 ж.

Нурбек Д.Т., Мирзагулов

Правовые основы криминологической характеристики и социально-правовые основы религиозного экстремизма Республики Казахстан.

В данной статье были рассмотрены правовые основы криминологической характеристики и социально-правовые основы религиозного экстремизма Республики Казахстан.

Ключевые слова: *социальная патология, религиозный экстремизм, социально-правовая политика, политизация религии, терроризм.*

Nurbek DT, Myrzagulov

Legal basis of criminological characteristics and social and legal basis of religious extremism of the Republic of Kazakhstan.

In this article examined the legal foundations of the criminological characteristics and the social-legal foundations of religious extremism of the Republic of Kazakhstan.

Key words: *social pathology, religious extremism, social-political politics, religiousism in politics, terrorism.*

УДК 349.6

ОСОБЕННОСТИ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СФЕРЕ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ

Нұрмуханқызы Д.

*Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова, г. Талдыкорган,
daniyafmo@mail.ru*

В данной статье рассматривается международно-правовое регулирование инвестиционной деятельности в области охраны окружающей среды и использования природных ресурсов. Возникают вопросы двусторонних и многосторонних инвестиционных соглашений. Автору предлагаются способы решения этих вопросов.

Ключевые слова: *инвестиции, окружающая среда, правовое регулирование, международные договоры.*

С возрастанием науки и техники, с каждым годом увеличивается рост инвестиций в промышленность, большинство предприятий которой, как и используют природные ресурсы, так и наносят вред окружающей среде. Отношения между иностранными инвестициями и охраной окружающей среды являются сложными и поднимают ряд проблемных вопросов. Например, непонятно, что будет с инвестициями в экологически чувствительных секторах, таких как производство

энергии, распределения воды, очистки отходов или химической безопасности, если экологические нормы принимающего государства были бы более жесткими, то инвесторам не выгодно было бы вкладывать свои средства в ту или иную отрасль. В других случаях международное инвестиционное право может быть использовано для защиты окружающей среды, например, международное право будет требовать, чтобы государство соблюдало свои собственные экологические законы и принципы, на которых основывается инвестиционная деятельность.

В результате быстрого роста прямых иностранных инвестиций, и резкого увеличения экологического сознания появляются новые нормы экологического права, принятые как на национальном, так и на международном уровне. На первый взгляд это может показаться удивительным, что иностранные инвестиции и окружающая среда могут быть связаны законом, и, что споры могут возникнуть в результате противоречивых тенденций между нормами, которые регулируют эти две отрасли. Тем не менее, ряд недавних событий показывает, что это теперь реальный предмет в международном праве, и что он собирается быть постоянным в расширении международной повестки дня, которая может также побуждать национальные и международные суды, и трибуналы.

В течение последних двух десятилетий, роль частного сектора в управлении окружающей средой превратился из маргинального в центральный. Частный сектор имеет очень важную роль, потому что сегодня государственный сектор в одиночку не может финансировать движение средств в охрану окружающей среды. В условиях глобализации частный сектор экономики обладает капиталом и ресурсами, необходимыми для реализации перехода к низкоуглеродной экономике. Для того чтобы это произошло, необходимы законодательные изменения.

Процесс взаимодействия двух отраслей был отражен в области инвестиционного права. В инвестиционных договорах все чаще появляются нормы экологического права. Большинство вновь заключаемых международных инвестиционных соглашений содержат положения, которые относятся к экологическим проблемам и охране окружающей среды.

Работа ряда международных организаций привела к более тесному взаимодействию международного инвестиционного права и права охраны окружающей среды. Например, Рамочная инвестиционная политика в интересах устойчивого развития, разработанная ЮНКТАД и Руководящие принципы Организации экономического сотрудничества и развития для многонациональных предприятий. Ж. Винуалес в своей работе отметил, что важность экологических проблем может также наблюдаться в практике инвестиционного арбитража. Если в последние десять лет более чем в 40 инвестиционных претензии имели место экологические проблемы, которые были рассмотрены в арбитражных и третейских судах, до 1990 года, это цифра достигала только 9 инвестиционных претензий [1].

Для преодоления разрыва между международным инвестиционным правом и правом охраны окружающей среды, необходимо определить вопрос о месте экологического права в инвестиционном праве и вопрос о месте инвестиционного права в области экологического права, которые требуют некоторых уяснений.

Как связаны эти два предмета? По-разному. Одним из способов является механизм, в котором международные экологические конвенции стремятся поощрять прямые иностранные инвестиции как способ достижения своих целей охраны окружающей среды. Ярким примером является Киотский протокол 1997 года к Рамочной конвенции ООН об изменении климата, принятой в 1992 году. Он содержит норму, в которой «Государства, в которых проводятся количественные обязательства по сокращению выбросов в соответствии со статьей 3.1 и приложение В к Киотскому протоколу, могут получать кредиты на выбросы путем проведения

конкретных проектов по сокращению выбросов в других странах». Предоставляя такую возможность, эти механизмы вызывают «зеленые» инвестиции в переходные и / или развивающиеся стран, тем самым, создавая дополнительного вектор устойчивого развития [2].

В данном случае деятельность иностранных инвесторов и охраны окружающей среды взаимно дополняют друг друга. Но в последнее время появились спорные моменты в данных правоотношениях, в которых может возникнуть конфликт между нормами международного права, которые стремятся поощрять прямые иностранные инвестиции, обеспечивая полную и эффективную защиту для них (например, ограничения обстоятельств, при которых экспроприация или "ползучая" экспроприация может иметь место), с одной стороны, а с другой стороны, нормы международного экологического права, которые стремятся защитить окружающую среду. Потенциал напряжения существует там, где государство принимает законы и правила, которые каким-то образом могут помешать деятельности иностранных инвесторов: это может быть что угодно, от закона, который национализует или экспроприирует инвестиции, например, земли, чтобы превратить его в защищенный национальный парк, или правил, которые увеличивают ограничения на инвестиции в такой степени, что они становятся менее выгодными, или даже ничего не стоят [3].

Соотношение между международными инвестиционными договорами и экологическим регулированием отражает общее соотношение между экономической и общественной регуляцией, и между международным правом и национальным законодательством. Глобализация проявляется также в международном праве, и некоторые всеобъемлющие перспективы, следовательно, полезно рассмотреть, прежде чем перейти к более конкретному анализу.

В целом, связь между международным инвестиционным правом и международным экологическим правом имеет два аспекта, в котором вышеперечисленные, как взаимно дополняют друг друга, так и противоречат друг другу. Международно-правовое регулирование инвестиционной деятельности в сфере использования охраны окружающей среды и природных ресурсов отражает двойственную природу этого отношения.

Международные договоры в области экологического права и международные договоры о поощрении и защите инвестиций преследуют разные цели и, следовательно, используют, разные подходы в регулировании. В то время как международные договоры в области экологического права направлены на то, чтобы установить различные правила для развитых и развивающихся стран и справедливо разделить ответственность между этими странами, международные договоры о поощрении и защите инвестиций используют либеральные инструменты, которые направлены на равенство инвесторов и защиту их прав. Эти нормы часто находятся в коллизии друг с другом, связи, с чем возникает вопрос, как соотносятся эти подходы в регулировании. В прошлые годы было предпринято ряд попыток включить экологические стандарты в договоры о поощрении и защите инвестиций.

Основными адресатами международных политических документов, касающихся устойчивого развития являются государства. Одним из важных документов, являются резолюции принятые на Повестки дня 21 [4] на Саммите Земли 1992, и плана выполнения решений, принятого на Всемирном саммите по устойчивому развитию в 2002 году, в котором выработаны руководящие принципы для содействия устойчивому развитию. Тем не менее, эти инструменты также дают некоторые ориентиры для частных и негосударственных субъектов [5]. В дополнение к этим двум документам, были разработаны многочисленные другие «руководящие принципы» и «рекомендации», путем создания международных

организаций, неправительственных организаций или отраслевых групп по регулированию экологических аспектов иностранных инвестиций. По сути, можно выделить два типа инструментов, тех, фокусировка которых непосредственно направлена на деятельность транснациональных корпораций, и те, которые затрагивают такие мероприятия косвенно, ориентированные на основные источники финансирования проекта.

Учитываемые при планировании соображения должны отражать выгоды от инвестиций, природоохранные и эксплуатационные расходы, а также вмененные издержки, отражающие наиболее ценное альтернативное использование воды. В реальной ситуации эти соображения не обязательно будут учитываться при определении.

Опыт прошедших лет свидетельствует о том, что каждая отдельная страна должна установить конкретные целевые показатели. На Всемирной встрече на высшем уровне в интересах детей, состоявшейся в сентябре 1990 года, руководители государств или правительств призвали повсеместно обеспечить водоснабжение и надлежащие санитарно-гигиенические условия и ликвидировать заболевания, вызываемые рикетсией, к 1995 году. Согласно оценкам, даже для достижения более реалистичного целевого показателя, предусматривающего обеспечить водой все население планеты к 2025 году, ежегодный объем инвестиций должен вдвое превышать нынешний уровень [6].

В качестве международных механизмов в сфере охраны окружающей среды и использования природных ресурсов при инвестиционной деятельности можно указать следующее:

- Программа ООН по окружающей среде (ЮНЕП) является генеральной координирующей природоохранной организацией в системе ООН. Ее уставная цель заключается в обеспечении общего руководства и поощрении партнерских связей в деле охраны окружающей среды путем стимулирования стран и людей к улучшению качества своей жизни без ущерба для качества жизни будущих поколений, предоставления соответствующей информации и создания, необходимых для этого возможностей. Международный институт устойчивого развития вносит вклад в устойчивое развитие путем выработки программно-стратегических рекомендаций, касающихся международной торговли и инвестиций, экономической политики, изменения климата и его измерения и оценки, а также рационального использования природных ресурсов.

- Организация экономического сотрудничества и развития. Организация представляет собой форум, на котором правительства могут обменяться своим опытом в области решения политических проблем, получить ответы на общие вопросы, узнать о положительном опыте других стран и координировать свою национальную и внешнюю политику. Это форум, на котором при взаимодействии равных партнеров рождаются мощные инициативы, направленные на совершенствование политики, и разрабатываются согласованные на международном уровне инструменты, решения и рекомендации в тех областях, в которых многостороннее согласие необходимо отдельным странам для достижения прогресса в условиях экономической глобализации. Страны, которые не являются членами ОЭСР, получают приглашения присоединиться к этим соглашениям и договорам. Обмен опытом между правительствами стран-членов ОЭСР осуществляется на основе сбора и анализа информации, которые предоставляет секретариат в Париже. Секретариат собирает данные, проводит мониторинг тенденций, анализирует их и составляет прогнозы в области экономического развития. Он также проводит исследования социальных изменений или разрабатывает модели политики в области торговли, охраны окружающей среды, сельского хозяйства, технологии,

налогообложения и т.п. ОЭСР помогает правительствам осуществлять программы, направленные на процветание их стран, и бороться с бедностью, оказывая содействие в области экономического роста, финансовой стабильности, развития торговли и инвестиций, технологии, инноваций, предпринимательства и содействия развитию. ОЭСР стремится к тому, чтобы страны учитывали влияние последствий социально-экономического развития на состояние окружающей среды.

На другом уровне окружающая среда и торговля представляют собой две разных совокупности международно-правовых норм. Торговое право воплощено в таких структурах, как Всемирная торговая организация и региональные и двухсторонние торговые соглашения. Экологическое право существует в виде разнообразных многосторонних экологических соглашений, а также законодательно-нормативных актов, принимаемых на национальном и местном уровнях. Между этими двумя системами права неизбежно должно быть взаимодействие. Международное экологическое право все больше влияет на то, как страны строят свою хозяйственную деятельность (например, стороны Рамочной конвенции ООН об изменении климата обязались перестроить свою экономику таким образом, чтобы уменьшить выбросы парниковых газов), а торговое право все больше влияет на то, как страны должны формировать свое внутреннее законодательство и стратегии в таких областях, как право интеллектуальной собственности, инвестиционная политика и охрана окружающей среды.

Основными универсальными международными соглашениями в сфере иностранных инвестиций являются Сеульская конвенция об учреждении Многостороннего агентства по гарантиям инвестиций 1985 г., которой образовано Многостороннее агентство по гарантиям инвестиций (МИГА), предоставляющее инвестору в государстве с развивающейся экономикой возможность страхования некоммерческих рисков, а также Вашингтонская конвенция об урегулировании инвестиционных споров между государствами и физическими лицами других государств 1965 г, участниками которой являются 143 государства, в том числе Казахстан. Государства СНГ активно используют механизмы защиты иностранных инвестиций, предложенные обозначенными договорами.

Защита иностранных инвестиций, как правило, предусматривается в качестве «стимула» для инвестиций в проекты для решения экологических проблем, а не как способ обеспечения против потенциальных проблем, связанных с ней. Согласно недавнему отчету, Многостороннего агентства по инвестиционным гарантиям, нормативные изменения в области охраны окружающей среды воспринимаются иностранными инвесторами как риски в виду непредвиденных обстоятельств, с которыми они сталкиваются при инвестировании в развивающихся странах [7]. Тем не менее, законы об инвестициях многих стран, в том числе и Казахстана может рассматриваться как препятствие на пути к переходу к модели "зеленой экономики". Эта модель требует изменения инвестиционной политики к устойчивому и рациональному использованию природных ресурсов и проектов про-экология [8]. В свою очередь, этот сдвиг должен быть связан со значительными изменениями в нормативно-правовой базе, например интернализации в энергетическом секторе [9].

По данным Организации экономического развития и сотрудничества 1623 международных инвестиционных соглашений в 49 странах (Австрия, Аргентина, Австралия, Бельгия, Бразилия, Канада, Чили, Китай, Чешская Республика, Дания, Египет, Эстония, Финляндия, Франция, Германия, Греция, Венгрия, Исландия, Индия, Индонезия, Ирландия, Израиль, Италия, Япония, Корея, Латвия, Литва, Люксембург, Малайзия, Мексика, Марокко, Нидерланды, Новая Зеландия, Норвегия, Перу, Польша, Португалия, Румыния, Россия, Саудовская Аравия, Словакия, Словения, Южная Африка, Испания, Швеция, Швейцария, Турция, Соединенное

Великобритания и Соединенные Штаты), которые были приглашены на процесс опроса «Freedom Investment», заключивших с любой другой страной данное соглашение имеют в последнем норму, касающуюся сохранности окружающей среды. В дополнение к анализу, 1593 ДИД и 30 других двусторонних соглашений, включающие инвестиционные положения - в основном соглашения о свободной торговле. Опрос также рассматривается несколько типовых ДИД и отдельных многосторонних соглашений с инвестиционными положениями [10].

Основные выводы исследования включают следующее:

- нормы, регулирующие решение экологических проблем, являются редким явлением в двусторонних инвестиционных соглашениях, но распространены в большинстве многосторонних инвестиционных договорах;

- в типовом проекте договора, 133, или 8,2%, из многосторонних инвестиционных договоров содержат ссылку на экологические вопросы;

- 19 из 49 стран, охваченные опросом, никогда не использовали такие нормы в своих договорах;

В противоположность этому, некоторые страны систематически используют экологические нормы в своих договорах (Канада, Мексика и Соединенные Штаты, с начала 1990-х, и Бельгия, Люксембург в последнее время).

Первое появление образца такого инвестиционного договора появилось в 1985 году между Китаем и Сингапуром. По истечении десяти лет, нормы, регулирующие экологические проблемы были включены в значительное количество двусторонних инвестиционных договоров, и только в 2005 году доля вновь заключенных договоров, имеющих такие нормы преодолела порог 50-и процентов [9, с. 69].

Значительная разница может наблюдаться в деталях положений. Договоры одинакового стиля встречаются редко. Вопросы экологического регулирования имеют различные подходы в регулировании:

- некоторые устанавливают охрану окружающей среды в качестве главной озабоченности сторон договора в преамбулу соглашения (4,1 % из всех договоров);

- вопросы косвенной экспроприации: Двенадцать договоров (0,75%), содержат положения, которые исключают экологическое регулирование в качестве основания для претензий;

- понижение уровня охраны окружающей среды с целью привлечения инвестиций: сорок девять договоров (3,1%) содержат положения, которые препятствуют данному ослаблению природоохранного регулирования в целях привлечения инвестиций;

- разрешение экологических споров между инвестором и государством. Шестнадцать договоров (1%), содержат положения, касающиеся обращения с экологическими претензиями в арбитражный суд, но один из этих договоров исключает претензии на основе охраны окружающей среды из списка инвестиционных требований.

- норма, касающаяся Всеобщего содействия прогрессу в области охраны окружающей среды и сотрудничества. Двадцать договоров (1,3%), содержат положения, которые способствуют укреплению экологического регулирования и сотрудничества.

Как субъект международного права, Республика Казахстан присоединилась ко многим международным правовым актам по вопросам охраны окружающей среды и взяла на себя ряд обязательств перед международным сообществом, направленных на рациональное, эффективное и безопасное использование природной среды. Республика Казахстан присоединилась, подписала, одобрила и/или ратифицировала многие важные международные акты по вопросам охраны окружающей среды.

Все эти данные свидетельствуют о том, что международно-правовое регулирование инвестиционной деятельности в сфере охраны окружающей среды и использования природных ресурсов не стоит на месте. Как мы видим, с начала 1985 года, развитые страны уже включали экологические требования в инвестиционный договор. Это свидетельствует о том, что проблема рационального использования природных ресурсов при осуществлении инвестиционной деятельности назрела относительно давно. На сегодняшний день, многие государства включают экологическую составляющую в преамбулу договора. На наш взгляд, Республике Казахстан, необходимо внедрить данные нормы.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Jorge E. Viñuales foreign investment and the environment in international law: an ambiguous relationship // British yearbook of international law. – 2010. - Vol. 80. – 45 p.
2. Киотский протокол 1997 года Рамочной конвенции ООН об изменении климата // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/kyoto.pdf
3. Philippe Sands \ Litigating environmental disputes: courts, tribunals and the progressive development of international environmental law \ OECD Global Forum on International Investment // <http://www.oecd.org/investment/gfi-7>
4. Report of the United Nations // Conference on Environment and Development.A/CONF.151/26/Rev.1 Resolution 1, Annex 2: Agenda 21 ('Agenda 21'. - Vol. 1 // <http://www.un.org>
5. Report of the World Summit on Sustainable Development, A/CONF.199/20. Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development ('Plan of Implementation'). - Part I, item 2 // <http://www.un.org>
6. Повестка дня на XXI век Принята Конференцией ООН по окружающей среде и развитию. - Рио-де-Жанейро, 1992, июнь 3–14 1992 // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21_ch18d.shtml
7. MIGA. World Investment and Political Risk. - Washington: The World Bank, 2011.- P. 20.
8. UNEP. Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. - 2011.- P. 16.
9. Ibid B. Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), Climate Change 2007: Mitigation of Climate Change. Contribution of Working Group III to the Fourth Assessment Report. – 2007. - 456 p.
10. Gordon K., Pohl J. Environmental Concerns in International Investment Agreements: A Survey. OECD Working Papers on International Investment. - OECD Publishing, 2011, January // <http://dx.doi.org/10.1787/5kg9mq7scrjh-en>

Нұрмұханқызы Д.

Қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы инвестициялық қызметті халықаралық-құқықтық реттеу мәселесі.

Бұл мақала қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы инвестициялық қызметті халықаралық-құқықтық реттеу мәселесін қарастырады. Екіжақты және көпжақты инвестициялық келісімдерді жасау мәселелерін көтерілуде. Автор сол мәселелерді шешу жолдарынды ұсынылады.

Кілттік сөздер: *инвестициялар, қоршаған орта, құқықтық реттеу, халықаралық шарттар.*

Nurmukhanizy D.

Peculiarities of international legal regulation of investment activity in the sphere of environmental protection and use of natural resources

This article addresses the issue of international legal regulation of investment activity in the sphere of environmental protection and use of natural resources. The problems of concluding bilateral and multilateral investment treaties are being raised. The ways of their solution are suggested by author.

Key words: *investment, environment, legal regulation, international treaties.*

УДК 349.6

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ВОДНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ
КАЗАХСТАН**

Шеримова Н.Ш.

*Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова, г. Талдыкорган,
nurzatsher@mail.ru*

В данной статье рассматриваются вопросы безопасности воды в Республике Казахстан.

Ключевые слова: *водная безопасность, водные ресурсы, государственное регулирование.*

В соответствии со статьей 4 Закона Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан» (от 6 января 2012 года № 527-IV) под экологической безопасностью понимается состояние защищенности жизненно важных интересов прав человека и гражданина, общества и государства от угроз, возникающих в результате антропогенных и природных воздействий на окружающую среду. В подпункте 18) статьи 6 вышеуказанного закона одним из основных угроз национальной безопасности является резкое ухудшение экологической ситуации, в том числе качества питьевой воды, стихийные бедствия и иные чрезвычайные ситуации природного и техногенного характера, эпидемии и эпизоотии. Таким образом на сегодняшний день текущее положение подпадает под вышеуказанное определение. И есть все основания считать, что экологическое положение угрожает национальной безопасности страны.

Одно из оснований заключается в том, что в стране не хватает качественной питьевой воды. Целый ряд регионов испытывает в ней острую потребность. Казахстан обладает запасами воды, но не рационально, бессистемно. Использование водных ресурсов безусловно, необходимо рационализировать, а также привести в соответствие с международными нормами внутреннее законодательство, регулирующее данный природный объект.

Ещё одним из глобальных вызовов по стратегии «Казахстан-2050» стала - истощаемость природных ресурсов.

В отношении данной проблемы Президент Н. А. Назарбаев акцентирует внимание на следующем: «Нам принципиально важно переосмыслить наше отношение к своим природным богатствам. Мы должны научиться правильно ими управлять, накапливая доходы от их продажи в казне, и самое главное - максимально эффективно трансформировать природные богатства нашей страны в устойчивый экономический рост» [1]. На основании этого были выдвинуты задачи, согласно одной из которых необходимо выработать новую политику в отношении водных ресурсов страны. И тут также немаловажную роль играют международные нормы и

стандарты, которые однозначно необходимо учитывать при разработке нормативно-правовых норм.

В целях сохранения и рационального использования водных ресурсов и обеспечения эффективного управления бассейнами рек Казахстана в мае 2014 года Правительством Республики Казахстан был утвержден план мероприятий по реализации госпрограммы управления водными ресурсами [2].

Еще в 2012 году в г. Йоханнесбурге на Всемирном Саммите по устойчивому развитию всеми странами, принявшими в нем участие, было решено «разработать Планы интегрированного управления водными ресурсами и эффективного использования воды к 2005 году». На третьем (2003 г.) и четвертом Всемирных водных форумах (2006 г.) было отмечено, что водные кризисы являются, прежде всего, кризисами управления, несогласованности действий заинтересованных сторон и недостаточного финансирования, что требует новых подходов к их решению.

В настоящее время интегрированное управление водными ресурсами это наиболее прогрессивная технология, которая входит в число международных приоритетов десятилетия «Вода для жизни» (2005–2015 годы). Этот процесс координирует развитие и управление водными, земельными и связанными с ними ресурсами, улучшает показатели социального и экономического развития без нарушения устойчивости жизненно важных экосистем. Этот план являлся основополагающим документом по совершенствованию системы управления водным сектором экономики республики и определял комплекс приоритетных действий по созданию благоприятных правовых условий, формированию организационной среды и развитию инструментов управления водными ресурсами в Казахстане.

Одна из причин деградации экосистем - несовершенство системы управления качеством воды бассейнов рек Казахстана, а также системы предупреждения и ликвидации вредного воздействия на воды. Качество поверхностных вод практически всех водных объектов не соответствует установленным стандартам. Основные трансграничные реки Иртыш (Китай), Или (Китай), Сырдарья (Узбекистан), Урал (Россия) очень загрязнены. Основной источник загрязнения водных объектов - сбросы вод предприятий химической, нефтеперерабатывающей, машиностроительной промышленности и цветной металлургии. Загрязненные воды рек на территорию нашей страны поступают с территорий Китая, Кыргызстана, Узбекистана. Следует отметить, что вопросы совместного использования трансграничных рек недостаточно урегулированы, а уровень выполнения обязательств по международным договорам недостаточно высок.

Перечисленные проблемы водного сектора экономики Республики Казахстан могут иметь чрезвычайные негативные экономические и социальные последствия, наносящие ущерб окружающей среде, ресурсному потенциалу и здоровью населения. Подтверждением этому является экологическая катастрофа Аральского моря; низкая обеспеченность населения безопасной питьевой водой; экологические проблемы нефтегазового сектора, в связи с возможными техногенными катастрофами при добыче нефти на шельфе Каспийского моря; дефицит воды и загрязнение вод, засоление (опустынивание) сельскохозяйственных земель; неудовлетворительное качественное состояние большинства водных экосистем республики; риски и возможный ущерб от техногенных катастроф в связи с физическим износом гидротехнических сооружений. Если не устранять причины перечисленных водных проблем, то к 2020 году возникнут реальные угрозы для развития экономики, экологической устойчивости и обеспечения питьевой водой население страны.

Организация рационального использования вод - это одна из наиболее важных современных проблем охраны и преобразования природы. Рост городов Казахстана, развитие экономики в целом возможны лишь при условии сохранения и умножения запасов пресной воды. Затраты на сохранение и воспроизводство качества воды занимают первое место среди всех расходов человечества на охрану природы. От того, в каком состоянии находятся природные ресурсы, насколько разумно они будут использованы, в значительной мере зависит уровень экономического развития государства. В решении проблемы рационального использования водных ресурсов немаловажную роль играет правильно организованное управление водными ресурсами.

Правовое регулирование охраны и использования подземных вод, должно быть четко сформулировано законодателем и пробелы в таком важном институте недопустимы. Республика Казахстан молодое и быстрорастущее государство, которое большими шагами проходит все те этапы, которые другие страны проходили столетиями, однако, повсеместный процесс глобализации и интеграции требует от нас ответных реакций и не терпит замедлений.

Основополагающим законом в становлении водного права Казахстана является Водный Кодекс РК от 9 июля 2003 года [3]. Государственное регулирование в области водных отношений по своей значимости относится к основным функциям государства. Оно направлено на достижение должной упорядоченности водных отношений, хозяйственно целесообразного и безущербного использования водных ресурсов, в целях обеспечения устойчивости и динамичности социально-эколого-экономического развития страны.

В условиях рыночной экономики проблема хозяйственного управления в системе водопользования и других природных ресурсов из экономической превращается в социально-экономическую, учитывающую новые явления взаимодействия человека и природы. Поэтому государственное управление в данной области призвано обеспечивать проведение в жизнь системы закрепленных в законодательстве интересов, приоритетов и принципов, а также эколого-экономический подход к организации водопользования.

По мере развития и изменения сущности водных отношений меняются содержание, способы и средства государственного регулирования водных отношений. Преобразование водных отношений в соответствии с закономерностями рыночной экономики обусловили необходимость дальнейшего усиления государственного регулирования в этой сфере. В условиях становления рыночных экономических отношений в правовых нормах, составляющих юридическую основу государственного управления водами, обозначился отход от административно-командного управления к принципиально иным методам регулирования водных отношений. Все большее правовое оформление и практическое применение получают экономические рычаги стимулирования упорядоченности и эффективности водных отношений. Изложенная тенденция дала основание говорить о необходимости перехода от государственного управления, как явления присущего тоталитарному государству, к государственному регулированию водных отношений.

Содержание государственного регулирования водных отношений составляет:

- создание и обеспечение организационных, экономических, правовых условий для эффективного использования и охраны вод;
- проведение государственного контроля за использованием и охраной водных ресурсов; обеспечение согласованности интересов государства, юридических лиц и граждан в сфере водных отношений;
- гарантирование и защита прав и интересов субъектов водных правоотношений;

• привлечение виновных в совершении водных правонарушений к юридической ответственности.

Правовая основа государственного регулирования в области использования и охраны вод является одним из важнейших институтов водного права. Нормами водного права определены содержание, функции, формы и методы регулирования водных отношений. Государственное регулирование включает в себе все основные способы и формы реализации водно-правовых требований и предписаний. Правоотношения, возникающие в процессе осуществления государственного регулирования водной сферы, входят в единую систему водных правоотношений.

Государственное регулирование осуществляется посредством организационной, исполнительно-распорядительной деятельности соответствующих государственных органов, направленного на обеспечение рационального использования и охраны водных ресурсов, и достижения (установления) тем самым, правопорядка. Цель управления в области охраны и использования вод - обеспечение выполнения норм и требований, ограничивающих вредное воздействие процессов производства и выпускаемой продукции на окружающую среду, обеспечение рационального использования природных ресурсов, их восстановление и воспроизводство. Управление осуществляется посредством научно обоснованного планирования рационального использования природных ресурсов и охраны окружающей среды, разработки организационно -технических и экономико-экологических мероприятий по обеспечению равновесия в природной среде и контроля за их выполнением.

В государственных программах охраны окружающей среды и рационального использования природных ресурсов определены главные задачи в области охраны природы и рационального природопользования и основные направления природоохранной деятельности на современном этапе. В них поставлены задачи настойчиво и последовательно проводить линию на сохранение и приумножение природных ресурсов, улучшение состояния окружающей среды. Борьба за экологическую безопасность на Земле должна рассматриваться как одна из самых ответственных и благородных задач всех людей.

С водно-правовой точки зрения государственное управление в области использования и охраны водных ресурсов следует рассматривать как самостоятельный элемент правового режима вод. Все это свидетельствует о том, что правовой механизм государственного регулирования в области водных отношений должен быть рассмотрен с позиции нынешней ситуации в республике. Следовательно, под управлением в области использования и охраны водных ресурсов следует понимать совокупность предпринимаемых компетентными органами, уполномоченными лицами, общественными объединениями и гражданами действий, направленных на обеспечение исполнения требований законодательства о владении, пользовании, распоряжении водными ресурсами и их охраны, а также защиты прав и законных интересов водопользователей.

Вопросами регулирования водных отношений в Республике Казахстан занимается широкий круг государственных органов, наделенных различными компетенциями и функционирующих на разных уровнях. Их можно подразделить на четыре группы: органы общей компетенции, органы специальной компетенции, межотраслевой компетенции, функциональные органы. Отношения, возникающие между государственными органами управления в части рационального использования и охраны вод, регулируются законодательством Казахстана.

Одной из новых программ, ключевая роль в которой отводится Комитету по водным ресурсам, стала Государственная программа управления водными ресурсами Казахстана, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан

№786 от 4 апреля 2014 года. Цель программы - обеспечение водной безопасности Республики Казахстан путем повышения эффективности управления водными ресурсами [4]. Задачи программы:

- гарантированное обеспечение населения, окружающей среды и отраслей экономики водными ресурсами путем осуществления мер по водосбережению и увеличению объемов располагаемых водных ресурсов;
- повышение эффективности управления водными ресурсами;
- обеспечение сохранности водных экологических систем.

Управление использованием и охраной водных ресурсов носят государственный характер, так как воды являются объектами права государственной собственности. Государство осуществляет правомочия собственника вод и правомочия суверена через свои органы, которые в пределах установленной компетенций совершают акты государственного управления, направленные на организацию рационального использования и охраны вод. Связь между правом собственности и правом управления состоит в том, что управление является способом выражения отношения собственности. Правовая регламентация отношений по управлению в области использования и охраны вод, в конечном счете, является правовой регламентацией отношений собственности на эти богатства. Собственность служит материальной гарантией управления водопользованием в интересах настоящего и будущего поколений [5].

Охрана вод от загрязнения осуществляется путем регулирования деятельности недропользователей. К производственной деятельности допускаются предприятия, соответствующие экологическим требованиям, оснащенные очистительными установками и средствами наблюдения за сточными водами. Для сброса сточных вод и загрязняющих веществ каждому источнику загрязнения необходимо получение специального разрешения. В своей деятельности предприятия должны соблюдать нормативы предельно допустимых сбросов вредных веществ, не допускать превышения нормативов предельно допустимых концентраций вредных веществ в воде, осуществлять технические мероприятия, направленные на предотвращение загрязнения вод: очистка сточных вод и повторное их использование, устройство оборотных схем водоснабжения, использование эффективных технологических процессов производства. Каждый источник загрязнения должен вести учет сбрасываемых вод, производить их анализы, сообщать контролирующим органам об аварийных и чрезвычайных ситуациях, влияющих на состояние вод.

Субъекты недропользования обязаны соблюдать правила рационального использования и охраны вод при проведении операций по недропользованию. Для них предусмотрены специальные экологические требования, которые нашли свое отражение в Главе 32 «Экологические требования при использовании недр» Экологического кодекса РК, а также в Глава 9 «Проведение нефтяных операций на море и внутренних водоемах» Закона РК «О недрах и недропользовании» от 24 июня 2010 года.

Вода является основой развития ключевых секторов экономики в странах (сельского хозяйства, энергетики и промышленности) и имеет значение как важнейший фактор жизнедеятельности человека, поэтому на первый план выходит смена парадигмы то, как используются водные ресурсы.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» от 14.12.2012. // <http://www.akorda.kz/ru>

2. Постановление Правительства Республики Казахстан от 5 мая 2014 года № 457. Утратило силу постановлением Правительства Республики Казахстан от 13 марта 2017 года № 113//ИС «Параграф»

3. Водный кодекс от 9 июля 2003 г. //ИС «Параграф»

4. Государственная программа управления водными ресурсами Казахстана, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан №786 от 4 апреля 2014 года.// ИС «Параграф»

5. Сулейменова С.Ж. Проблемы правового регулирования подземных вод в Республике Казахстан //Журнал: Вестник КазНУ, 2010. - С.24-28

Шеримова Н.Ш.

Қазақстан Республикасындағы су қауіпсіздігінің кейбір мәселелері

Осы мақалада Қазақстан Республикасында су қауіпсіздігі мәселелері қарастырылған.

Кілттік сөздер: *су қауіпсіздігі, су ресурстары, мемлекеттік реттеу.*

N.Sh. Sherimova

Some issues of water safety in the republic of Kazakhstan

In this article questions of water safety in the Republic of Kazakhstan are taken up

Key words: *water security, water resources, state regulation*

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

ӘОЖ 657.1.014.134

ҚАРЖЫЛЫҚ ЖӘНЕ БАСҚАРУ ЕСЕБІНІҢ КОРПОРАТИВТІК БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ИНТЕГРАЦИЯЛАНУЫНЫҢ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАСЫ

Адамов А.А., Толегенова А.Д.

*I. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ.,
askar.adamov@bk.ru*

Мақалада қаржылық және басқару есебінің корпоративтік басқару жүйесінде интеграциялануы ішкі шаруашылық есептілік жүйесін түрлендіруді, яғни жаңа нысандарды енгізу арқылы бухгалтерлік есепті қайта құруды талап ету мәселелері көрсетілген. Мұндай өзгерістерді енгізу арқылы шығындарды тиімді басқаруға, әр жауапкершілік орталықтарының қызмет нәтижелеріне бақылауды күшейтуге, сонымен қатар материалдық және еңбек шығындарын қысқартуға тікелей мүмкіндік береді.

Кілттік сөздер: қаржылық есеп, ХҚЕС, басқарушылық есеп, өнімнің өзіндік құны, рентабельділік шегі.

Бухгалтерлік есептің бірыңғай ішкі жүйесі ретінде: қаржылық және басқару есебі мойындалған.

Қазақстан Республикасының есеп сферасында соңғы тәуелсіздік алған 25 жыл ішінде сапаны бақылау жүйесін жетілдіру бойынша көп жұмыстар атқарылды, мұның өзі ұлттық экономикалық қызметтендірудің экономикалық моделінің өзгерісімен айқындалады. Қолданыстағы нормативтік құжаттардың талаптарын сақтауға бейімделген өнім сапасын бақылау механизмін құру бойынша көп шаралар жүзеге асырылды. Мұның өзі өндірілетін өнім немесе көрсетілетін қызметтердің сапасын арттыру мен тағайындалған талаптардан ауытқулардың санын азайтуға жол ашты. Бірақ соңғы жылдардағы шешілмеген міндеттер көлемі қаржылық және басқарушылық есепті жүзеге асырудың тиімді жүйесін құруды талап етіп отыр.

Қаржылық және басқару есебі бір-бірімен тығыз байланысты және олар бір мақсатта жұмыс істейді, тек бұл жағдайдың басты мақсаты тиімді басқару болып, ал қаржылық есеп оған жетудің құралы болған жағдайда ғана мүмкін.

Қаржылық есеп - нақты кәсіпорының қаржылық жағдайы туралы ақпарат берсе, ал басқару есебі өз кезегінде бухгалтерлік ақпаратқа негізделген тиімді басқару шешімдерін қабылдайды. Қаржылық есеп кәсіпорын бүкіл қызметін, меншіктегі активтер, қорлану көздерін қамтыса, басқару есебі өнімнің өндірістік шығынның, оны сату мен ақырғы кәсіпорын қызметінің қаржылық нәтижесіне бағытталған.

Қазіргі қалыптасқан жағдайларда қаржылық және басқарушылық есепті ұйымдастыру мен жүзеге асыру тәсілдері, сонымен қатар оларды интеграциялауға қатысты мәселелер, қаржылық және басқарушылық есептің қарым-қатынасы бойынша теориялық мәселелердің төмен өнделуі, шаруашылық субъектілердегі қаржылық және басқарушылық есепті ұтымды ұйымдастыру қажеттілігі маңызды мәселеге айналып отыр.

Қаржылық дағдарыс нәтижесінде шаруашылық қызметті ұйымдастыру шарттарының өзгеруі бухгалтерлік ақпаратты қолданушыларды сенімді ақпаратпен қамтамасыз ете отырып, сонымен қатар ұйымның стратегиялық міндеттері, бизнес пен корпоративтік басқару моделдерін де айқындайтын есептілік формасын жасақтау қажеттілігін тудырып отыр.

Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есебін дамытудағы өзекті мәселе нарықтық экономикалы елдерде қабылданған халықаралық қаржылық есептілік

стандарттарын қолдануда теориялық және практикалық мәселелерімен тығыз байланысты.

Отандық бухгалтерлік есепті реформалау бағдарламасы Қазақстанның бухгалтерлік есебі бойынша ұлттық жүйесін халықаралық деңгейдегі стандарттарды жаһандандырудың негізгі алғышарттарына ие бухгалтерлік есеп пен есептілік реформаларымен түйістіруді көздейді.

ХҚЕС-на сай бухгалтерлік есепті жетілдірудің негізгі бағыттарының бірі ретінде АҚШ пен Еуропалық Одақтың елдерінде терең зерттеліп отырған мәселе - халықаралық стандарттарды тек қаржылық есепке ғана емес, сонымен қатар басқарушылық есепке қатысты қолдану болып отыр [1, 23-25бб.].

Компанияның қызметінің айқындылығы мен жариялылығына қойылатын талаптардың артуы дер кезде қажет ақпаратты ұсынуға жол ашатын фирмаішілік ақпараттық жүйелерді қолдануға мәжбүрлеп отыр.

ХҚЕС-тың мақсаты - ұйымның нақты қаржылық жағдайын сипаттайтын ақпараттар ұсыну, мұның өзі ХҚЕС қаржылық басқарушылық есептің ақпаратын қолданатын шоғырландырылған есептілігін құруға негіз болатын ХҚЕС қолдануды талап етеді.

Алғышарттары мыналар:

Біріншіден, тарихи алғышарттар: есептіліктің алуан-түрлі формалары бизнестің пайдалылық деңгейі туралы нақты жағдайды қиындатады.

Екіншіден, бухгалтерлік есепті дамытудың жаңа заманғы үрдістері, яғни бухгалтерлік есеп пен оның қаржылық есептілігін құруға жаңа сапалық талаптар күшейіп отыр, мақсат - қаржылық есептілікте көрсетілген ақпарат бизнеске қатынасушы барлық ақпаратты қолданушылардың қажеттілігіне жауап беруі тиіс.

Үшіншіден, халықаралық қаржылық есептілік стандарттарының дамуы. 7,8 және 9-халықаралық стандарттарға (IFRS) «басқарушылық көзқарас» енгізілген, сондықтан осы аталынған стандарттармен реттелетін ақпарат сыртқы қолданушыларға компанияны басқарудағы нақты жағдайды бейнеленген тұрғыда ұсынылады.

Қазақстан Республикасының «Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы» заңында қаржылық есеп қаржылық есептіліктің 5 элементі (актив, капитал, міндет, кіріс пен шығыс) туралы ақпаратты жинау, тіркеу мен талдау жүйесі ретінде қарастырылады.

Әрбір есеп түріне тән байланыс қаржылық және басқарушылық есепті біріктіруші фактор болып табылатын алғашқы ақпараттың бірыңғай жүйесі арқылы көрініс табады.

Қаржылық есептің көптеген элементтерін басқарушылық есептен табуға болады.

Қаржылық және басқарушылық есептің байланысы ұйымдағы өндіріс ішілік есептік көрсеткіштерді құру тәсілі мен олардың сыртқы есептіліктің көрсеткіштерімен келісім деңгейіне сай анықталады.

Қаржылық және басқарушылық есептің байланыс деңгейі мынадай формаларда көрініс табады:

➤ шоғырланған немесе шоттардың бірыңғай жүйесі отандық бухгалтерлік есептің дәстүрлі нұсқасы болып табылады;

➤ окшауланған жүйе яғни қаржылық және басқарушылық есеп үшін қолданылатын шоттардың жеке-дара жүйесі.

Халықаралық тәжірибеде жоғарыда аталған шоттар жүйесі таза түрде қолданылмайды. Өзгермелі нарық жағдайларына шаруашылық субъект бейім болу үшін алуан-түрлі ақпарат керек.

Дамыған нарықты экономикалы елдерде басқарушылық есеп менеджерлік қызметті алмастырушы сфера ретінде қалыптасқан.

Басқарушылық есептің негізгі өзекті мақсаты – басқарушыға ақпарат ұсыну.

Басқарушылық есепті сауатты жүргізу – компания не арқылы ақша табады, ақшаны қалай және қайда шығындайды, өндірілген өнімнің қандай түрі немесе бизнестің қандай бағыты жоғары табыс әкеледі және тағы басқалары сұрақтарға дәл жауап береді. Сонымен қатар басқарушылық есеп шаруашылық субъектінің қызметін ұтымды жоспарлап, әрбір жұмысшының жұмысын әділ бағалауға жол аша отырып, мотивациялаудың сенімді құралы болып табылады.

Басқарушылық есеп пен қаржылық есептің айырмашылықтары туралы мәселе тек теориялық тұрғыдан емес, практикалық жағынан да маңызды себебі оның шешімінен басқарушылық есепті ұйымдастыру технологиясы, яғни бизнестің құны мен тиімділігі айқындалады.

Көптеген шаруашылық субъектінің жетекшілері басқарушылық есепті жүргізуге бухгалтерияны тартуды жөн санайды және мұндай іс-қимыл теріс нәтиже береді. Себебі, бүгінгі күнгі бухгалтерия қаржылық және салықтық есеппен айналысады. Қаржылық есепті жүргізу заңдық - нормативтік құжаттармен қатаң бақыланады және нақты мәселеге қатысты кешіккен нәтиже ұсынары кәміл.

Басқарушылық есеп заңдық тұрғыдан шектелмейді және тек нақты басқарушылық талаптарына ғана жауап береді.

Бүгінгі күнгі бухгалтерлер жаңа инновациялық бағдарламалар мен жүйелерден зәбір көргені соншама шаруашылық ішілік түбегейлі өзгерістерге қарсылық көрсетері сөзсіз. Басқарушылық есепті жүзеге асыруға неғұрлым бейім бөлімдерге жаңа ұйымдардағы-қаржылық қызмет, ескі ұйымдардағы-жоспарлау-экономикалық бөлімдері жатады.

Отандық бизнесті жандандырудың алғашқы кезеңінде басты міндет – ақшалай ресурстарды молайту мен жаңа активтерді иелену болса, бүгінгі күнгі міндет-бизнесті тиімді әрі ұтымды басқару болып отыр, ал мұның өзі бұрынғы есеп жүйесін түбегейлі өзгертіп, қаржылық есеп пен басқарушылық есептің бірыңғай шоғырланған жүйесін дамыту талабын қойып отыр[2, 3-66б.].

Жүргізген талдау қорытындылары кәсіпорын қызметінің рентабельсіз екенін анықтады. Өйткені кәсіпорын талдау жүргізілген уақытта таза табыс таппай отыр. Бірақ та уақыт өте келе кәсіпорынның шығындылығы аз да болса азаюда екенін айтпай кетуге болмайды.

Кәсіпорын активтері рентабельді болуы үшін ең бірінші табыс табуы және оны арттыруға тырысуы қажет. Сатудан түскен түсімді арттыру үшін және қосымша пайда алуы үшін бөлшектеп сату желісіне көп көңіл бөлген жөн.

Сонымен қатар кәсіпорын:

- өнімнің өзіндік құнының құрылымын қайта қарап, шығындардың артуының себептерін анықтап, оларды азайту жолдарын іздеу қажет.

- баға саясатын өзгертуі қажет, яғни өнім бағасына қосылатын рентабельділіктің пайыздық мөлшерін арттыру.

Өнімнің өзіндік құны-кәсіпорын қызметінің маңызды көрсеткіші болып табылады.

Соңғы жылдары өнімді өндіру мен сату шығындарының өсуі байқалады. Өзіндік құнның өсуіне шикізаттардың, материалдардың, көлік қызметтеріне тарифтердің қымбаттауы алып келеді. Қайта бағалаумен байланысты Негізгі құралдардың амортизациялық аударымдар сомасының артуы, жалақы бойынша

шығындардың артуы жалпы шығындардың артуының негізгі себептері болып табылады.

Кәсіпорын қызметінің тиімділігін арттырудың ең бір маңызды жолы - өзіндік құнды азайту болып табылады. Өнімнің өзіндік құнын төмендетудің бірден бір жолы - өндірілетін өнімнің көлемін арттыру болып табылады, өйткені бұл жағдайда өнім бірлігіне келетін тұрақты шығындардың мөлшері азаяды.

Өнім өндірудің қандай көлемінде, өткізуден түскен табыс өнімнің толық өзіндік құнына тең болатын және табыс та, шығын да болмайтын өткізудің қауіпті көлеміне қалай қол жеткізеді деген сұрақ туады. Сондықтан кәсіпорын қызметінің тиімділігін арттыру мақсатында көптеген кәсіпорындарда “рентабельділік шегі” деген атпен белгілі әдіс қолданылады.

Оның негізгі мақсаттары:

- Өндірістің қауіпті көлемін анықтау;
- Өнім өткізуден түскен табыстың қауіпті көлемін анықтау;
- Тұрақты шығындардың қауіпті деңгейін есептеу;
- Өткізудің қауіпті бағасын есептеу болып табылады [3,3-66б.].

“Рентабельділік шегі” – кәсіпорынның қаржылық жағдайын оңтайландырудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Сонымен қатар оны өнімнің рентабельді ассортиментін қалыптастыруда, баға белгілеуде және тиімді баға саясатын әзірлеуге пайдалануға болады.

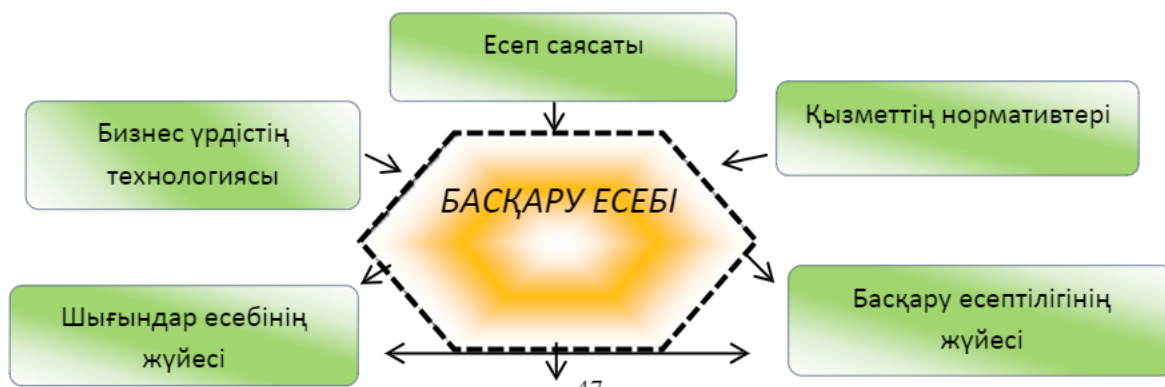
Осылайша, бұл іс-шараны жүргізу біздің кәсіпорын үшін өндірістің қауіпті көлемін анықтауға және өткізудің қауіпті бағасын есептеуге өте қажетті болып табылады.

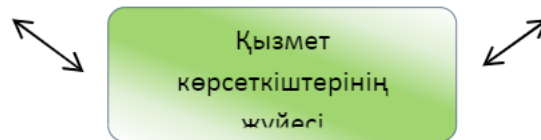
Кез келген кәсіпорын өз қызметін жүзеге асыру үшін сапалы ақпаратқа мұқтаж болып келеді. Ал кәсіпорынның ақпарат ағымы келесі қағидаларға сәйкес келуі керек:

- ✓ Ақпараттық қажеттілікті анықтау және оны барынша тиімді етіп қанағаттандыру;
- ✓ Өндірістік үрдісті бейнелейтін табиғи, еңбек, материалдық және қаржылық ресурстарды бөлу және тұтыну бойынша ақпараттың дәлдігі;
- ✓ Әр түрлі көздерден келетін ақпараттардың (бухгалтерлік, статистикалық, жедел есептерден) бірыңғай болуы;
- ✓ Ақпараттың жеделдігі.

Дәл осы талап тілектерді басқару есебі толықтай қанағаттандыра алады деген, артық айтқандық емес.

Бұрында атап көрсетілгендей, нарықтық қатынастар жағдайында кәсіпорындар өз бетінше жоспарлар, өндірістік бағдарламалар жасайды, өндіріс пен өнімді өткізу, баға саясаты саласында стратегияны белгілейді. Көрсетілген ұқсас міндеттерді шешу үшін, сондай-ақ басшы тиімді басқару шешімдерін қабылдауы үшін кәсіпорынның қаржылық жағдайы туралы ең анық жедел ақпарат қажет. Мұндай ақпаратты бухгалтерлік басқару есебі жүйесі ұсынады.

Сурет 1. Басқару есебінің құрлымы

Ескерту - Евменчик О.С. Управленческий учет в системе управления. Электрондық ресурс. - <http://www.bsui.by/Cache/pdf/431753.pdf>

Бір сөзбен айтқанда басқару есебі бухгалтерлік ақпараттың бір бөлігін ғана талдайды, ол өз кезегінде барынша үйлесімді басқару шешімін қабылдауға әсер етеді. Атқарылған жұмыс, көрсетілген қызмет, өндірілген өнімнің өзіндік құнын, бағаны белгілеу, материалдық қорларды, ресурстарды, табыс деңгейін белгілеу басқару есебінің басты міндеттері болып табылады. Тек активтерді, қорлану көздерін бейнелейтін және қаржылық нәтижені есептейтін қаржылық есептен басқару есептің басты артықшылығы операциялардың болашағын, өндіріс көлемін ұлғайту болашағын, белгілі бір саланы инвестициялау тиімділігін болжай алады [4, 87-95бб.].

Өкінішке орай іс жүзінде өндірістік шығындар жөніндегі қаржылық есептіліктің ұсынатын ақпараттары менеджер немесе басқарушының сол ақпаратқа деген қажеттілігін қанағаттандырмайды, яғни құндылығын жоғалтады деген сөз. Қаржылық есеп кәсіпорынның қаржылық жағдайы мен оның белгілі бір кезең аралығындағы өзгерісі туралы ақпарат беретін қаржылық есептіліктің, қажетті экономикалық көрсеткіштерін алуға қызмет етеді. Бұл ақпараттар ретроспективті сипатқа ие, яғни бұрын немесе өткен деректерді бейнелейді: өткен ай, өткен квартал, өткен жыл және т.с.с.. Мұндай деректер жоғарыдағы басшылықтарға стратегияның немесе тактиканың сәтті болу, болмауы және оған әсер еткен факторларды анықтауға ғана септігін тигізеді.

Сарапшылардың бағалауы бойынша, экономикасы дамыған жетекші елдердің бухгалтерлік саласында материалдық ресурстар мен жұмыс уақытының 90% басқару есебін ұйымдастыру мен жүргізуге, ал қалған 10% дәстүрлі қаржылық есепке жұмсалатыны анықталған. Осы жағдай біздің Отандық кәсіпорындарда тура, бірақ керісінше 90% қаржылық есептің, 10% басқару есебінің еншісінде. Бұған кәсіпорындардың басқару есебінің нысандарын, ішкі шаруашылық есеп жүйесінің өз бетінше, қалауынша жасалуы да себеп болып отыр. Мұны төмендегі суретте көруге болады.

Сурет 2. Қаржылық есеп пен басқару есебінің салыстырмалық үлестері

Ескерту - J.M.Clinsky. New methods of management accounting // Cambridge classical journal.- 2012.- №17.- p. 43-47. Электрондық ресурс.-[http://gaap.ru/articles/section/gaap-ias/\[5, 43-47бб.\]](http://gaap.ru/articles/section/gaap-ias/[5, 43-47бб.])

Атаулы теория мен тәжірибені зерттеу барысында келесі ұсыныстар туындады:

- Бүгінде, қазіргі заманғы экономика есеп жүйесінің жетілуін талап етіп отыр. Ондағы енгізілетін өзгерістер қаржылық есеп пен басқару есебінің теңсіздігін жою. Өз кезегінде басқарудың тиімділігін арттыру үшін, кәсіпорынның ішінде ағымдағы бақылау мен жедел менеджментті күшейту керек;

- Қаржылық есеп пен басқару есебін үйлестіру үшін ішкі шаруашылық есептілік жүйесін түрлендіру қажет, яғни жаңа нысандарды енгізу арқылы бухгалтерлік есепті қайта құру.

Мұндай өзгерістерді енгізу арқылы шығындарды тиімді басқаруға, әр жауапкершілік орталықтарының қызмет нәтижелеріне бақылауды күшейтуге, сонымен қатар материалдық және еңбек шығындарын қысқартуға тікелей мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде кәсіпорынның дамуын қамтамасыз ететін сара жол.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Тайгашинова К.Т. Управленческий учет, оперативность предоставления информации // Материалы научно-практической конференции. «Непрерывное образование: проблемы и перспективы».- Алматы: Алматинский гуманитарно-технический университет, -2012. – С.23-25.

2. Жалғасбаева А.А. Экономиканы жахандандыру жағдайында қаржылық және басқару есебін интеграциялау. Электрондық ресурс. - <http://www.group-global.org/kz/lecture/view/8757>

3. Төлегенқызы Т. Шағын кәсіпорындардың қаржылық жағдайын талдаудағы ерекшеліктер. Электрондық ресурс. [/http://www.repository.enu.kz/bitstream/handle/data/wagynkyasiporyndardin.pdf](http://www.repository.enu.kz/bitstream/handle/data/wagynkyasiporyndardin.pdf)

4. Евменчик О.С. Управленческий учет в системе управления. Электрондық ресурс. - <http://www.bs.u.by/Cache/pdf/431753.pdf>. – С. 87-95бб.

5. J.M.Clinsky. New methods of management accounting // Cambridge classical journal.-2012.- №17.- p. 43-47. Электрондық ресурс.-<http://gaap.ru/articles/section/gaap-ias/>

Адамов А.А., Толегенова А.Д.

Перспективное развитие и интеграция в системе корпоративного управления финансового и управленческого учета

В статье рассматривается, интеграция в системе корпоративного управления финансового и управленческого учета, который модифицирует систему учета внутри хозяйственной отчетности, то есть требует модернизацию бухгалтерского учета через внедрения новых форм. Такие внедрения помогают эффективно управлять затратами, усиливают надзор результатов на каждый ответственный центр, а также на прямую влияет на уменьшение материальных и трудовых затрат.

Ключевые слова: финансовая отчетность, МСФО, управленческий учет, себестоимость продукции, норма прибыли.

A.A. Adamov, A.D. Tolegenova

Perspective development and integration in the system of corporate management of financial and management accounting

The article considers the integration in the corporate management system of financial and management accounting, which modifies the accounting system within the business reporting, that is, requires the modernization of accounting through the introduction of new forms. Such implementations help to effectively manage costs, strengthen supervision of results for each responsible center, and also directly affect the reduction of material and labor costs.

Key words: financial statements, IFRS, management accounting, product cost, profit margins.

УДК 330

РОЛЬ ИННОВАЦИИ В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИИ

Аяжанова М.К.

*Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, ayazhanova.madina@bk.ru*

В статье рассматривается роль инновации в развитии экономики, приводятся примеры развитых стран. Факторы сдерживающие развитие инновации и о роли государства и необходимости её поддержки.

Ключевые слова: инновация, модернизация, стратегия, страна - реципиент, технологии.

Казахстан стоит сегодня на рубеже нового этапа социально-экономической модернизации и политической демократизации.

Только при наличии современной конкурентоспособности и открытой рыночной экономики, не ограниченной рамками только сырьевого сектора, основанной на уважении и защите частной собственности и контрактных отношений, инициативе и предприимчивости всех членов общества, возможно поднять экономику страны на уровень мировых стандартов.

Для достижения целей, поставленных перед Правительством и народом необходимо уделять внимание инновационному развитию экономики регионов и Казахстана в целом.

В основе инновационной деятельности или процесса лежит инновация (нововведение).

В мировой экономической литературе термин "инновация" интерпретируется как превращение потенциального научно-технического прогресса в реальный, воплощающийся в новых продуктах и технологиях. Инновация - это общественно-экономический процесс, который через практическое использование идей и изобретений приводит к созданию лучших по свойствам изделий и технологий с получением выгоды и добавочного дохода. Сущность понятия "инновация" заключается в том, что это нечто лучшее, чем существовавшее до нее, нечто более эффективное, имеющее только положительный результат. Но также под инновацией понимается результат творческой деятельности, направленной на разработку, создание и распространение новых видов изделий, технологий, организационных форм и т.д.

В соответствии с международными стандартами инновация определяется как конечный результат инновационной деятельности, получивший воплощение в виде нового или усовершенствованного продукта, внедренного на рынке, нового или усовершенствованного технологического процесса, используемого в практической деятельности.

Госкомстат относит к инновационной продукции те, которые:

- производятся серийно впервые в стране;
- подвергаются качественному улучшению;
- производится на основе отечественных патентов и изобретений.

Стратегия индустриально-инновационного развития Казахстана на 2003-2015гг. тоже рассматривает о инновационной развитии. Стратегия индустриально-инновационного развития Казахстана направлена на проведение активной научной и

инновационной политики с целью стимулирования предпринимательства на организацию конкурентоспособных и экспортируемых производств, которая предусматривает обновление техники, технологии, разработку и внедрение тех их видов, которые способны повысить производительность труда, качество продукции, автоматизировать производственный процесс, а так же создать новые высокотехнологичные отрасли индустрии.

Основными предпосылками реализации Стратегии являются:

во-первых, обеспечение благоприятных институциональных условий;

во-вторых, выявление и формирование инновационного потенциала субъектов предпринимательства [1].

В настоящее время государство создает все необходимые условия, так образованы специальные структуры, как Казахстанский инвестиционный фонд, Корпорация по страхованию экспорта и Инновационный фонд. Внедрены институциональные инструменты, стимулирующие инвестиционную деятельность в обрабатывающей промышленности и сельском хозяйстве.

Любое государство, преследующее цель создания современной материальной основы общества обязательно столкнется с проблемой использования зарубежных технологий. Поэтому, в мировой практике различают страны - реципиенты технологий, которые делятся на три группы:

- неспособные усвоить и эффективно использовать современные технологии;

- способные принять современную импортную технологию, правильно использовать ее для достижения мирового качества продукции без дальнейшего развития;

- способные не только использовать передовые технологии, но и доработать их так, чтобы превзойти "первоисточник" по качеству, цене и производительности труда.

Опыт успешных стран в области инновационного развития - Финляндии, Израиля, Южной Кореи - доказывает, что государство должно осуществлять функцию основного идеолога кадровой подготовки своих трудовых ресурсов.

В развитых странах динамичное развитие инноваций – одно из главных слагаемых инновационной экономики. По данным ООН, в десятку инновационно развитых стран входит Япония, Южная Корея, Финляндия, Великобритания, США, Швеция, Нидерланды, Канада, Австралия, Сингапур. Именно инновации в современной экономике дают большую отдачу и приносят большие прибыли. Об этом свидетельствуют уровни развития таких стран как США, Япония и Западной Европы. Данные страны, говоря словами Д. Белла, занимают высшие ступени «технологической лестницы» [2].

В Казахстане формируется инновационная экономика. Национальная статистика начиная с 2003 г. ведет более подробный анализ этого процесса.

В Казахстане целый ряд выпускаемой продукции, которая впервые производится в стране, на предприятии носит массовый, серийный, а значит, инновационный характер.

В период с 2003 по 2010г. объем инновационной продукции промышленных предприятий увеличился до 142,2 млрд. тенге. Максимальный показатель был достигнут в 2006г. В 2008-09гг. в результате воздействия мирового кризиса инновационная активность резко снизилась. В 2015 г. удалось существенно нарастить объемы выпуска этой продукции.

Наибольшие объемы выпуска инновационной продукции достигнуты в обрабатывающей промышленности, главным образом в металлургии, а также в производстве продуктов питания, химической промышленности, неметаллической продукции, добыче металлических руд, выпуске электрического оборудования,

напитков. В промышленности этот показатель вдвое превышает общереспубликанский уровень [3].

Для сравнения: доля инновационно активных предприятий в США составляет около 50%, Турции – 33, Венгрии – 47, Эстонии – 36 и в России -9,1% [4].

В целом инновационное развитие в Казахстане является слаборазвитым и имеет низкую активность. Есть множество факторов сдерживающих динамику развития инновационных процессов.

К факторам, сдерживающим активное инновационное развитие страны можно отнести недостаток бизнес-инкубаторов, центров передачи технологий, научных парков, т.е. возникает необходимость формирования и развития инновационной инфраструктуры. Инновационная инфраструктура находится в постоянном развитии: от простых форм инновационных формирований к более сложным путем проведения реструктуризации. Жесткая конкурентная среда на мировом рынке, слабый уровень отраслевого менеджмента, а также ограниченные временные рамки коммерциализации и неравные объемы и условия реализации привели к тому, что венчурные фонды страны пока не могут инвестировать инновационные технологии. Дополнительно к этому должна четко работать организационная система. К организационным методам реализации инновационной политики следует отнести создание четкой организационно-управляемой инновационной системы, в которой каждый ее элемент будет наделен специфическими функциями, внутренними и внешними связями и станет осуществлять свою деятельность в соответствии с общими целями и задачами всей системы.

Должны быть созданы комплексные научные организации, включающие экономические, маркетинговые, информационные, коммерческие подразделения. При этом важное значение имеет определенная четкость организационного механизма инновационного процесса: от планирования фундаментальных и прикладных исследований и разработок по наиболее приоритетным направлениям инновационной направленности (с учетом спроса на научную продукцию) до завершающего этапа создания инноваций и освоения их в производстве.

Еще одним фактором, сдерживающим модернизацию национальной экономики и динамику инновационного процесса, остается низкий уровень финансирования в НИОКР, науку и технологий.

На форуме «Сильный Казахстан построим вместе» 4 июля 2011 года Глава государства Н.А. Назарбаев отметил что государство увеличивает бюджетные вложения в научные исследования. К 2016 году они составят 1 процент ВВП. Это будет уже более чем 2 млрд. долларов США. Причём 60 процентов этих средств будут направляться на исследовательские и опытно-конструкторские работы, чего никогда не делали [5].

Мировой опыт показывает что без помощи государства, развитие инновации сложный процесс. Осуществление научно-технической политики США базируется на хорошо развитой институциональной структуре. Особенностью американской структуры управления научно-техническим прогрессом является тесное взаимодействие государства и частного бизнеса. Значителен удельный вес смешанных организаций, финансируемых за счет государственных и частных источников.

Среди них — Национальный центр промышленных исследований, Национальная техническая академия и американская ассоциация содействия развитию науки.

Основы современной концепции научно-технического развития Японии были заложены японским правительством в первые послевоенные годы, именно в этот период составлялись долгосрочные прогнозы развития национальной экономики, определялись приоритетные отрасли и сфера НИОКР.

На вершине иерархической системы государственного управления научно-техническим прогрессом в Японии находится Совет по делам науки, возглавляемый

премьер-министром. В его состав входят руководители ряда министерств, а также представители крупнейших частных промышленных корпораций. Совет по делам науки формулирует стратегическую линию научно-технического развития страны и определяет размеры расходов на НИОКР из государственного бюджета.

В ведущих европейских странах (ФРГ, Великобритания Франция) национальные государственные органы играют существенную роль в формировании национального научно-технического потенциала, оказании поддержки корпорациям, имеющим возможность повысить конкурентоспособность собственной продукции и национальной экономики. Не смотря на разнообразие управленческих структур, различия в принципах макроэкономической политики, в тактических целях и т.п., существует много общих для западноевропейских стран моментов. Государственная научно-техническая концепция этих стран базируется на стимулировании «национальных чемпионов» - небольшого числа крупных корпораций, способных конкурировать с ведущими фирмами США и Японии. Им достается подавляющая часть государственных средств на промышленные НИОКР.

Швеция и Финляндия на науку тратится 4-е процента ВВП страны. Германия и Франция поднимают расходы на научные исследования до 3,5 процентов. В 2010 году лидеры мирового бизнеса инвестировали в научные разработки более 500 миллиардов долларов.

Известными экономистами мира прогнозируется, что XXI век станет веком нано - и биотехнологий, микроэлектроники, полупроводников и энергетических технологий. Кто сможет освоить эту продукцию, будет конкурентоспособен в ближайшие десятилетия.

Глава Государства Н.А. Назарбаев определил инновации дальнейшим приоритетом развития страны. В своем новом послании народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» он определил цель на 2050 год, т.е. создать общество благоденствия на основе сильного государства, развитой экономики и возможностей всеобщего труда. Сильное государство особенно важно для обеспечения условий ускоренного экономического роста [6].

В короткие сроки очень важно Казахстану выработать конкурентную инновационную среду, в которой, с одной стороны, генерировались бы инновационные решения, с другой – они мгновенно находили бы применение на практике и приносили прибыль.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Стратегия индустриально-инновационного развития Казахстана на 2003-2015 гг.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. — М.: Academia, 1999.
3. Рахман Алшанов, ректор университета "Туран", д.э.н., "Казахстанская правда", 18 ноября 2011г
4. Толеген Е.Т. Научное исследование на тему: Исследование инновационного развития Республики Казахстан Астана - 2011 // <http://www.economy.kz/>
5. «Сильный Казахстан построим вместе», выступление Президента Н.А. Назарбаева на Форуме 4 июля 2011 года http://www.zakon.kz/top_law_news/vystuplenie-prezidenta-respubliki.
6. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» // <http://www.akorda.kz/ru/>

Аяжанова М.К.

Қазақстан экономикасы дамуында инновацияның алатын рөлі мен шет елдік тәжірибе

Мақалада Қазақстан экономикасы дамуында инновацияның алатын рөлі мен шет елдік тәжірибе, сонымен қатар инновацияның дамуына кедергі келтіретін факторлар қарастырылады. Сонымен қатар мемлекеттің алатын орны мен оның инновация дамуында қажеттілігі жазылған.

Кілттік сөздер: *инновация, жаңғырту, стратегия, реципиент – ел, технологтар.*

М.К. Ayazhanova

Role of innovation in economic development and examples of developed countries

The article examines the role of innovation in economic development and examples of developed countries. Factors constraining the development of innovation, the role of government and the need to support.

Key words: *innovation, modernization, strategy, recipient country, technology.*

УДК 336.7

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ РАБОТЫ ПО РАСЧЕТНО-КАССОВОМУ ОБСЛУЖИВАНИЮ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ

Байдыбекова С.К., Кулдар А.

Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова, г. Талдыкорган

В данной статье освещаются вопросы постоянного совершенствования работы банков по расчетно-кассовому обслуживанию физических лиц.

Ключевые слова: *банки, расчетно-кассовое обслуживание, платежи, информационные технологии.*

В настоящее время на мировом рынке распространено большое количество инструментов розничных платежей и платежных услуг, предоставляемых банками населению. Розничные платежи подразделяются на наличные и безналичные с последующим разделением их на бумажные и электронные.

Безналичные розничные платежи осуществляются с использованием чеков, пластиковых карточек, прямых переводов средств. Разработка в области платежных услуг и рынков отображают взаимодействие различных факторов предложения и спроса в конкретной рыночной среде. Среди факторов предложения существенными являются: развитие информационных технологий; конкуренция и сотрудничество между провайдерами некоторых услуг розничных платежей; глобализация платежных услуг, предлагаемая отдельными институтами в международных сетях розничных платежей.

К определяющим факторам спроса относятся: преимущества в области риска, как для плательщиков, так и для получателей платежа с использованием конкретных инструментов и услуг; относительная стоимость для пользователя и удобство пользования платежными инструментами; в частности рост уровня личного потребления.

Использование наличных денег в качестве розничных платежей в большинстве стран характеризуется медленным и длительным спадом. В основу длительной тенденции «ухода» от наличных платежей заложено развитие новых

информационных технологий для исполнения и обработки платежей электронным способом. Именно новая технология, и ее конкретная реализация в области банковских платежных услуг способствовали модернизации платежных услуг и инструментов, отказу от наличных денег [1].

Использование банкоматов для выполнения простых банковских операций высвобождает банковских служащих, позволяя им сосредоточиться на оказании более специализированных видов услуг, и дает возможность в долгосрочной перспективе сократить затраты на предоставление услуг населению.

В банках Германии, Бельгии, Испании уже широко используются отделы самообслуживания. Как правило, отдел самообслуживания «встречает» клиентов с тем, чтобы необходимые операции клиент мог совершить сам без вмешательства банковского работника. Однако автоматы внушительных размеров нередко пугают людей, и тогда банками используются работники, которые встречают и провожают клиентов к банкоматам, а также различные хитрости с освещением и графикой - для привлечения. Так, например, в Германии в планировке отдела зачастую используется интегрированное расположение работников и оборудования, и отсутствуют барьеры между клиентом и специалистом. В глубине зала расположены отделы, которые предлагают более дорогие услуги. За рубежом банки также предлагают интегрированные услуги, в числе которых - предоставление услуг интернет – кафе. Это делается для привлечения в банк молодежи, студентов, так как подсчитано, что привлечь нового клиента в 7 раз дороже, чем сохранить уже существующего [2].

Внедрение новых технологий привело также к росту платежей с использованием карточек. В настоящее время этот способ безналичных расчетов получил такое широкое распространение, что трудно себе представить сферу обслуживания, в которой бы они не использовались.

Тенденция на рынке банковских карт свидетельствует об активном расширении этого вида банковских услуг. За годы существования рынка банки сумели оценить привлекательность этого бизнеса и научились зарабатывать на нем. Конкуренция в этой сфере очень высока, и банки ищут новые пути завоевания рынка, они пытаются заинтересовать клиента с тем, чтобы он пользовался картой как можно чаще. Начиная устанавливать банкоматы, которые не только выдают наличные деньги, но и принимают их для последующего зачисления кредитной организацией на «карточный счет» клиента. В настоящее время более 200 стран мира используют пластиковые карты в платежном обороте, что позволяет сделать вывод о том, что пластиковые карты являются важнейшим элементом так называемой «технологической революции» в банковском деле. Именно пластиковые карточки в ряде случаев выступают ключевым элементом электронных банковских и других систем. Они вышли на передовые позиции в организации денежного оборота индустриально развитых стран Запада, постепенно вытесняя чеки и чековые книжки [3].

По мере дальнейшего развития рынка электронных банковских услуг клиенты смогут вообще не приходить в банк. В развитых странах мира с каждым днем все меньше и меньше людей посещают банки, поскольку собственно поход в офис кредитной организации зачастую уже становится необязательным. Современные технологии позволяют производить множество операций на расстоянии.

За рубежом широкое распространение нашло банковское обслуживание населения на дому или на рабочем месте – так называемый «home banking». Ведение банковских операций на дому - «home banking» - впервые стало возможным в ноябре 1982г.

Для современных казахстанских банков онлайн-технологии являются новым инструментом ведения бизнеса.

Основной целью системы дистанционного обслуживания клиентов ГУТА БАНКА являлось создание для клиентов удобных механизмов оплаты телекоммуникационных и иных счетов. Система ориентирована на использование частными лицами. Доступ возможен по телефону через оператора, через круглосуточную интерактивную службу и через Интернет. В данной системе в настоящее время обслуживаются только частные лица. Клиент осуществляет предварительное оформление договора по телефону или через интернет. Для завершения оформления и заключения договора клиент посещает офис ГУТА БАНКА.

Интернетбанк – традиционная система для предоставления он-лайн управления счетом с базовыми возможностями. Система Интернетбанк разработана банком «Северная казна» ОАО, пробная эксплуатация – лето 1999, альфа-тестирование – сентябрь, октябрь 1999, 20 ноября 1999 – сдача системы в бета-тестирование, работают 3 клиента. 20 января 2000 начата промышленная эксплуатация системы.

Используя Интернетбанк возможно:

- 1) получать выписки о состоянии счета за определенный период;
- 2) получать информацию (номер платежа, сумма, от кого он поступил, с каким назначением, все реквизиты плательщика) о поступивших платежах в режиме реального времени;
- 3) получать информацию об отправленных платежах (оплачены ли они). В случае отказа в оплате можно узнать причину отказа;
- 4) отказаться от неоплаченного платежа;
- 5) проводить платежи партнерам, формировать платежные документы в любое время дня и ночи;
- 6) платить по заранее заведенным платежам (коммунальные, оплата за услуги в Интернет-магазинах);
- 7) переводить деньги на карт-счет.

Расчеты в таких системах осуществляются путем передачи клиентом в банк электронных платежных документов, заверенных цифровой подписью, которая обеспечивает идентификацию отправителей документов и защищает от несанкционированного изменения. Электронные документы, применяемые в системе, идентичны финансовым платежным документам, которые используются в соответствии с нормативными актами Центрального Банка и являются основанием для осуществления бухгалтерской деятельности. Для обеспечения безопасности и конфиденциальности расчетов используется шифрование электронных документов.

Таким образом, возникла необходимость разработки концепции нового отделения: клиент становится в центре максимального внимания, который сам определяет, когда ему придти (обслуживание 24 часа в сутки). Теперь банковское отделение «идет» к клиенту (установка в общественных местах – в супермаркетах и т.д.). К этому надо добавить и полный набор услуг, безопасность клиента, использование экрана банкомата для рекламы и размещения информации.

Актуально сегодня и формирование комплексных услуг. В целях достижения большей заинтересованности клиентов в сотрудничестве именно с данным банком банки стали изыскивать возможности реализации комплексных услуг, предложения к основной услуге каких-то сопутствующих или дополнительных услуг. В последнее время в обиход стало входить выражение «пакетирование услуг», которое, по сути, и характеризует комплексные услуги.

Анализ развития процесса автоматизации банковского обслуживания клиентов показывает существенное расширение практики использования автоматизированных банковских систем, как в процессе кредитования, так и

осуществления расчетов. Банки получили возможность использовать электронные перечисления вместо бумажных платежных средств. Внедрение подобных систем на практике связано с решением ряда проблем [4].

Во-первых, это проблемы организационно-технического характера. При этом необходимо учитывать, что наряду с преимуществами электронных систем платежей по сравнению с другими методами платежа, они должны обеспечивать конфиденциальность, приватность сделок и операций, аккуратное выполнение операций и предоставлять клиенту выбор метода платежа.

Во-вторых, это юридические вопросы функционирования электронных платежных систем. Большинство индустриально развитых стран Запада до сих пор не имеют специальных законов и положений, регулирующих электронные платежи, используют законы, относящиеся исключительно к чековому и налично-денежному обращению.

В-третьих, это проблема надежности компьютерных систем.

Развитие электронных платежных систем требует привлечения квалифицированных специалистов — аналитиков, программистов и других служащих. В этой связи все большее значение приобретают вопросы обучения и переквалификации работников банка.

Компьютеризация банковских систем имеет принципиальное значение не только для потребителей - клиентов банков, самих банков, финансово-кредитной системы страны, но и для экономики в целом, поскольку современная банковская система, имеющая тесные связи со всеми отраслями, секторами экономики, оказывает стимулирующее воздействие на развитие последней.

Современный уровень развития финансового рынка и банковских технологий обуславливает необходимость создания мощной системы расчетов Банка, способной обеспечить качественное и своевременное проведение платежей физических лиц в режиме реального времени. Совершенствование системы расчетов должно быть направлено на ускорение при применении современных технологий обработки платежей и высокопроизводительной компьютерной техники, надежных каналов связи и многоуровневых систем защиты информации, позволяющих осуществлять контроль на всех стадиях прохождения документов и оперативно реагировать на непредвиденные ситуации (потеря документов, ошибочная адресация, искажение информации в платежных документах и др.).

Расчетно-кассовые операции позволяют концентрировать в банках значительные и относительно дешевые ресурсы, устанавливать с клиентами деловые связи, которые, как правило, перерастают в различные формы сотрудничества: кредитование, лизинг и т. д.; кроме того, при осуществлении расчетных и кассовых операций банки взимают комиссии. Поэтому любой банк заинтересован в привлечении новых клиентов на расчетно-кассовое обслуживание [5, 73].

В то же время клиент также заинтересован в выборе банка, наиболее полно отвечающего его требованиям: имеющего приемлемые тарифы, проводящего вовремя платежи, работающего с современными технологиями. Поэтому, говоря о перспективах развития расчетно-кассового обслуживания, необходимо рассматривать, прежде всего, отношения, строящиеся между клиентом и банком. Банк, который стремится к получению наибольших доходов при минимизации рисков, должен: - стремиться к дифференциации обслуживаемых клиентов как в разрезе представляемых ими отраслей, так и в разрезе масштабов их деятельности, т. е. стремиться к привлечению как «крупных», так и «мелких» и «средних» клиентов; - учитывать, что грамотно организованное расчетно-кассовое обслуживание является основой для всех остальных операций банка, в то же время, уровень организации других банковских операций может сказаться на доходности расчетно-кассового

обслуживания, т. е. кассовые и расчетные операции должны рассматриваться не как отдельные операции банка, а как часть единой системы, направленной на получение максимальной прибыли. Для клиентов использование данных форм расчетов также является выгодным, поскольку при использовании чеков и аккредитивов возникает гарантия платежа, при использовании пластиковых карточек отпадают проблемы, связанные с использованием наличных денежных средств. Таким образом, расчетно-кассовое обслуживание являются неотъемлемой частью деятельности любого банка.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Проект Концепции развития финансового сектора Республики Казахстан до 2030 года. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31534825 (дата обращения: 11.12.2016).
2. Эллиот Б. Финансовый учет и отчетность. Учебник для вузов [Текст] = Financial Accounting and reporting / Б. Эллиот, Дж. Эллиот.- New York: Pearson, 2013.- 877с.
3. Руфкин А. В., Греков И. Е. Совершенствование расчётно-кассового обслуживания // Молодой ученый. — 2016. — №12.5. — С. 65-68.
4. Маркова О.М., Сахова Л.С., Сидоров В.П. Коммерческие банки и их операции: уч.пособие - М: ЮНИТИ. Банки и биржи, 2010.-293с.
5. Сердинов Э.В. Банковское дело. Учебник для вузов. - М.: Финансы и статистика. 2010. - 528 с.

Байдыбекова С.К., Құлдар А.

Жеке тұлғалар үшін кассалық қызмет көрсету бойынша банктердің жұмысын үнемі жетілдіру

Бұл мақалада жеке тұлғалар үшін кассалық қызмет көрсету бойынша банктердің жұмысын үнемі жетілдіру мәселелері қарастырылады.

Кілттік сөздер: *банктер, есеп айырысу-кассалық қызмет көрсету, төлемдер, ақпараттық технологиялар.*

S.K. Baidybekova, A. Kuldar

Improvement of work on the calculating and cash service of physical persons

This article highlights the issues of continuous improvement of banks' work on cash management services for individuals.

Key words: *banks, settlement and cash services, payments, information technologies.*

УДК 338.433(574.51)

ВЫРАБОТКА СТРАТЕГИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОМПАНИИ

Бекметова А.К.

*Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова, г. Талдыкорган,
aruna_67@mail.ru*

Это требует разработки всеобъемлющей стратегии повышения эффективности для повышения эффективности. Это влияет на бизнес-направления предприятия. В статье обсуждается процесс формирования стратегии. Описание типа стратегий.

Ключевые слова: стратегия формирования стратегий, стратегия развития предприятия, стратегия развития предприятия.

Эффективность характеризует результат любой деятельности. Эффективность управления определяется уровнем достижения предприятием поставленных целей и задач. На качество управления организацией влияет множество факторов. Одними из самых важных являются правильно построенная структура и разделение труда, наличие всех необходимых ресурсов, современные технологии. На эффективность управления влияет отношение персонала к работе, руководителю и самой организации.

Совершенствование, развитие и грамотное построение системы управления помогают достичь высоких показателей в деятельности и занять ведущую позицию на рынке. Как и любой вид деятельности, управление требует конкретной оценки, определение его эффективности с применением специфических измерителей.

Основной концепцией исследования является проведение всестороннего анализа эффективности деятельности ТОО «Alakol power» и разработка стратегии, которая дала бы возможность повысить эффективность деятельности компании. То есть основная проблема исследования в данном случае это вопрос эффективности работы предприятия.

Для реализации данной концепции нужно обосновать необходимость разработки стратегии для компании, в данном случае требуется на основе результатов исследования выявить отклонения в деятельности компании, то есть определить что именно необходимо и какие шаги нужно предпринять для повышения эффективности.

Реализация данной концепции требует проведения следующих действий:

1. Для начала определить актуальность данной проблемы, то есть изучить насколько важна проблема эффективности для казахстанских предприятий на сегодняшний день и рассмотреть насколько изучена данная проблема. По поводу этого можно отметить, что проблема эффективности деятельности предприятия очень актуальна в условиях развития экономики в целом, поскольку создание и успешное развитие предприятий способствует развитию конкуренций и требует эффективной работы предприятия, что положительно сказывается на развитии экономики.

2. Далее нужно провести анализ развития сферы деятельности предприятий, в данном случае это у нас сфера топливно-энергетического комплекса. Республика Казахстан в настоящее время имеет 58 электрических станций суммарной установленной мощностью 18981МВт, из них - 29 гидроэлектростанций с общей установленной мощностью 2247МВт. Располагаемая мощность всех электростанций составляет 14788 МВт.

3. Следующим шагом к реализации цели является изучение объекта исследования. В данном случае объектом исследования является ТОО «Alakol power», которое вполне успешно реализует свою деятельность в Казахстане с 2008 года благодаря построению грамотной политики развития.

4. Далее в работе требуется провести анализ основных технико-экономических показателей деятельности ТОО «Alakol power» за определенные периоды. С помощью основных показателей таких как, доход от реализации продукции, чистая прибыль, производительность труда, фондоотдача можно в целом определить насколько успешно развивалось предприятие.

5. Для того чтобы определить эффективность деятельности предприятия в работе требуется провести анализ ликвидности, финансовой устойчивости и деловой активности. Проведение данного анализа является важной составляющей

исследования, поскольку исходя из результатов исследования, обосновывается необходимость разработки стратегии повышения эффективности предприятия, которая предлагается в данном случае автором исследования. Анализ ликвидности заключается в возможности быстро мобилизовать имеющиеся средства (активы) для оплаты в соответствующие сроки своих обязательств. Как было отмечено выше, в работе предлагается также проведение анализа финансовой устойчивости, что является важным при определении экономического состояния предприятия. Анализ финансовой устойчивости определяется, прежде всего соотношением материальных оборотных средств и величины собственных и заемных источников их формирования. Что касается анализа деловой активности, он заключается в исследовании уровней и динамики разнообразных финансовых коэффициентов оборачиваемости, позволяющих определить, насколько эффективно использует предприятие свои средства. Также можно отметить, что для анализа эффективности предприятия в данном случае предлагается проведение анкетного опроса клиентов данной компании, что также позволяет более лучше понять насколько привлекательно предприятие с точки зрения клиентов компании.

6. Заключительным этапом исследования является обоснование и разработка стратегии. В данном случае целью является повышение эффективности предприятия, а именно предлагается повысить эффективность деятельности ТОО «Alakol power» с помощью предлагаемой автором стратегии. Правильно разработанная и эффективная стратегия должна указывать пути достижения поставленных целей.

Автором проведены вышеизложенные действия для исследования, с помощью которых можно добиться достижения поставленной цели. Далее предлагается краткое изложение полученных результатов.

Управление считается успешным, если организация эффективна в ближайшей и долгосрочной перспективах. Для этого нужно создать команду людей, которые дополняют друг друга, где будут царить взаимное доверие, уважение и понимание [1].

О том, насколько успешно управление компанией можно судить по основным показателям ее деятельности, по своевременному достижению результатов в рамках запланированных бюджетных средств.

Повышение эффективности управления требует разработку комплексной стратегии конкретных мероприятий по улучшению эффективности и оказывающей воздействие на конкретные направления деятельности организации.

Последовательность процесса выработки стратегии можно отобразить в виде цепочки: анализ внешней и внутренней среды – разработка миссии и целей предприятия – выбор конкретной стратегии развития – реализация стратегии – контроль за реализацией стратегии (рис. 1).

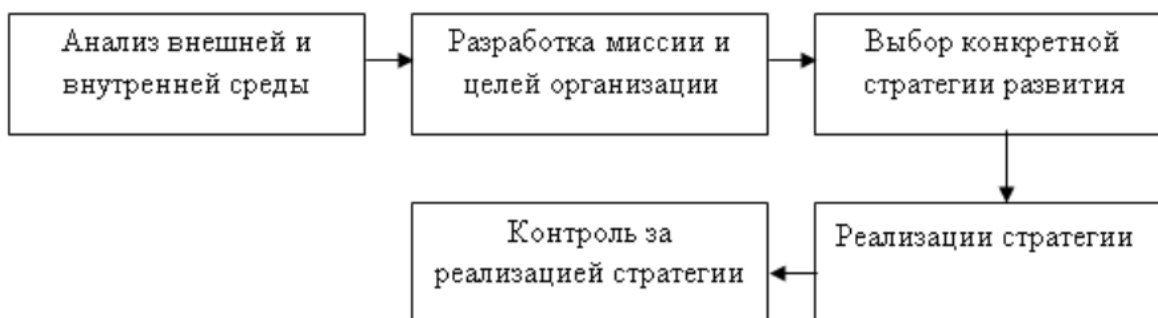

Рис. 1. Последовательность процесса выработки стратегии [2]

Наиболее распространенные, выверенные практикой и широко освещенные в литературе стратегии развития бизнеса обычно называются базисными или эталонными. Они отражают четыре различных подхода к росту фирмы и связаны с изменением состояния одного или нескольких элементов: продукт, рынок, отрасль, положение фирмы внутри отрасли, технология [3]. Каждый из данных пяти элементов может находиться в одном из двух состояний: существующее состояние или новое состояние (табл. 1).

Таблица 1. Эталонные стратегии развития предприятия

Стратегии концентрированного роста	стратегия усиления позиции на рынке
	стратегия развития рынка
	стратегия развития продукта
Стратегии интегрированного роста	стратегия обратной вертикальной интеграции
	стратегия вперед идущей вертикальной интеграции
Стратегии диверсифицированного роста	стратегия центрированной диверсификации
	стратегия горизонтальной диверсификации
	стратегия конгломеративной диверсификации
Стратегии сокращения	стратегия ликвидации
	стратегия «сбора урожая»
	стратегия сокращения
	стратегия сокращения расходов

Конкретными типами стратегий первой группы являются следующие:

- стратегия усиления позиции на рынке, при которой фирма делает все, чтобы сданным продуктом на данном рынке завоевать лучшие позиции. Для реализации этой стратегии требуются большие маркетинговые усилия.
- стратегия развития рынка, заключающаяся в поиске новых рынков для уже производимого продукта;
- стратегия развития продукта, предполагающая решение задачи роста за счет производства нового продукта.

Выделяют два основных типа стратегий интегрированного роста:

- стратегия обратной вертикальной интеграции, направленная на рост фирмы за счет приобретения либо же усиления контроля над поставщиками, а также за счет создания дочерних структур, осуществляющих снабжение.

При этом поставки, как центр расходов для фирмы, могут превратиться в случае обратной вертикальной интеграции в центр доходов.

- стратегия вперед идущей вертикальной интеграции, выражающаяся в росте фирмы за счет приобретения либо же усиления контроля над структурами, находящимися между фирмой и конечными потребителем, т.е. над системами распределения и продажи. Данный тип интеграции выгоден в тех случаях, когда посреднические услуги очень расширяются или когда фирма не может найти посредников с качественным уровнем работы.

К стратегиям диверсифицированного роста относят:

- стратегию центрированной диверсификации, базирующаяся на поиске и использовании заключенных в существующем бизнесе дополнительных возможностей для производства новых продуктов. При этом существующее производство остается в центре бизнеса, а новое возникает, исходя из тех

возможностей, которые заключены в освоенном рынке, используемой технологии либо же в других сильных сторонах функционирования фирмы.

- стратегию горизонтальной диверсификации, предполагающая поиск возможностей роста на существующем рынке за счет новой продукции, требующей новой технологии, отличной от используемой. Важным условием для реализации данной стратегии является предварительная оценка фирмой собственной компетенции в производстве нового продукта.

- стратегию конгломеративной диверсификации, состоящая в том, что фирма расширяется за счет производства технологически не связанных с уже производимыми новыми продуктами, которые реализуются на новых рынках. Это одна из самых сложных для реализации стратегий развития, так как ее успешное осуществление зависит от многих факторов, в частности от компетентности имеющегося персонала, и в особенности менеджеров, сезонности в жизни рынка, наличия необходимых сумм денег и т.п.

Стратегии сокращения реализуются тогда, когда фирма нуждается в перегруппировке сил после длительного периода роста или в связи с необходимостью повышения эффективности, когда наблюдаются спады и кардинальные изменения в экономике, такие, как, например, структурная перестройка и т.п. В этих случаях фирмы прибегают к использованию стратегий целенаправленного и спланированного сокращения. Реализация данных стратегий зачастую проходит не безболезненно для фирмы. Однако необходимо четко осознавать, что это такие же стратегии развития фирмы, как и рассмотренные стратегии роста, и при определенных обстоятельствах их невозможно избежать. Более того, в определенных обстоятельствах это единственно возможные стратегии обновления бизнеса, так как в подавляющем большинстве случаев обновление и всеобщее ускорение – взаимоисключающие процессы развития бизнеса. Выделяются четыре типа стратегий целенаправленного сокращения бизнеса:

- стратегия ликвидации, представляющая собой предельный случай стратегии сокращения и осуществляющаяся тогда, когда фирма не может вести дальнейший бизнес.

- стратегия «сбора урожая», предполагающая отказ от долгосрочного взгляда на бизнес в пользу максимального получения доходов в краткосрочной перспективе. Эта стратегия применяется по отношению к бесперспективному бизнесу, который не может быть прибыльно продан, но может принести доходы во время «сбора урожая».

- стратегия сокращения, заключающаяся в том, что фирма закрывает или продает одно из своих подразделений или бизнесов для того, чтобы осуществить долгосрочное изменение границ ведения бизнеса. Часто эта стратегия реализуется диверсифицированными фирмами тогда, когда одно из производств плохо сочетается с другими.

- стратегия сокращения расходов, основной идеей которой является поиск возможностей уменьшения издержек и проведение соответствующих мероприятий по сокращению затрат. Реализация данной стратегии связана со снижением производственных затрат, повышением производительности, сокращением найма и даже увольнением персонала, прекращением производства прибыльных товаров и закрытием прибыльных мощностей.

ТОО «Alakol power» создана в 2008 году специально для реализации проектов в области строительства ГЭС и других источников возобновляемой энергии.

Установленная мощность станции составляет 4,35 МВт, среднемноголетняя выработка - 20 549 тыс.кВтч. Всю электроэнергию планируется продавать

региональной электросетевой компании в соответствии с вышеуказанным Законом РК на компенсацию нормативных потерь.

В работе произведен анализ эффективности для предельного тарифа, принятого согласно «Правил определения расчетного тарифа, утверждения предельного и индивидуального тарифов» (Постановление Правительства РК № 277 от 10.03.2009 г.) и равного 7,9 тенге, и для тарифов 10,5 и 12,0 тенге за 1 кВтч произведенной электроэнергии с учетом официального уровня инфляции 7% в год.

Основным поставщиками электроэнергии в регионе являются производители электроэнергии Алматинской области и других регионов поставка осуществляется через сети Талдыкорганской транспортно-эксплуатационной компании (ТАТЭК).

ТАТЭК имеет в структуре 10 распределительных электросетевых подразделений, среди которых Аксуский РЭС, Алакольский РЭС, Уштобинский РЭС, Сарьозекский РЭС, Басканский РЭС, Жаркентский РЭС, Саркандский РЭС, Карабулакский РЭС, Талдыкорганский РЭС, Текелийский РЭС.

Анализ динамики оплаты электроэнергии за последние 4 года показывает рост ее уровня по всем группам потребителей и в целом по ТАТЭК.

Подъем промышленного производства в регионе повлиял на увеличение роста потребления электроэнергии. Для Талдыкорганской транспортно - эксплуатационной компании (ТАТЭК) 2016 году дефицит электроэнергии составил 40 МВт. Есть все основания полагать, что вскоре потребность в электроэнергии значительно вырастет.

Всю вырабатываемую энергию Верхне-Басканская ГЭС 1 может продавать в Талдыкорганском регионе.

SWOT-анализ предприятия – это один из самых распространенных методов, оценивающих в комплексе внутренние и внешние факторы, влияющие на развитие компании (таблица 1).

Таблица 1 – SWOT-анализ деятельности ТОО «ALAKOL POWER»

Сильные стороны (Strengths)	Слабые стороны (Weaknes)
<ul style="list-style-type: none"> - создание рентабельного производства; - в экологически чистых энергопроизводящих предприятиях стоимость инвестиций обычно дисконтируется в сторону уменьшения, а стоимость электроэнергии в сторону увеличения; - потребность в специально подготовленных кадрах высокой квалификации, проект предусматривает: <ul style="list-style-type: none"> - обучение и подготовку новых кадров; - переподготовку существующих кадров; - экологически чистый способ получения прибыли; - низкая зависимость от конъюнктуры рынка, поскольку ГЭС относятся к балансирующим мощностям энергетики, что обеспечивает высокую вероятность сбыта продукции; - низкая стоимость готовой продукции во временном исчислении. 	<ul style="list-style-type: none"> - необходимость значительных инвестиций и поддержки со стороны государства; - необходимость создания коммуникационных систем; - необходимость привлечения транспорта и спецтехники со стороны; - необходимость устройства автомобильной дороги с щебеночным покрытием; - необходимость создания охранных сооружений.
Возможности (Opportunities)	Угрозы (Threats)

<ul style="list-style-type: none"> - в данном регионе высокий уровень образования в связи с чем, имеются необходимое количество квалифицированных кадров для удовлетворения потребностей проекта. - охрана труда и техника безопасности осуществляется согласно действующему законодательства. - не несет социальных рисков, в тоже время решает вопрос занятости населения и - обучения и подготовки кадров в данном районе. планируется создание новых рабочих мест. 	<ul style="list-style-type: none"> - финансовый кризис и девальвация национальной валюты; - угроза остановки гидроэлектростанции в зимний период; - отсутствие финансирования; - сбой в диспетчерском и технологическом управлении
<p>- Примечание: составлено автором</p>	

По итогам данного анализа можно сделать следующее заключение, что предприятие как и любое другое, имеет свои преимущества и недостатки. К достоинствам можно отнести решение экономических проблем (удешевление потребляемых энергоресурсов), а также социальных проблем – решение вопроса занятости населения и обучения и подготовки кадров в данном районе

Стратегией развития предприятия рассматривалось несколько вариантов размещения Верхне-Басканской ГЭС. Ниже приводится их краткое описание.

Вариант 1.

Водозабор ГЭС расположен в месте слияния р. Большой Баскан и р. Малый Баскан в районе п. Екиаша. Водозабор – водоподъемная плотина ферганского типа (возможен вариант среднеазиатского горного типа) с забираемыми расходами 7-16 м³/с. Трасса деривационных сооружений проходит по левому берегу р.Баскан. Станционный узел предполагается разместить в 6 км. ниже п.Екиаша, в районе старого моста.

Таблица 2 – Основные параметры ГЭС

Наименование	Верхне-Басканская ГЭС
Расчетный напор, м	50,0
Расчетный расход ГЭС, м ³ /с	12
Установленная мощность, МВт	5,0
Гарантированная мощность, МВт	2,2
Среднегодовая выработка, млн.кВтч	23 333,75
Стоимость установленной мощности, доллары	2116,7
Продолжение таблицы 19	
США/1кВт	
Стоимость среднегодовой выработки, доллары США/1кВтч	0,453
Примечание: составлено автором	

Вариант 2.

В этом варианте вместо одной ГЭС предусмотрено строительство каскада из 3 ГЭС с попутным забором стока р.М.Баскан. Водозабор ГЭС-1 расположен в 9,5 км. выше п. Екиаша на реке Большой Баскан. Станционный узел ГЭС 1 расположен в 3 км. от водозабора. Станционный узел ГЭС 2 расположен в п. Екиаша. Трассы деривационных сооружений расположены по левому берегу р.Б.Баскан и Баскан. На ГЭС-3 дополнительно забирается расход реки М.Баскан в размере 2 м³/с.

Выбор вариантов

Таблица 3 – Таблица разницы по удельным показателям 2-х вариантов

Наименование показателя	Вариант 1	Вариант 2
-------------------------	-----------	-----------

Стоимость установленной мощности, доллары США/1КВт	2 116,7	1821
Стоимость среднегодовой выработки, доллары США/1 КВт	0,453	0,388
Примечание: составлено автором		

Из сравнительного анализа двух предложенных вариантов дальнейшего рассмотрения выбран Вариант 2.

После детального рекогносцировочного обследования участка р.Б.Баскан до п.Екиаша и предварительных изысканий (упрощенная топографическая съемка, инженерно-геологическое обследование по выбранному варианту) по желанию заказчика было решено продолжить составление ТЭО по первоочередной ГЭС Верхне-Басканского каскада ГЭС-1.

При обоих вариантах исчисления объемов производства для безубыточной деятельности предприятия, объем фактического планируемого производства лежит в пределах от 20 % до 60% от среднегодового объема производства, что позволяет говорить о безубыточности проекта.

Экономические выгоды:

- создание рентабельного производства;
- в экологически чистых энергопроизводящих предприятиях стоимость инвестиций обычно дисконтируется в сторону уменьшения, а стоимость электроэнергии в сторону увеличения;
- потребность в специально подготовленных кадрах высокой квалификации, проект предусматривает:
 - обучение и подготовку новых кадров;
 - переподготовку существующих кадров;
 - экологически чистый способ получения прибыли;
 - низкую зависимость от конъюнктуры рынка, поскольку ГЭС относятся к балансирующим мощностям энергетики, что обеспечивает высокую вероятность сбыта продукции;
 - низкая стоимость готовой продукции во временном исчислении;
 - эксплуатационные затраты по проекту рассчитаны с учетом опыта эксплуатации существующих ГЭС в Республике Казахстан и фактически низкие расходы на текущий и капитальный ремонт в связи с высоким уровнем качества оборудования и гидротехнических сооружений;
 - при наименьших затратах и максимальных объемах реализации данные ГЭС способны окупиться в течение 10 лет бесперебойной работы.

В практике предприятия могут одновременно осуществлять не одну, а несколько стратегий. В этом случае говорят, что фирма осуществляет комбинированную стратегию [4].

Задача руководства заключается в том, чтобы при выборе стратегии всесторонне учесть конкретные условия и цели бизнеса.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Демина Ю.В. Эффективность менеджмента и пути ее повышения // Современные научные исследования и инновации. – Август 2011. – № 4.
2. Ременников В.Б. Управленческие решения / МИЭМП, 2010. – 141 с.
3. Максимцов М.М. Виды стратегий развития для малых предприятий // Журнал «Бизнес Энтропия».
4. Тарасеева Е.В., Перезовова О.В. Развитие бизнес-потенциала организации как основа ее корпоративной стратегии / Современные условия развития экономики

и управления: сборник материалов IX международной студенческой научно-практической конференции. – Челябинск: ООО «Работа плюс», 2013. – 275 с.

Бекметова А.К.

Басқару тиімділігін жоғарлату үшін тиімділікті жақсартудың кешенді стратегиясы

Басқару тиімділігін жоғарлату үшін тиімділікті жақсартудың кешенді стратегиясын қалыптастыруды талап етеді. Ол кәсіпорынның қызметінің нақты бағыттарына әсерін тигізеді. Мақалада стратегияны қалыптастырудың үрдісі қарастырылды. Стратегиялардың түрлерінің сипаты берілді.

Кілттік сөздер: стратегияны қалыптастыру үрдісі, үлгілі стратегиялар, кәсіпорынды дамыту стратегиялар.

А.К. Bekmetova

Development of strategy for company efficiency

Improving the effectiveness of management requires the development of a comprehensive strategy of specific actions to improve the effectiveness and impact of the specific activities of the organization. The article describes the strategy development process and its types. Describes the characteristics of types of strategies.

Key words: the process of developing the strategy the reference strategy, strategy of development of the enterprise

ӘОЖ 2964

ТҰТЫНУШЫЛАРДЫҢ ҰНТАРТУ ӨНІМДЕРІНІҢ БРЕНДИНЕ КӨЗҚАРАСЫ

Дүйсебаева А.М.

Университет Нархоз, Алматы қ.

Осы мақалада сандық зерттеулер негізінде фрезерлы өнімдердің бренді туралы хабардар болудың нәтижелері анықталды.

Кілттік сөздер: тұтынушы, сұхбат, ұн өнімдері, сауда маркасы, талғам, бренд, байланыс нүктесі.

Зерттеу мақсаты: ұн өнімдерін сатып алу жиілігімен, танымал сауда маркасын анықтау

Методология: сандық зерттеу, сауалнама, салыстырмалы талдау

Құндылығы: ұн өнімдері брендінің танымалдылығы

Жұмыстың мәні: ұн өнімдерінің ең танымал сауда маркалары мен, тұтыну талғамы анықталған

Кіріспе: Соңғы кездері брендинг туралы сұрақтар теориялық және ғылыми зерттеулердің объектісі болып табылады [1]. Бірақ бұл зерттеулерде әліде анықталмаған мәселелермен жетіспеушіліктер орын алуда. Брендинг көрсеткіштерін тиімді қолданып отырған кәсіпорындар аз, олар тек қана коммуникацияның бір бөлігі ретінде қарастырады, ал толық бір іс шара ретінде емес [2,3]. Брендингтің тиімділігін анықтау үшін С. Дэвис және М. Данн брендинг байланыс тұжырымдамасын қолдануды ұсынды [2]. Ол тұтынушы мен брендтің тоғысқан жерін анықтау барысында, бренді басқару тиімді болатының атап өтті. Байланыс нүктесі дегеніміз, тұтынушының брендпен қарым – қатынасы [3,4]. Брендингтің тиімділігін бағалау үшін Дэвис және Данн тұтынушылардың тәжірибесін зерттеуді ұсынды. Олар тұтынушы мен брендтің байланыс нүктесін 3 топқа бөліп қарастырды: сатып алуға дейінгі тәжірибе; сатып алу барысындағы тәжірибе; сатып алғаннан кейінгі тәжірибе. Сонымен қатар, авторлар осылай нүкте байланысын

топқа бөлу шартты болуы ықтимал, себебі бір нүкте, бір уақытта бірнеше топтарда болуы мүмкін, сөйтіп әлеуетті және нақты тұтынушыларға әсер етуі ықтимал деп атап өтті [5,6]. Бірінші топ, нүкте байланысы жаңа тұтынушылардың сатып алуға дейін, бренд туралы ақпаратының болуы [7,8]. Брендпен байланыс тәжірибесі, ең басты маркетингтік коммуникация арқылы пайда болады. Екінші топ, нүкте байланысы саты алу барысында қалыптасады. Ол тұтынушы мен брендтің арасында позитивті байланыс орнату [9,10]. Бренд туралы жақсы көзқарас, сервиске, мерчандайзингке және т.с.с. байланысты [11,12]. Үшінші топ сатып алғаннан кейінгі байланыс. Оның мақсаты, тұтынушы мен бренд арасында жақсы имидж қалыптастыру, содан кейін жоғары қанағаттанарлық дәрежеге жету [13,14].

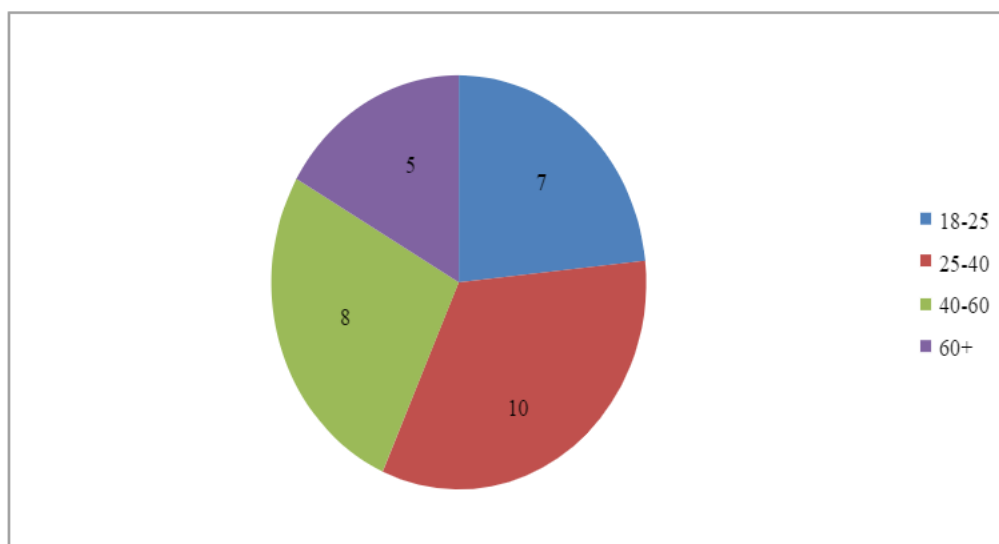
Ең бірінші бренд туралы ақпараттың болуы маңызды (Milman & Pizam, 1995; Gartner & Ruzzier, 2011; Chon, 1992). Бренд танымалдылығы-ол адамның санасында тұрақты орын алу (Aaker, 2008). Бренд танымалдылығын Keller (1993) тұтынушының ойында брендтің қалыптасуы және басқалармен салыстырғандағы ерекшеліктері бойынша танып білуі деп атап өткен. Тұтынушы күнделікті көптеген ақпарат қабылдайды, сондықтан бренд танымалдылығы, оның брендті есте сақтауы, брендтің ерекшелігі және брендтің еске кездейсоқ түсуі.

Ең бастысы, тұтынушылар брендті ойларында сақтап қалуы (Keller, 1993). Басқа тауарлардан ерекшеленуі, брендтің танымалдылығы, ойға түсірілуінен асып түседі, себебі респонденттің пікірі айтылуы керек. (Aaker, 2008). Тұтынушылардың талғамдарының тез арада өзгеріп тұруына байланысты, өндірісшілерге ауыр түсуде, себебі өздерінің имиджін тұрақты ұстап тұру үшін, тауарлар мен қызметтерін жаңартып тұруы қажет. (Геккель, Нолан, 1993).

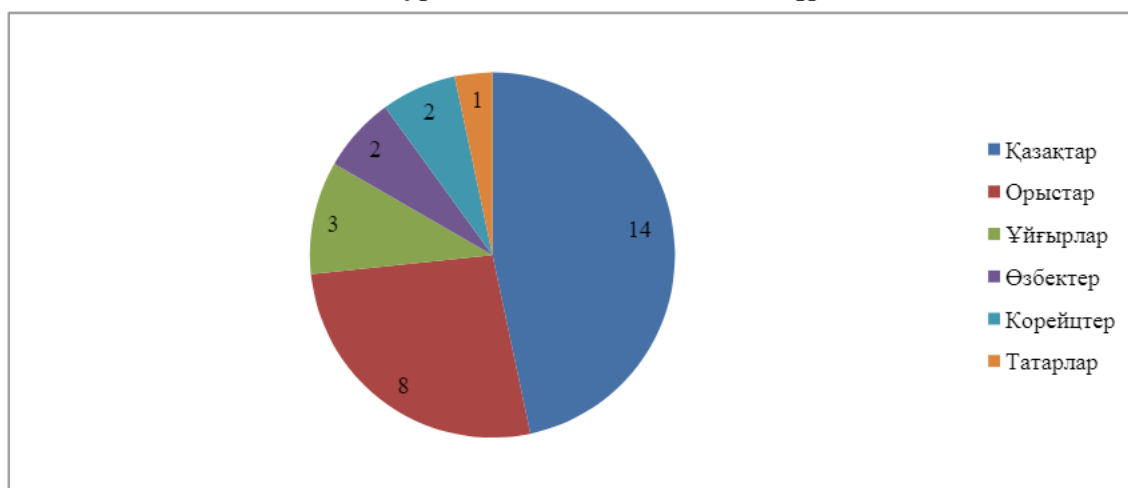
Өндірушілер әрқашан түсінетін бір жайт, бренд имиджінің оң қабылдануы, оның жоғары деңгейдегі танымалдылығына байланысты (Esch. Et. All., 2006). Брендтің жоғары имиджі, тұтынушылар арасындағы тауарға деген көзқарасын жақсы жағынан көрсетеді, сонымен қатар, тауарға бағасы көтерілсе, ол тұтынушымен қатты сынға алынбайды, және бәсекелестермен салыстырғанда ерекшелігі болады (Ф. Арслан, Altuna, 2010).

Нәтижесінде брендинг байланысының тиімділігі тұтынушының ойында оң әсер қалдыруы.

Негізгі бөлім: Зерттеу барысында ұнтарту өнімдері брендтеріне тұтынушылардың көзқарасы біліп, тану. Зерттеу бойынша сауалнама жүргізілді, сонымен қатар қарайлау әдісі де қолданылды [15]. Ұнтарту өнімдерін тұтыну туралы сауалнама «Магnum» желілері супермаркетінде өткізілді. Респонденттерді іріктеу кездейсоқ болды және 30 адамды құрады, әлеуметтік мәртебелері әр түрлі 18 бен 81 жас аралығында. Респонденттермен сұхбат бірнеше сағат жүргізілді. Сұхбат жүргізу барсында дүкенде келесідей ұн сауда маркалары болды: Цесна (бірнеше сорт), Данинан, Алтын дән, Сұлтан, 555, Сана, Сәлем, Пионер, Бидай ұны, Вкусный миг, Магия кухни, Царь. Сауалнама 14 сұрақтан тұрды, соның ішінде демографиялық көрсеткіштер, сауда маркасына деген көзқарас, және тұтыну себебі. Ең басты респонденттердің жас құрамы, ұлты, отбасы жағдайы туралы ақпарат келесі суреттер мен кестелерде көрсетілген (сурет 1,2).

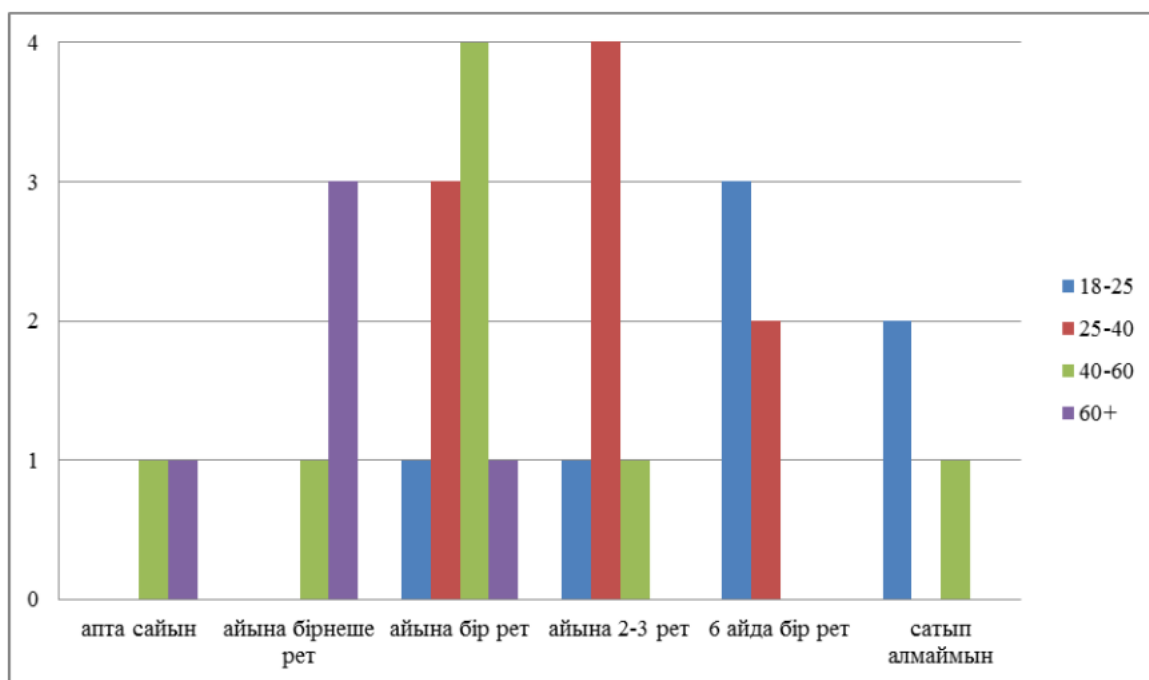

Сурет1 – Респонденттің жас құрамы

Сурет2–Респонденттің ұлты

Респонденттердің әр түрлі құрамы, тұтынушының портретін, сонымен қатар ұнтарту өнімдерінің таңдалуы және сатып алу жиілігі қарастырылған. (сурет 3)

Сурет 3 –Ұн өнімдерін сатып алу жиілігінің, жас құрамына байланысы

Зерттеу нәтижесі. Сауалнама жүргізу барысында «Ұнды қандай жиілікпен сатып аласыз?» деген сұрақ ашық түрде болды, санауға ынғайлы болу үшін ең басты 6 нұсқа тандалды. Олар: апта сайын, айына бірнеше рет, айына бір рет, 2-3 айда бір рет, жарты жылда бір рет, мүлде сатып алмайды.Талдау кезінде, бірнеше қорытындыға келдік:

1. Респонденттердің арасынан ұн өнімін айына бір рет сатып алатын тұтынушылар 30% құрады.

2. Аптасына бір рет ұн өнімін сатып алатын тұтынушылар 40 пен 60 және 60 жастан жоғары. Апта сайын сатып алушылар, өздерінің ұнды жиі қолданатындығының себебі, ұннан пісірген тағамдарды дайындайтындығы екенін атап өтті.

3. Сонымен қатар 18 бен 25 жас аралығындағы адамдар ұнды аз жиілікпен сатып алады. Жарты жылда бір рет, немесе мүлде қолданбайды, себебі дайын тағам сатып алып тұтынады.

4. Ең жиі ұн өнімін қолданатын тұтынушылар тобы 25-40 және 40-60 жас аралығы.

Содан кейін сауалнама сұрақтары ұн өнімдерінің қандай сауда маркасын қолданылатыны туралы болды. «Қандай ұн өнімінің сауда маркасын білесіз?» дегенде барлығы «Цесна» маркасын атап өтті, содан кейінгі орындарда Алтын дән, Дани-нан, Макфа, Пионер и т.д (кесте 1)

Кесте1 - Бренд танымалдылығы

Сауда маркасының атауы	Танымалдылығы, адам саны
Цесна	30
Алтын дән	16
Дани-нан	9

Макфа	8
Пионер	6
Ардагер	5
Бидай ұны	4
Сұлтан	4
555	2
Царь	2
Ескертпе: автормен құрастырылған	

Қорытынды: Қорытындылай келе «Цесна» сауда маркасы ең танымал брендтердің бірі екенің атап өтуге болады. Себебі «Цесна» кәсіпорны, жарнамалық саясатын тек аудио/видео роликтермен ғана емес, сонымен қатар «KFC» фаст-фуд гигантының, ресми жабдықтаушысы болып табылады. Серіктес ретінде екі бренд, өздерінің логотиптерін бір-бірінің орамаларында көрсеткен. Сонымен қатар Цесна концерні әр түрлі қайырымдылық іс-шаралар өткізеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Аакер Д. Создание сильных брендов / Пер. с англ. М.: Издат. дом «Гребенников», 2003.
2. Дэвис С., Данн М. Бренд-билдинг. Создание бизнеса, раскручивающего бренд / Пер. с англ. СПб.: Питер, 2005.
3. Шульц Д., Китчен Ф. Маркетинг. Интегрированный подход / Пер. с англ. М.: ИНФРАМ, 2004.
4. Бухалков М. Внутрифирменное планирование. М.: ИНФРА-М, 1999.
5. Даулинг Г. Р. Наука и искусство маркетинга / Пер. с англ. М.: Вектор, 2006.
6. Дойль П. Маркетинг, основанный на стоимости / Пер. с англ. СПб.: Питер, 2001.
7. Келлер К. Стратегический бренд-менеджмент: создание, оценка и управление марочным капиталом / Пер. с англ. 2-е изд. М.: Вильямс, 2005.
8. Ламбен Ж.-Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок: стратегический и операционный маркетинг / Пер. с англ. СПб.: Питер, 2004.
9. Серов И. Return on Brand Investments: зачем, как и кому считать? // Бренд-менеджмент. 2005. № 6. С. 10–16.
10. Старов С. А. Управление брендами. СПб.: Изд-во «Высшая школа менеджмента», 2008.
11. Шеррингтон М. Незримые ценности бренда / Пер. с англ. М.: Вершина, 2006.
12. Шеррингтон М. Незримые ценности бренда / Пер. с англ. А.Токарев. М.: Вершина, 2006.
13. Aaker D.A. Brand Relevance: Making Competitors Irrelevant. San Francisco: Jossey-Bass, 2011.
14. Davis S.M., Dunn M., Aaker D. Building the Brand-Driven Business: Operationalize Your Brand to Drive Profitable Growth. UK: Jossey-Bass, 2002.
15. Kapferer J.-N. New Strategic Brand Management: Creating and Sustaining Brand Equity Long Term. London: Kogan Page, 2008.

Дуйсебаева А.М.

Исследование клиентов на бренде продукции

В данной статье на основании количественных исследований, были выявлены результаты об осведомленности бренда мукомольной продукции.

Ключевые слова: *потребитель, интервью, мучные изделия, товарный знак, вкус, бренд, контактный пункт.*

A.M. Duisebaeva

Customer research on the brand of products

In this article, on the basis of quantitative research, results were revealed about the awareness of the brand of milling products.

Key words: *consumer, interview, flour products, trademark, taste, brand, contact point.*

ӘОЖ 338.24

**ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДА АЙМАҚТАРДЫ
БАСҚАРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСТАРЛАРЫ**

Жанысбаева А.К.

*I. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ., zhanysbaeva.arailym@mail.ru*

Бұл мақалада инновациялық экономика жағдайындағы аймақтарды басқарудың теориялық астары туралы мәселелер қарастырылады. Инновациялар ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін анықтайтын негізгі фактор ретінде айқындалады.

Кілттік сөздер: *инновация, инновациялық қызмет, маркетинг, технология, қажеттілік, инновациялық сала, инновациялық даму.*

Инновация түсінігі ғылыми зерттеу жұмыстарында 20 ғасырда пайда болған. Ол алғашқы кезде бір мәдениет ерекшеліктерінің екіншісіне енуін білдірген. Инновациялық іс-әрекет нәтижесінде жаңарту, жаңа элементтермен ауыстыру немесе толықтыру болып табылады. Мұндай қызмет жалпы заңдылықтарға ие болады: өзгертудің мақсаты анықталады, жаңалық құрастырылады, тексеріледі, өндіріске енгізіледі, таратылады және соңында өнімді – физикалық немесе моральді ескіреді.

Заттардың жаңа жағдайға немесе жаңа сапаға ауыстырылуы жаңалықтарды енгізу түрінде жүзеге асады. Алғашында ол санада белгілі бір нақты және болатын жағдай арасындағы қарама-қайшылық мәселесі ретінде құрылады. Кейіннен әлеуметтік субъектінің мақсат инновациялық қызметіне айналады. Инновациялық қызмет нәтижесінде әрбір зат, процесс, құбылыс дамиды деген шешімге келуіне болады. Ал осы дамуды жүзеге асыру әлеуметтік-экономикалық субъектінің инновациялық қызметі арқылы жүзеге асады. Инновация, инновациялық қызметке қатысушы субъектінің әртүрлі қызығушылықтары нәтижесінде оның соңғы шешімі ретінде көрініс табады. Олардың жалпы қызметі – мақсатты қызмет арқылы қарама-қайшылықтарды шешу болып табылады [1].

Инновациялық қызмет экономикады екі түрлі гипотезамен түсіндіріледі. Біріншісі бойынша – бұл процестің негізінде технология технология жатыр, ал екіншісінде – нарық сұранысының күші әсер етеді. Технологияға тарту гипотезасы

бойынша ғылым жеке дамиды, ол экономикалық сала мен техникалық прогресс арасындағы қайта байланысқа мән бермейді (Я.Вейн, Ю.В.Яковец). Осы гипотезаға экономикалық әсер гипотезасы жақын болып табылады – жаңалық ашу белсендігі мен келесі инновация жиілігі аралығындағы тығыз байланыстың болуы. Ғылым ой тәжірибеден тәуелсіз және ол ғылыми кезеңдердің ауысуымен көрініс табады. Ғылымның дамуын талдай отырып келесіні тұжырымдауға болады: әлемде төрт ғылыми дағдарыс болған, ал дамыған елдердің техникалық базисінде төрт техникалық жағдай ауысты. Әрбір ғылыми дағдарыс кезінде жаңалықтар саны көбейе түсті.

Жаңа ғылыми жаңалықтар қоршаған ортаны тану процесінде жүзеге асады. Қосымша зерттеулер нәтижесінде ашылған жаңалықтар тәжірибелік мәселелерді шешу құралына айналады. Жаңалықты енгізудің алғашқы сәті ретінде жаңа құрылғының пайда болуына әртүрлі факторлар әсер етеді: экономикалық, саяси, әлеуметтік, техникалық, ғылыми-психологиялық және т.б.

Жаңалықты ашу осындай мәселелерді шешу кезінде пайда болған тәжірибелерді жинақтау қасиетіне ие, жинақталған білімнің молдығы мен тереңдігі жаңалықты жүзеге асыру мүмкіндігіне әсер етеді. Шаруашылық практикада тәжірибе мен білімнің жинағы мәселенің тереңдігін, оның күрделілігін бағалауға, ресурстарды өнемдеуге үлесін қосады.

Нәтижелер мен шығындарды салыстыру – инновациялық қызметті жүзеге асыруды алдын алады. Ол келесі жағдайда іске асырылады:

➤ бірінші жағдай – сұраныс пен ұсыныс тең көлемді пайданың көзі өнімнің өз құнын төмендету, ал инновация, кәсіпорынның пайда табу жағынан қарағанда толық деңгейде қолданылмайды;

➤ екінші жағдай - сұраныстың ұсынысқа қарағанда көп болуы. Ол өндіріске резерв пен инновацияны тартуға, қосымша өсуіне, ал ол өз кезегінде өндіріс көлемінің өсуі есебінен жабылуына әсер етеді;

➤ үшінші жағдай – сұраныстың ұсыныстан төмен – бағалар мен инновациялық қызметке жұмсалатын құралдар азаяды, айналымнан тиімсіз, ескі өндіріс факторлары шығарылады. Пайда деңгейі шығынның төмендеуі есебінен ғана бір деңгейде тұрады [5,86б.].

Жапон экономисті Т.Коно инновацияның негізі болатын төрт ой көзі бар деп есептеді: нарық қажеттілігі; ғылыми мүмкіндіктері; компаниялар қажеттілігі мен саясаты; басқа қызмет етуші компанияларға еліктеу.

Инновациялық қызметке әсер ететін барлық факторлар бірлікте қызмет етеді және бір бірімен тығыз байланыста болады. Жаңалықтың пайда болуы бір бірімен әсер етуші факторлар арасында жүзеге асады, сондықтан олардың арасынан негізгісін таңдау қиын.

Инновациялық қызмет мақсаты, әдісі, формасы мен жүзеге асыру мерзімі, қоғамның ресурстық мүмкіндігімен анықталады. Ресурстық мүмкіндіктер инновациялық қызмет көлеміне, әлеуметтік экономикалық мәселелердің толықтығына, оларды шешу тәртібіне тікелей әсер етеді. Бірақ соңғы нәтижесінің өзі инновациялық үрдістің келесі деңгейіне айналып, ресурстар ретінде қарастырылуы мүмкін.

Инновациялар экономикалық агенттердің өндірісін және коммерциялық мәселелерін шешу құралы болып табылады. Экономикалық агенттер енгізілген жаңалықтардан алынатын пайданың, яғни инновациялық қызметтің соңғы нәтижесінен кірістің бір бөлігін алады. Қоғамдық өмірге инновациялық қызметтің әсер ету деңгейіне байланысты жаңалық енгізу әртүрлі болып бөлінуі мүмкін.

Экономикалық қызмет үшін келесі инновация түрлері көп қолданылады:

➤ рационалды (базалық), яғни жаңа технологиялар, өнім түрлері, басқару әдістері;

➤ аралас әртүрлі өндіріс факторларын қолдануға бағытталған; модификациялы, өнімнің базалық құрылымын, принциптерін және шаруашылық қызмет түрін жақсартумен байланысты.

Инновациялық қызмет қорытындысының қаншалықты тиімді болғанын енгізген жаңалыққа кеткен шығынды өтеу деңгейінен анықтауға болады. Бірақ инновация әсерінен кеткен шығын әдісімен анықтау әрқашан дұрыс болмауы да мүмкін, себебі ол әсер кейіннен көрініс табуы да мүмкін. Рационалды инновацияны жүзеге асыруды елдегі саяси жағдайдың немесе халықаралық ортада мемлекет жүргізген әлеуметтік-экономикалық саясаттың орны ерекше.

Рационалды жаңалықтар сұраныстың төмендеуі, шаруашылық қызмет көрсеткіштің нашар кезінде пайда болады. Мұның бәрі жағдайдың экономикалық талдауын жүргізуді қажет етеді. Инвесторлар инновацияға қаржы салған кезінде олардың қызметі аз тәуекелмен, көп пайда табуға бағытталған.

Инновациялық белсенділіктің жоғары шегі тоқырау кезеңіне келеді. Себебі сол кезде жаңа салалар мен түбегейлі өзгерістерге қажеттілік туады. Инновациялық қызметті жүзеге асырудың қолайлы және қолайсыз кезеңдері болады. Инновациялық қызмет техника-экономикалық факторлардың жиынтығы әсерінен жүзеге асады. Сыртқы ортаның тербелісі ұлттық экономика саяси экономикалық агенттердің инновациялық саясатын жүзеге асыруда есепке алынуы керек.

Инновациялық қызмет барысында экономикалық субъектінің таңдаған мақсаттар жиынтығы мен оларды іске асыру әдістері жаңалықты іске асырудағы инновациялық саясатты анықтайды. Жаңалық енгізудің сандық және сапалық сипаттары сол жаңалық пен қоғамның инновациялық мүмкіндіктерімен алдын ала анықталады [2].

Аралас экономикалық субъекттер – мемлекеттің инновациялық саясаты инновациялық процеске қатысушының барлығының қызығушылығын ескеру керек. Бұл олардың бар күшін жалпы ұлттық мақсатты жүзеге асыруға бағыттау үшін жасалады. Инновациялық қызмет қатысушының экономикалық қызығушылығы басқару жүйесін, ұйымдық-құқықтық құрылымын таңдауы, тартылған қызметкерлер санын алдын ала анықтайды.

Инновациялық қызмет барысында тауар-акша қатынастары жаңалықты өткізу әдісінде көрініс табады. Оны сыртқы тұтынушы сату немесе ішкі фирмалық қолдану барысында өнімді жасауға кеткен шығындарды қысқарту барысында байқауға болады.

Инновациялық үрдісте жаңалық енгізуші және жаңалықты тұтынушы арасында экономикалық қатынастар пайда болады. Инновациялық кезең – маңыздылығы жағынан бір текті қызметтердің жинақталып, рет ретімен уақытша деңгей құруы. Жаңалықты өткізудің негізгі шарты осы жинақталған қызмет түрлерінің деңгей іші мен өзара бір бірінің арасында бірлігін қамтамасыз ету. Деңгей арасында ақпаратпен алмасып отыру кезең ішінде қызметтің ауысып, жаңалық енгізу мен қолдануды іске асырады.

Инновациялық қызметке ғылыми-техникалық, басқару, маркетингтік, шығармашылық қызметтер жатады. Инновациялық процесс аралық деңгейдің біреуінде тоқтап қалса, онда ол толық аяқталмаған болып есептеледі. Яғни: инновациялық деңгейлерге болуы (инновацияға қажеттіліктің тууы және мүмкіндігі); қабылдау (өндіріске енгізу, тәжірибе жүргізу); диффузия (тарату); рутинизация (жаңалықты шаруашылық тұрақты жағдайда өткізу).

Инновациялық сала – бұл халық шаруашылық салалары мен қоғамдық қызмет түрлерінің құндылығын қалыптастыруға қатыспайды. Бірақ тұтынушылық

құндылықтарды өндіретін, заттық құрамды жою материалдық өндірісті дамыту үшін қажет болып табылады.

Инновациялық саланың қоғамда атқаратын негізгі қызметіне материалдық өндіріс пен жалпы қоғамның жаңалыққа деген қажеттілігін қанағаттандыру жатады. Инновациялық сала өнімнің тұтынушылық құнының негізгі бөлімі – тауар түрінде болады. Оның қозғалысы айырбас түрінде жүзеге асады.

Инновациялық қызмет материалдық емес формада болуы мүмкін. Ол ғылым және техника жетістіктері түрінде көрініс табады. Инновациялық сала маркетинг, техникалық объектілерін қамтиды. Олардың қызметі материалдық өндірістің инновацияға қажеттілігін қанағаттандыруға бағытталған.

Инновациялық сала халық шаруашылық ұлттық кірістің құрылуы мен қайта бөлінуіне қатысады. Ол меншік пен ғылым өнімін ғылым саласынан материалдық өндіріс саласына өтуін қамтамасыз етеді.

Инновациялық салада таралып кеткен процестер бір инновациялық процеске айналады. Ол арқылы жаңалық қалыптасады. Ол өндіріс саласының сұранысына сай келеді және кәсіпорын мен тұтынушының игеруін қамтамасыз етеді.

Жалпы инновациялық саладағы экономикалық қатынастар материалдық өндіріс қатынастарынан шығады, бірақ олардың белгілі бір ерекшеліктері бар. Инновациялық саланың дамуы өндірістің ғылыми өнімді игеруге кететін уақытын қысқартады, авансталған капиталын ертерек қайтаруға және оның өндірісті қайта кеңейтуге бағыттауға мүмкіндік береді.

Инновациялық салада қаржылық қызметтің ерекше формасы іске асады, ғылыми өнімді нарыққа шағарудағы венчурлы несиелеу мен маркетингтік бағыт. Инновациялық өнімнің құны оған кеткен шығынмен емес, оның қоғамға алып келетін пайдасымен есептеледі.

Инновациялық саладағы экономикалық механизм – бұл ұйымдастырушылық форма мен инновациялық саланы басқару әдісінің жиынтығы. Ол ұлттық экономиканы құрушы бөлімі болып табылады. Ұйымдастырушылық формалар ретінде функционалдық, салалық және аймағаралық, инновациялық, инновациялық қызметтің ұлттық формаларын түсінуге болады [3,110б.].

Кең көлемде алғанда инновациялық қызмет – бұл қоғам өміріне табиғи және жасанды, әлеуметтік-саяси, экономикалық және басқа да қоғамдық даму факторларының әсері.

Тар мағынада инновациялық қызмет жана ғылыми-техникалық білімді қолдану арнасында өндіріс факторларының жаңа деңгейлі қарым-қатынастарын қамтамасыз етуге бағытталған.

Нарықтық экономика жағдайында инновациялық қызметті жүзеге асыруда коммерциялық мақсат орын алады. Инновациялық өнім – нарықтық экономикада тауар түрінде көрініс табатын, тұтынушылық құнға ие болатын арнайы еңбек нәтижесі болып табылады. Ұлттық экономикада бірінғай жүйе ретінде шаруашылық қызметтің ерекше саласы құрылады - ол инновациялық сала. Бұл сала материалді өндіріс пен ғылыми меншік саласынан ерекше болады. Инновациялық қызмет ерекше экономикалық қатынастарға ие, ол келесідей байланыс шынжыры ретінде көрініс табады: ғылым-инновация-өндіріс. Нарықтық экономика жағдайында жаңалықты құру және қолдану процесіне қатысушылардың барлығы, интеллектуалды қызмет өніміне жекеменшік құқығы таралады деген пікірді ұстайды.

Бірінғай ғылым – инновация - өндіріс процесіне ену мен одан кіріс алынатын уақыт аралығындағы қайшылықтар. Бұл шынжырдың соңғы деңгейінде көрініс табатын пайдалану, бөлу кезінде жүзеге асады. Инновациялық қызмет өнімінің материалдық саладағы шығындарды үнемдеу мүмкіндігі, оның ерекше тұтынушылық құнын құрайды. Бірақ жаңалықты енгізу нәтижесінен алынған

өнемдеу материалдық өндіріс саласында да құрылады және ғылым – инновация - өндіріс процесіне қатысушылар арасында қайта бөлуді талап етеді.

Инновация қорыта келе материалдық өндірістің ұлттық нәтижелерін қайта қалыптастыруды ұлттық экономика тиімділігін және қоғамдық қажеттеліктерді өткізуді қамтамасыз етеді [4,85б.].

«Инновациялық даму» дегеніміз жаңа жаңалық пен ғылымды, технологияны өндіріспен тығыз байланыстыру көзделген экономикалық даму бағыты. Республикамыздың 2003-2015жж. Индустриалды-инновациялық дамуы Стратегиясының басты мақсаты да тұрақты өсім траекториясына шикізаттық бағыттан сервистік-технологиялық экономикаға көшу мақсатында өндіріс салаларын диверсификациялау көзделген. Инновациялық даму жолын таңдау себептерінің негізгілері: әлемдегі өнеркәсіптің технологиялық жолмен қарқынды дамуы, әлемде жаһандану процесінің өріс алуы, Қазақстанның БСҰ-на кіру мақсатына байланысты өнеркәсіпті бәсекелестікке дайындау қажеттілігі және бәсекеге қабілетті еңселі елу елдің қатарына қосылудағы мақсатқа жету.

Қазақстанның қазіргі таңдағы экономикасында мынадай проблемалар орын алуда: экономиканың шикізат бағыттылығы; әлемдік экономикаға ықпалдасудың әлсіздігі; ел ішіндегі салааралық және өңіраралық экономикалық ықпалдасудың босандығы; өндеуші өнеркәсіп өнімділігінің төмендігі; ішкі рынокта (шағын экономика) тауарлар мен қызметтерге деген тұтыну сұранысының мардымсыздығы; өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымның жеткілікті дәрежеде дамымауы; мұнай-газ және кен-металлургиялық кешенге жатпайтын экономика салаларында негізгі қорлардың тез тозуы; кәсіпорындардың жалпы техникалық және технологиялық тұрғыдан артта қалуы; ғылым мен өндіріс арасында ұтымды байланыстың болмауы; ҒЗТКЖ қаржының аз бөлінуі; отандық ғылымның нарықтық экономика жағдайларына нашар бейімделуі, ғылыми-техникалық өнімді тауар деңгейіне дейін жеткізудің ықпалды тетіктерінің болмауы, соның салдарынан тұтастай алғанда инновациялық ұсыныстар деңгейінің төмен болуы; мамандарды және жұмысшы кадрларды даярлау мен қайта даярлаудың қазіргі заманғы жүйесінің болмауы; экономиканың өндеуші секторларына инвестициялар салуға отандық қаржы институттары үшін ынталандыру көздерінің болмауы; менеджменттің экономиканы ғаламдану үрдістеріне және сервистік-технологиялық экономикаға өтуге бейімдеу міндеттеріне сәйкес келмеуі.

Индустриялық-инновациялық дамудың мемлекеттік саясаты 2014 жылға дейінгі кезеңге арналған стратегиялық жоспарда белгіленген мақсаттарға қол жеткізуді қамтамасыз етуі, сондай-ақ одан кейінгі жылдары қазақстандық экономиканың сервистік-технологиялық бағыттылығын қалыптастыру негіздерін құруы тиіс.

Саясаттың басты мақсаты шикізаттық бағыттан бас тартуға ықпал ететін экономика салаларын әртараптандыру жолымен елдің тұрақты дамуына қол жеткізу; ұзақ мерзімді жоспарда сервистік-технологиялық экономикаға өту үшін жағдай жасау болып табылады.

Өндеуші өнеркәсіпте және қызмет көрсету саласында бәсекеге түсуге қабілетті және экспортқа негізделген тауарларды, жұмыстар және қызмет көрсетулер өндірісі мемлекеттік индустриялық-инновациялық саясаттың басты нысанасы болып табылады.

Бәсекеге түсу қабілеті дегеніміз қазақстандық кәсіпорындардың экспортқа шығарылатын өнімдерді өндіру қабілетін білдіреді. Басқаша айтқанда, өндеуші өнеркәсіптің өнімі осындай әлемдік стандарттарға сәйкес келуі керек және баға бойынша бәсекелесуге қабілетті болуы тиіс. Саясат мынадай қағидаттарға негізделеді:

- жеке сектормен серіктестік;

➤ инвестициялық және инновациялық ұсыныстардың өнеркәсіптің шикізаттық емес салаларында өндірілетін тауарлар мен қызметтердің бәсекелестік қабілетін арттыруға бағытталуы;

➤ өнеркәсіпті жаңғыртуға, оларға қолдау көрсету жөніндегі рәсімдердің жариялылығы мен ашықтығына бағытталған жобаларды іске асыруға мемлекеттік қаржылық және өзге қолдау көрсету;

➤ қосылған құн тізбегін дамытуды қамтамасыз ететін салаларға мемлекеттік қолдау көрсету шараларының кешенді сипаты;

➤ тең бәсекелестік жағдайларды және салауатты бәсекелестік ортаны қалыптастыруды қамтамасыз ету;

➤ қандай да болсын жеке сипаттағы жеңілдіктерден және преференциялардан бас тарту;

➤ индустриялық саясаттың бәсекелестік артықшылықтарды қалыптастыруға бағытталуы.

Индустриалды-инновациялық саясат индустриядан кейінгі дамудың перспективалы бағыттарында ғылыми-техникалық, инновациялық және өндірістік әлеуетті ұлғайтуға бағытталған, ол болашақта қағидатты бәсекелестік артықшылықтарды алуға жәрдемдесуге тиіс.

Инновация – бұл қашанда сезгілікті тауар өндірісі өсіміне әкелетін, пайда мен бәсекеге қабілеттілікті күрт ұлғайтатын идеялар тоғысы мен бизнес. Бүгінде Қазақстанға инновациялық қызметтің «жарылысы» қажет. Бизнес перспективалы жобаларды іздеп, оларды жүзеге асыру үшін бейімделуі және жұмыс істеуі тиіс. Инновациялар ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін анықтайтын негізгі фактор ретінде айқындалады.

Қазақстанның алдында экономиканы жеделдете модернизациялау, индустриалды-инновациялық бағытта дамыған экономикаға жету міндеті тұр. Қазіргі Қазақстанның инновациялық дамуы шикізат бағытынан қол үзуге ықпал ететін экономика салаларын әртараптандыру жолымен елдің тұрақты дамуына қол жеткізуге бағытталған [10,256.].

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Михеев В. «Новая экономика» Восточной Азии // Федерализм. – 2015. – № 1. – С.50–60.

2. Адам даму туралы есеп. Қазақстандағы адам дамуына арналған жана технологиялар. Қазақстан 2016 жыл. БҰҰ. – Алматы «S-Принт», 2013. – 158 б.

3. Барлыбаева Н.А. Национальная инновационная система Казахстана: перспективы и механизм развития. – Алматы: Экономика, 2016. – 199с.

4. Алшанов Р.А. Новый экономический курс Казахстана: цифры и факты // Казахст. Правда. – 2016. – 15 февраля.

Жанысбаева А.К.

Теоретические аспекты управление регионами в инновационной экономике.

В статье рассматриваются теоретические аспекты управление регионами в инновационной экономике. Инновации определяются как основной фактор, определяющий конкурентоспособность национальной экономики.

Ключевые слова: инновация, инновационная деятельность, маркетинг, технология, потребность, инновационная сфера, инновационное развитие.

А.К. Zhansbaeva

Theoretical aspects of regional management in an innovative economy.

The article examines the theoretical aspects of regional management in an innovative economy. Innovations are defined as the main factor determining the competitiveness of the national economy.

Key words: *innovation, innovative activity, marketing, technology, demand, innovative sphere, innovative development*

ӘОЖ 347

САҚТАНДЫРУ ҚЫЗМЕТІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Жуниспаева А.Б.

*I. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ.,
aimur_zhunispayeva@mail.ru*

Бұл мақалада, сақтандыру ұғымының мәні, сақтандырудың және сақтандыру қызметінің құқықтық түсінігі, сондай-ақ Қазақстан Республикасындағы сақтандыру қызметін ұйымдастыру салалары қарастырылған.

Кілттік сөздер: *сақтандыру, сақтандыру қызметі, міндетті сақтандыру, ерікті сақтандыру, жинақтаушы сақтандыру, аннуитеттік сақтандыру.*

Сақтандыру ежелгі заманнан бері жүзеге асырылып келе жатқан, өзінше бағдар-бағыты бар, айрықша мүддесі-тұлғалардың мүліктеріне, жеке бастарына байланысты жайлар көзделетін қорғау, шығынды жабу, зардап-зиянды қалпына келтіру сипатындағы іс-қимыл болып табылады. Мемлекет тұрғысынан алғанда сақтандыру мемлекеттің қаржы жүйесінің элементі болып есептеледі. Сақтандыру мемлекеттің, заңды тұлғалардың, азаматтардың мүліктік мүдделерін қорғау жүйесін құрады. Сонымен қатар, ол күтпеген табиғи, техногендік және өзге де құбылыстарға байланысты мүліктік, материалдық нұқсандарды қалпына келтіруге кепілдік бере отырып қаржы жүйесін нығайтуға оң әсерін тигізеді.

Сақтандырудың пайда болуы б.з.д. 916 жылмен сипатталады және сауда операцияларының бөлігі болып табылады. ХҮІІ ғасырдың екінші жартысында алғашқы сақтандыру нарығының пайда болуы, қазіргі таңда Ллойдтың танымалдығымен көрініс табады [1].

Орыс тілінде сақтандырудың бірнеше мағынасы бар. Ең кең мағынада алғанда ол бірденеден қорғау дегенді білдіреді. Арнайы мағынада, С.Ожеговтың сөздігіне сүйенсек, «сақтандыру» термині қандай да бір жағымсыз, күтпеген, болмауын тілейтін жағдайлардан сақтауды, сақтануды білдіреді [2]. Арнайы мағынада жалпы алғанда сақтандыру – болып қалуы мүмкін зардаптардан арнайы мекемеге уактылы төлемдер жасау арқылы қамтамасыз ету.

Сақтандырудың мақсаты қоғамдық ұдайы өндірістің үздіксіздігін қамтамасыз ету үшін азаматтарды, мүліктерді, өндіріс процестерін қоғамдық және ұжымдық қорғау болып табылады.

Сақтандыру категориясы үшін мына белгілер оған тән болып келеді:

- 1) қатынастардың ықтималдық сипаты.
- 2) Қатынастардың төтенше сипаты .

Сақтандыру категориясының қаржы категориясымен ортақ өзгеше белгілері бар:

- сақтық қатынастарының ақшалай сипаты,
- сақтандырудың қоғамдық өнімнің құнын қайта бөлуге қатысуы,
- оның іс-қимылы ақша қорларын жасап, пайдаланумен қосарланып отырады,
- сақтық қатынастарының бір бөлігінің міндетті сипатының болуы,

- ақша қорларын жасап, пайдалану кезіндегі сақтық баламалығы барлық жағдайда бола бермейді.

Сақтандыру сақтандыру жағдайлары туындаған кезде зиянның орнын толтыруға кеткен шығындарды қаржыландыруға мүмкіндік береді, сондай-ақ ұзақ мерзімге инвестициялаудың бір көзі болып табылады. Қазіргі кезде Қазақстан аумағында өте қарқынды түрде жүзеге асырылып жатқан процестердің бірегейі сақтандыру нарығын түпкілікті қалыптастыру және оның тиісті инфрақұрылымдарын құру болып отыр. Қазақстандағы сақтандыру нарығының даму жағдайының көрсеткіштері еліміздің ұлттық сақтандыруының негізі құрылғанын мәлімдеп, дәлелдеуде, сондай-ақ Қазақстандағы сақтандыру құқықтық қатынастарының бастамасы болып табылатын сақтандыру, сақтандыру қызметі, әлі де зерделеу-зерттеуін асыға күтіп жатқан аяға, оның ішінде экономикалық және құқықтық тұрғыдан қарастыруды әбден қажет ететін өзекті бағытқа айналып отыр.

Нарықтық даму жағдайындағы сақтандыру ісі қандай болмасын қоғамдық-экономикалық формацияларда тиісінше дамып қалыптасатын және асқан қажеттілігімен ерекшеленетін әрі тиісті сақтандыру салалары бойынша жұмыс істейтін, қоғамдық пайдалы шаруашылық жүргізуге, тұлғалардың еңбек міндеттерін атқаруына, қоршаған ортаға байланысты орын алуы ықтимал тәуекелдерге орай қатысушылары нақтылы айқындалып, құқықтары мен міндеттері белгіленген материалдық мазмұнды қоғамдық қатынастар ауқымында мақсатты сақтандыру қорын және сақтандыру резервтерін құрады, сондай-ақ ұлттық сақтандыру жүйесінде өтеу механизмін іске қосатын сақтандыру жағдайлары туындаған кезде тиісті заңнама және шарт негізінде сақтандыру төлемдерін жүзеге асыру жолымен сақтандыру қорғауының қамтамасыз етілуін нысаналайтын кәсіпкерлік сипатты – бағдарлы экономикалық институт болып табылады.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 28-бабының 2-тармағына сәйкес «Қазақстан Республикасының азаматтары, шетел азаматтары, азаматтығы жоқ адамдар ерікті әлеуметтік сақтандыруға, әлеуметтік қамсыздандырудың қосымша нысандарын жасау және қайырымдылық көтермеленіп отыруға құқылы» [3] деп көрсетілген. Табиғат апаттарының, бақытсыз жағдайлардың және тағы басқа оқиғалардың салдарынан нұқсан үшін өндіріп алатын ақша қорын құру шаралар жүйесін мемлекет жүзеге асырады.

«Сақтандыру қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 18 желтоқсандағы Заңының «Сақтандыру ісі және сақтандыру қызметі» деп аталатын 4-бабының 2-тармағында: *Сақтандыру қызметі* – сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымының сақтандыру (қайта сақтандыру) шарттарын жасау мен орындауға байланысты, Қазақстан Республикасы заңдарының талаптарына сәйкес уәкілетті органның лицензиясы негізінде не Қазақстан Республикасының өзара сақтандыру туралы заңнамалық актісіне сәйкес лицензиясыз жүзеге асырылатын қызметі [4].

Бүгінгі күнде Қазақстан Республикасының сақтандыру туралы заңнама, Азаматтық кодекстен (ерекше бөлімі, 40 тарау), 2000жылғы 18 желтоқсандағы «Сақтандыру қызметі туралы» Заңынан, 2006 жылғы 5 шілдедегі «Өзара сақтандыру туралы» Заңынан, 2003 жылғы 25 сәуірдегі «Міндетті әлеуметтік сақтандыру туралы» Заңынан, 2015 жылғы 16 қарашадағы «Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру туралы» Заңынан тұрады.

Елімізде сақтандыруды дамытудың негізгі мақсаты – мемлекеттің, азаматтардың және шаруашылық жүргізуші субъектілердің мүддесін қорғаудың нақты құралы бола алатын толықтыруды орнықты жұмыс істейтін ұлттық сақтандыру нарығын қалыптастыру.

Қазіргі заманғы ұлттық сақтандыру жүйесін құру сақтандыру қызметі нарығын саналы жаңа деңгейге көтеру жөніндегі шаралар әзірлеуді және кезең-

кезеңімен іске асыруды талап етеді. Бұл қағида Қазақстан Республикасында сақтандыруды дамытудың мемлекеттік бағдарламасының шеңберінде жүргізіледі. Онда мұндай міндеттерді шешу көзделді:

- әлеуметтік сақтандыру түрі ретіндегі сақтық қорғауды ұсынудың қағидаларын нақтылау;

- сақтандыруды қолдау аясын кеңейту және міндетті сақтандыру түрлерін нақтылау;

- сақтандыру нарығының қазіргі заманғы инфрокұрылымын қалыптастыру және оның қатысушыларының – сақтандыру ұйымы, сақтандыру брокері, сақтандыру агент, сақтанушы, сақтандырушы, пайда алушы, актуарий, уәкілетті аудиторлық ұйым, өзара сақтандыру қоғамы, сақтандырумен байланысты кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын өзге де заңды және жеке тұлғалардың қызметін ұйымдастыру үшін жағдай жасау;

- халықаралық сақтандыруды ескере отырып, сақтық қадағалауының жүйесін ұйымдастыру;

- сақтандыру және қайта сақтандыру ұйымдарының қаржылық орнықтылығы мен төлем қабілеттілігі бойынша талаптарды көшейту;

- осы заманға сақтандыру технологиясын енгізуге жәрдемдесу;

- сақтандыру саласында кадрлар даярлау, қайта даярлау және біліктілігін арттыру жүйесін арттыру.

Сақтандыруда дамыту, өз кезеңінде заңнамалық базаны, мемлекеттік салық-бюджет және ақша-несие саясатын жетілдіруге, сақтандыру қызметін қадағалау сапасы мен сақтандыру ұйымдары жұмысының сенімділігіне байланысты болады.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 805-бабына сәйкес Сақтандыру нысандары:

- 1) міндеттілік дәрежесі бойынша - ерікті және міндетті;

- 2) сақтандыру объектісі бойынша - жеке және мүлктік;

- 3) сақтандыру төлемін жүзеге асыру негіздері бойынша - жинақтаушы және жинақтаушы емес болып табылады [5].

Міндетті сақтандыру - егер сақтандырудың міндетті түрлерін реттейтін заңнамалық актілерде өзгеше белгіленбесе, талаптары тараптардың келісімімен айқындалатын, заңнамалық актілердің талаптарына орай жүзеге асырылатын сақтандыру.

Міндетті сақтандыру сақтанушының есебінен жүзеге асырылады.

Міндетті сақтандыру кезінде сақтанушы, егер сақтандырудың осы түрін реттейтін заңнамалық актілерде өзгеше белгіленбесе, тараптардың келісімімен айқындалған талаптар бойынша сақтандырушымен шарт жасауға міндетті.

Міндетті сақтандыру шарты сақтандырудың осы түрін жүзеге асыруға лицензиясы бар сақтандырушымен ғана жасалады. Сақтандырудың міндетті түрін реттейтін заңнамалық актілерде тәртібі мен талаптары белгіленген міндетті сақтандыру шартын жасасу, егер осы заңнамалық актілерде өзгеше көзделмесе, жоғарыда аталған сақтандырушы үшін міндетті болып табылады.

Ерікті сақтандыру - тараптардың еркін білдіруіне орай жүзеге асырылатын сақтандыру.

Ерікті сақтандырудың түрлері, шарттары мен тәртібі тараптардың келісімі бойынша белгіленеді.

Азаматтың өмірін, денсаулығын, еңбекке қабілеттілігін және жеке басына байланысты өзге де мүлктік мүдделерін сақтандыру жеке сақтандыруға жатады.

Жеке сақтандыру шарты бойынша сақтанушының өзі, сондай-ақ шартта аталған басқа (сақтандырылған) адам сақтандырылған болуы мүмкін.

Мүлікті және оған байланысты мүліктік мүдделерді сақтандыру мүліктік сақтандыруға жатады.

Сақтандыру жағдайы туған кезде, соның ішінде сақтандыру шартында белгіленген кезең не олардың қайсысының бұрын туындауына байланысты сақтандыру шартында көзделген өзге оқиға аяқталғанда сақтандыру төлемін жүзеге асыруды көздейтін сақтандыру жинақтаушы сақтандыру болып табылады.

Туындауының ықтималдық және кездейсоқ белгілері бар Сақтандыру жағдайы туған кезде ғана сақтандыру төлемін жүзеге асыруды көздейтін сақтандыру жинақтаушы емес сақтандыру болып табылады.

Аннуитеттік сақтандыру шарты - сақтандырушыны шартта белгіленген мерзім ішінде пайда алушының пайдасына мерзімді төлемдер түрінде сақтандыру төлемін жүзеге асыруға міндетті ететін сақтандыру шарты.

Жинақтаушы сақтандыру шарттары тек қана жеке сақтандыру бойынша жасалуы мүмкін.

Аннуитеттік сақтандыру шарты жинақтаушы сақтандыру шарттарына жатады.

Сақтандыру қызметін ұйымдастыру және мемлекеттік реттеу мен лицензиялауды жүзеге асыру үшін сақтандыру салаларға, сыныптар мен түрлерге бөлінеді. Сақтандыру ұйымының сақтандыру қызметі "өмірді сақтандыру" саласы және "жалпы сақтандыру" саласы бойынша жүзеге асырылады.

"Өмірді сақтандыру" саласы ерікті сақтандыру нысанында мынадай сыныптарды қамтиды:

- 1) өмірді сақтандыру;
- 2) аннуитеттік сақтандыру;

"Жалпы сақтандыру" саласы ерікті сақтандыру нысанында мынадай сыныптарды қамтиды:

- 1) жазатайым жағдайлардан сақтандыру;
- 2) ауырған жағдайдан сақтандыру;
- 3) автомобиль көлігін сақтандыру;
- 4) темір жол көлігін сақтандыру;
- 5) әуе көлігін сақтандыру;
- 6) су көлігін сақтандыру;
- 7) жүктерді сақтандыру
- 8) осы тармақтың 3)-7) тармақшаларында аталған сыныптарды қоспағанда, мүлікті залалдан сақтандыру;
- 9) автомобиль көлігі иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін сақтандыру;
- 10) әуе көлігі иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін сақтандыру;
- 11) су көлігі иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін сақтандыру;
- 12) осы тармақтың 9)-11) тармақшаларында аталған сыныптарды қоспағанда, азаматтық-құқықтық жауапкершілікті сақтандыру;
- 13) заемдарды сақтандыру;
- 14) ипотеканы сақтандыру;
- 15) кепілдіктер мен кепілгерліктерді сақтандыру;
- 15-1) осы тармақтың 13), 14), 15) және 16) тармақшаларында көрсетілген сыныптарды қоспағанда, қаржы ұйымдарының шығындарын сақтандыру;
- 16) басқа да қаржы шығындарынан сақтандыру;
- 17) сот шығыстарынан сақтандыру;
- 18) титулдық сақтандыру [4].

Ерікті сақтандыру нысанындағы сақтандырудың жекелеген сыныбын (түрін) жүргізу жағдайлары бойынша қосымша талаптар, оның ішінде сақтандырудың

жекелеген сыныптары (түрлері) шеңберіндегі пруденциалдық нормативтер уәкілетті органның нормативтік құқықтық актілерімен белгіленеді.

Сақтандыру түрі, сақтандыру ұйымы сақтанушыға сақтандыру шартын жасау арқылы сақтандырудың бір немесе бірнеше сыныбы шегінде әзірлейтін және беретін сақтандыру өнімі болып табылады.

Өмірді сақтандыру сақтандырылушы қайтыс болған немесе ол сақтандыру мерзімі біткенге дейін не сақтандыру шартында белгіленген жасқа дейін өмір сүрген жағдайда сақтандыру төлемін жүзеге асыруды көздейтін сақтандыру түрлерінің жиынтығы болып табылады.

Аннуитет (фр. annuité лат. annuus — жылдық) немесе қаржылық рента – бұл бірдей интервалмен белгіленген жылдарда бір бағыттағы төлемнің кезектілігімен белгіленген ағымы [6].

Аннуитеттік сақтандыру сақтандырылушы белгілі бір жасқа жеткен, еңбек ету қабілетін (жасына байланысты, мүгедектігіне байланысты, науқастығына байланысты) жоғалтқан, асыраушысы қайтыс болған, жұмыссыз қалған жағдайларда немесе сақтандырылушының жеке табыстарының кемуіне немесе одан айрылуына әкеліп соққан өзге де жағдайларда зейнетақы немесе рента түрінде шартта белгіленген мерзім ішінде немесе өмір бойы кезең-кезеңімен сақтандыру төлемдерін жүзеге асыру көзделетін жинақтаушы сақтандыру түрлерінің жиынтығы болып табылады. Аннуитеттік сақтандыру шарттары бойынша кезең-кезеңімен сақтандыру төлемдерін жүзеге асыру жағдайы сақтандыру төлемдерінің мөлшерін айқындаумен, нақтылаумен және растаумен байланысты емес.

Сонымен, сақтандыру қызметі дегеніміз төтенше оқиғалар, қолайсыз құбылыстар мен күтпеген оқиғалар туындаған кезде жеке және заңды тұлғалардың мүліктік мүдделерін қорғау үшін қызмет ететін, зиян келтірілген жеке және заңды тұлғаларға материалдық зиянды төлеу үшін мақсатты ақша қорларын құратын және пайдалану жөніндегі қайта бөлгіштік қатынастардың айрықша сферасы болып табылады. Ол сақтандыру шартында көрініс тауып, сол арқылы жүзеге асырылады.

Сақтандыру қызметі бір жағынан кәсіпкерлікті және жеке тұлғалардың әлауқатын қорғау құралы, ал екінші жағынан табыс әкелетін қызмет түрі болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Джемпейсова, Г. И. Сақтандыру : Оқу құралы / Г. И. Джемпейсова, О. Н. Чикунов, С. Н. Сүйеубаева.- Алматы: «Экономика», 2010.- 256 б.
2. С. Ожегов. Русский словарь. 1989. – 365 с
3. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30.08.1995ж.
4. Сақтандыру қызметі туралы Қазақстан Республикасының Заңы. 18.12.2000ж.
5. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі. (Жалпы және Ерекше бөлімдері). – Алматы: «ЮРИСТ», 2015. -344 б.
6. Словарь страховых терминов. / Под. ред. Е.В Коломина, В.В.Шахова.- М.: «Финансы», 2010.

Жуниспаева А.Б.

Правовое понятие страхования и страховая деятельность

В статье рассматривается сущность страхования, правовое понятие страхования и страховой деятельности, а также организаций страховой деятельности в Республике Казахстан.

Ключевые слова: *страхование, страховая деятельность, обязательное страхование, добровольное страхование, накопительное страхование, аннуитетное страхование.*

A.B. Zhunispaeva

Legal concept of insurance and insurance activity

This article covers the mean of insurance, legal mean of insurance and the insurance service, also Organization of Insurance business in Republic of Kazakhstan.

Key words: *insurance, insurance activity, obligatory insurance, voluntary insurance, overnight insurance, annuity insurance.*

ӘОЖ 339.92

**ЕУРАЗИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯ АУҚЫМЫНДАҒЫ
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ДАМУ ЖАҒДАЙЫ**

Корабаева Н.Б.

*I. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ.,
nazgul_22_07_80@mail.ru*

Мақалада ғаламдану жағдайында Еуразиялық экономикалық интеграция ауқымындағы Қазақстан Республикасының даму мәселелері қарастырылған. Қазақстанның интеграциялық қатынастар мәселесін қарастырудың объективті қажеттілігінің шарттары көрсетілген. Қазіргі кезеңдегі экономикалық дамуының заңдылықтарына байланысты интеграциялық үдерістердің даму барысын бақылау өзекті мәселе болып отыр.

Кілттік сөздер: *интеграция, ғаламдану, Еуразиялық экономикалық интеграция, Еуразиялық экономикалық қауымдастық, Ұлттық экономиканың негізгі құрамдастары, Кедендік Одақ.*

Еліміздегі кең ауқымды саяси-экономикалық реформалардың жүргізілуі әлемдік экономиканың ғаламдану үдерісімен тоқайласты. Жалпы алғанда, ғаламдану үдерісінің шынайылығын мойындай отырып, оның әлем елдерінің сыртқы саясатының нысандары мен әдістеріне айтарлықтай әсер ететінін ескермесе болмайды. Жаңа жағдайдағы ұлттық экономика бұрынғыдан ашық бола бастады, сондықтан мемлекет өзінің саясатында еліміздің ішінде де, сонымен бірге сыртқы салада да болып жатқан үдерістердің тығыз байланысты екенін ескеруге тиіс.

Мәселенің өзектілігі, ең алдымен Қазақстанның әр түрлі халықаралық экономикалық ұйымдарға қатысу қажеттілігіне байланысты болып табылады. Интеграция жағдайында әрбір мемлекет ғаламданудың теориялық және әдіснамалық аспектілерін, яғни интеграциялық үдерістердің қағидалары мен нысандары және алғышарттарын экономикалық интеграцияның кезеңдерін, қойылатын талаптары мен факторларын жан-жақты ойластыруға тиіс.

Қазақстанның интеграциялық қатынастар саласындағы мәселесін қарастырудың объективті қажеттілігі мен айрықшылықты өзектілігі төмендегі шарттармен қарастырылған:

- туындаған қаржы дағдарысына байланысты мемлекетаралық байланыстардың күрделенуі;
- ел ішіндегі халық шаруашылығының ұтымды үйлесімділігін қолдаудың қажет болуы;
- нарықтық экономиканың, әсіресе, ұдайы өндірістік циклдардың дағдарысы кезеңдеріндегі өзін-өзі реттеуге қабілетсіздігі;
- интеграциялық үдерістердің дамуының макро- және мезодеңгейдегі аспектілерінің аз зерттелуі себеп болып отыр.

Соңғы 20-30 жылда дүние ауқымы жағынан алып құбылыстар мен үдерістер ағымның куәгері болуда, олардың әрқайсысын жеке алғанда бүкіл әлемдік қоғамдастық үшін ғаламдану салдарының заман уақиғасы деп аталуы мүмкін. Әлемдік қоғамдастық өтіп жатқан маңызды өзгерістер және тағы бір тарихи кезеңнің аяқталуының және қазіргі өмірдің өз дамуының сапалы жаңа сатысына өтуінің куәгері [1, 263б.].

Әлемдік тәжірибеде пайдаланылатын мемлекеттер арасындағы экономикалық ынтымақтастық формасы оларды өзара тәуелділікте болдырады. Осы негізде екі үрдіс қалыптасады: әлемдік экономиканың ғаламдануы және оның аймақтануы.

Қазіргі заманғы ғаламдану өріс алған кезеңде түйткіл ғаламның екі жартысы тұтас бір әлемге көшіп кеткендей. Жер шары, Батыс пен Шығыс әлемі түрлі элементтерден құралатын тұтас жүйеге, яғни ғаламның екі жартысын бөліп тұрған өркениет құндылықтары тұтастанып, ғаламдану үдерісіне айналуға.

Қазіргі заманғы әлемдік шаруашылықта әр түрлі елдердің экономикаларының өзара тәуелділігі артып, макро-, мезо- және микродеңгейдегі интеграциялық үдерістер қарқынды дамып келеді, елдердің өзімен-өзі оқшуланған ұлттық шаруашылықтары сыртқы әлемге бет бұрған ашық түрдегі экономикаға қарай бейімделуде. Осының барлығы әсіресе қазіргі кезеңдегі біртұтас әлемдік шаруашылықтың экономикалық дамуының заңдылықтарымен және ерекшеліктерімен байланысты болып отыр [2, 14б.].

Президенттің халыққа Жолдауы - дамудың өз стратегиясын жариялаудың басы, шын мәнінде, елдің болашақтағы дамуының және оларға қол жеткізуге жол ашатын ерекше белгісі болып табылады [3]. Экономикалық интеграция екі жақтың өзара іс-қимылына төменде аталған жайлы жағдайлар туғызуды қамтамасыз етеді:

- интеграциялық ынтымақтастық шаруашылық жүргізуші субъектерге әр түрлі: қаржылық, материалдық, еңбек ресурстарына, барлық аймақ деңгейдегі жаңа технологияларға, барлық интеграциялық топтастырудың сыйымды нарығына қол жеткізулеріне жағдай туғызады;

- аймақтық деңгейдегі елдердің экономикалық жақындастығы экономикалық интеграцияға қатысушы-елдердің фирмаларына оларды үшінші бір елдің бәсекелестігінен белгілі деңгейде қорғай отырып, артықшылықты жағдай жасайды;

- интеграциялық ықпал оған қатысушылардың аса өткір әлеуметтік мәселелерді бірігіп шешулеріне, еңбек нарығындағы жағдайды жеңілдету, жеткілікті қамтамасыз етілмеген тұрғындарға әлеуметтік кепілдік беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қамтамасыз және еңбекті қорғау жүйелерінің ары қарай дамуы секілді мүмкіндіктер береді.

Біздің көзқарасымыз бойынша, елдің сыртқы экономикалық байланыстары өзіне және көршілес аймақтарға бағытталады, интеграциялық үдерістер экономикалық аймақшылдықтың дамуына септігін тигізеді, яғни көршілес елдердің экономикалары осы елдердің компаниялары арасындағы терең әрі орнықты экономикалық байланыстарының негізінде біртұтас аймақтық шаруашылық кешеніне ұласады. Қатысушы-елдер арасындағы интеграциялық үдерістерді реттеуге тиіс интеграциялық бірлестіктер осылайша пайда болады.

Қазіргі таңдағы әлемдік экономиканың жаһандануымен аймақтық экономикалық интеграция түсініктері біртекті түсініктер емес, бірақ та аймақтық интеграция мен жаһанданудың әрекет етуіне байланысты олардың бірқатар ұқсастықтарын атауға болады: ұлттық экономиканың өзара тәуелділіктерінің күшеюі, ұлт үсті институттар рөлінің күшеюі және әлемдік шаруашылықты реттеуші жаңа субъектілердің пайда болуы т.б.

Қазіргі таңда халықаралық экономика мен сауданың алатын орны ерекше. Көптеген мемлекеттер белгілі бір салада бірлесіп қызмет ету арқылы, сондай-ақ

шекаралас мемлекеттердің бірлесіп даму барысында, өзара тиімді қатынастар құруы арқылы бағыттарын айқындауға өз септігін тигізіп келеді.

Бірыңғай экономикалық кеңістік шекарасынан өтетін заттарды бақылау арқылы сыртқы саудаға кіру үшін ортақ мәдени және тарихи құндылықтары бар, даму деңгейі ұқсас елдер экономикаларының жоғары санын біріктіруден тұрады. Бірыңғай экономикалық кеңістік және Кедендік Одақ - екі немесе бірнеше елдер арасындағы саудадағы кедендік баждарының жойылуы туралы келісімге әкелетін, экономика интеграциясын нығайтатын, еркін сауда аймағының бір формасы [4].

Бірыңғай экономикалық кеңістігінің Қазақстан үшін қазіргі ахуалы мен болашақтағы жағдайын нығайту, одаққа қатысушы мемлекеттер арасындағы интеграциялық процестердің тиімді әлеуетін қалыптастыру үшін, келесі ұсыныстар беріледі:

– Бірыңғай экономикалық кеңістік және Еуразиялық экономикалық одақты дамыту келешегін жетілдіруді, жаһандық халықаралық институттардың қайта құрылуын, өңірлік және әлемдік дамуды ескере отырып, экономикалық интеграция проблемаларын шешуге жалпы амалдарды анықтау;

– Қазастанның ішкі нарығындағы проблемаларды шешу бойынша шараларды жан-жақты ұйымдастыру, бұл өңірлік нарықтық интеграцияның шарты ретінде қарастырылуы қажет. Сондай-ақ мәселелерді шешуде Одақ бойынша нормалар, ережелер мен стандарттар ескерілуі қажет;

– Қазақстандық тауарлардың транзиті үшін қазіргі таңда кездесетін баға кедергілерін алдын-алу, отандық экспорттаушы кәсіпорындар үшін кең мүмкіндіктер ашу;

– Еліміздің бәсекеге қабілетті артықшылықтарын толық мөлшерде пайдалану, яғни табиғи ресурстардан өзге, транзиттік-коммуникациялық әлеуетті, әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті саналатын салаларды, Бірыңғай экономикалық кеңістігі ішінде сұранысқа ие салаларды дамыту.

Біздің аса айтарлықтай қиындықтарымыздың бірі Бірыңғай экономикалық кеңістігі елдерінің ішкі, бүгінгі мүдделері тепе-теңдігін және ұзақ мерзімді, перспективалы ұлттық міндеттерді сақтау қажеттігінен туындайды. Бірінші кезеңде кедергілерден қашып құтыла алмайтының айқын – өйткені, күрделі тетіктерді орнықтыру үдерістері жүреді. Бірақ олар дер кезінде анықталып, аластаудың тиісті шаралары жүзеге асырылады. Бүгінде бизнес-қоғамдастық та, халықтарымыз да Кеден одағынан нақты пайда көре бастаса, болашақта бұл үрдіс тек қарқын ала түспек.

Беларусь, Қазақстан және Ресей экономикалық интеграцияның үлгісі – тәуелсіз мемлекеттер арасында ерікті түрде құрылған Кедендік одақ құрамына топтасты. Бұл жаңа құрылымның басты артықшылығы – Кедендік одақ құрамына ену арқылы, Бірыңғай экономикалық кеңістік шеңберінде қазіргі жаһандану дәуіріндегі болжаусыз экономикалық дауылдарға бірлесе қарсы тұратын болады. Отандық тауар өндірушілер үшін өнім өткізу нарығы ондаған есе ұлғайып, ел экономикасының бәсекелестікке қабілеттілігі шыңдалмақ. Біздің пікірімізше, бұл одақтың тигізетін қауіп-қатерлері жеткілікті болса да, ол өзінің жағымсыз нәтижесін көрсететін еді, алайда статистикалық мәліметтер нәтижесі тек оң динамиканы көрсетіп тұр. Сондықтан зерттеу барысында қорытатын болсақ, Бірыңғай экономикалық кеңістігі және болашақтағы Еуразиялық экономикалық одақтың шеңберінде еліміз саяси артықшылықтар мен қатар экономикалық, техникалық нәтижелерге қол жеткізіп, ен бастысы Дүниежүзілік сауда ұйымының мүшесі және алдыңғы қатарлы Еуразия мемлекеттерінің бірі болады деген ойдамыз.

Қазақстан экономикасын трансформациялау үдерісінде ұлттық экономикалық мүдде жеткіліксіз ойластырмаудың бірден-бір мәнділік себебінен жаппай

жекешелендірудің салдары күйреткен жағдайға душар еткені мәлім. Трансформациялық саясат пен ілгері дамуды анықтау үшін Қазақстан халқының тәуелсіздігі мен оның әл-ауқатын қамтамасыз етуге арналған нақты, ғылыми зерттелген және ұлттық экономикалық мүддені ғылыми жағынан негіздеп іске асыру керек.

Ұлттық экономиканың негізгі құрамдастары – ұлттық шаруашылық, экономикалық саясат дамушы елдерді, соның ішінде Қазақстан Республикасын көтеретін маңызды фактор әрі жаңартатын тұтқаға айналды.

Интеграциялық үдеріс құрылымында мынадай құрамдастарды жеке бөлуге болады:

- Саяси (стратегиялық мүдделерді келісу, заң шығару қызметі).
- Әлеуметтік (туыстық өзара қарым-қатынастар, еңбек көші-қон және т.б.).
- Өндірістік (өнеркәсіптік, көлік, энергетикалық аспектілер).
- Экономикалық (еркін сауда аймағы, тарифтер, еңбек нарығы және т.б.).
- Қаржылық (инвестициялық ахуал, капитал нарығы және т.б.).
- Қауіпсіздікті қамтамасыз ету (ұйымдасқан қылмыспен күрес, әскери-техникалық ынтымақтастық, лаңкестікпен күрес, шекараны бірлесіп күзету).
- Мәдени (тіл кеңістігі, мәдени алмасу).
- Ғылыми және білім беру.

Зерттелетін мәселемен байланысты көздерді талдау осы құрамдастардың басымдығының әр түрлі екенін, сондай-ақ бұрынғы кеңес кеңістігі дамудың бір кезеңінен екінші кезеңге ауысқанда басымдықтардың өзгеретінін көрсетеді. Қазіргі уақытта сарапшылар экономикалық құрамдасты интеграциялық үдерістердің негізгі құрамдасы деп санайды. Сондықтан осы бағыт пен экономикалық интеграцияны қамтамасыз ететін факторларға ерекше назар аударылады.

Еліміздегі әлемдік экономикалық дағдарыс жағдайында жұмыссыздықтың деңгейін төмендету үшін ұлттық мүддені ойластырып, еліміздің ауыл шаруашылық бағыттағы өндірістік үдерісін көтерген абзал. Сыртқы сауда ұлттық кірістің, кеден төлемдерінің, экспортқа бағытталған және шетелдік капиталы бар бірлескен кәсіпорындардың салық төлемдерінің, шетел инвестициялары мен отандық өндірушілердің инвестицияларының келуі мен кетуі сияқты құрамдастарға байланысты жалпы ішкі өнімнің құрамындағы қосылған құнды өзгерту арқылы экономикалық дамудың сипатына (қауіпсіз немесе «дамуға» қауіп төндіретіндей) ықпал етеді.

Соңғы кезеңде әлем интеграция туралы келісімдердің жаппай қабылдануының куәсі болды. Өзінің экономикалық стратегиясында аймақтық интеграцияның мүмкіндіктерін пайдаланбайтын мемлекеттер жаһандану қауіптеріне қарсы тұра алмайтындығын ескеру қажет. Сондықтан, қазіргі таңда әрбір мемлекет аймақтық интеграция жөніндегі бір немесе бірнеше келісімдердің мүшесі болып табылады. Халықаралық интеграция әлемдік шаруашылықтың жекелеген аймағындағы экономикалық жаһанданудың көрінісі ретінде жаһандық үрдістердегі қайшылықтарды шешу маңызды құралдарының бірі болып, халықаралық бәсекелестікте бірігуші мемлекеттердің жағдайын күшейтуге мүмкіндік береді. Жалпы, аймақтық интеграцияны жүзеге асыру - жаһандану қауіптерін болдырмаудың басты кепілі.

Еуразиялық экономикалық қауымдастықты халықаралық ұйым ретінде қалыптастыру – қазіргі заманғы әлемдік экономикалық даму талаптарына мүше-мемлекеттерінің стратегиялық жауабы. Бүгінгі күні бұл ұйым посткеңестік кеңістіктегі экономикалық интеграцияның локомотиві болып табылады. Сонымен қатар, ЕурАзЭҚтың құрылуы посткеңестік аймақта жасалып жатқан интеграциялық

үрдістердің табиғаты мен заңдылықтарын сараптауға бағытталған тиімді қадам және нақты интеграцияға жету мақсатында көпжоспарлы ынтымақтастық жолымен нық басып жүруге бағытталған мүмкіндік деуге болады. Еуразиялық экономикалық қауымдастыққа мүше-мемлекеттермен қарым-қатынасты дамыту Қазақстанның негізгі сыртқы экономикалық басымдықтарының бірі болып табылады.

Қазақстанның Еуразиялық экономикалық одаққа қосылуының келесі тиімді жақтары мен себептерін атауға болады. Олар: Қазақстанның Ресей экономикасымен күрделі байланыстылығы, Қазақстанда ішкі саяси тұрақтылық пен геосаяси қауіпсіздіктің қамтамасыз етілуіне жанама әсері, ортақ әуе қорғанысы жүйесінің орнығуы, Ресейдің ірі нарқына кіріп, экономикалық бәсекелестікке бейімделудің мүмкіндіктері, геопсихологиялық жағынан Ресеймен бірге болу арқылы әлемдегі ықпалы мен атағын арттырудың мүмкіндігі, т.б. Сондай-ақ, Дүниежүзілік экономикалық дағдарыстың да келеңсіз әсері интеграциялық үдерістерді жеделдетті.

Еуразиялық экономикалық одақтың Қазақстан үшін барлық тиімді және ықтимал зиянды жақтарын салыстыратын болсақ, Астана үшін артықшылықтарының басым екенін айта аламыз. Өйткені, қазір қазақтың саяси элитасы және елдің ішкі тұрақтылығы үшін интеграция өте тиімді. Қазақстанның геосаяси тұрақтылық жағдайында күшейіп алуы үшін Ресейді Батыспен немесе Қытаймен салыстыруға болмайды. Елдің болашағы тұрғысынан Ресеймен жақын ынтымақтаса отырып, оның экономикасымен бәсекелесіп, ысылып барып, дүниежүзілік бәсекелестікке дайын, қуатты Қазақ мемлекетін қалыптастыру мүмкіндігі зор және алдымызда нақ осы міндет тұр. Ал бұл мақсатты, яғни «Қазақстан - 2050»

Стратегиялық жоспарын орындау үшін Ресеймен жақсы болу бірінші шарт. Осы тұрғыдан Қазақстан өзінің төңірігіне дұрыс баға беріп отыр. Ресеймен түсінісе алудың өзі үлкен геосаяси жетістік. Әрине, Қазақстанның Еуразиялық экономикалық одаққа енуі – үлкен саясатпен шектесетін үлкен экономика [5].

Бәсекелестік пен интеграцияның экономикалық үдерістің өзара ықпал ететін факторлар ретіндегі байланыс проблемасы бір буын тізбегі ретінде берілу мүмкіндігі негізделді. Бұл байланыс проблемасы, біріншіден, бәсекелестіктің интеграцияның «қозғалтқышы» ретінде жасайтын ықпалының келешектегі нәтижесін анықтау, екіншіден, кері тәуелділікті (қашан бәсекелестіктің қарқынының шамасы ретінде интеграциялық әсерлердің бірі болса) анықтау үшін қарастырылуы тиіс.

Интеграцияның ең маңызды жалпы экономикалық сипаттамаларына: экономикалық үдерістерді мемлекетаралық реттеу; азды-көпті «дербес» кешендердің орнына ұдайы өндірісінің пропорциялары мен құрылымдары ортақ аймақшылдық интернационалдық шаруашылық кешенін бірте-бірте ұйымдастырылу; тауарлардың, жұмыс күші мен қаржы ресурстарының аймақ шектерінде мемлекеттер арасында кеңістікте жылжу мүмкіндігін кеңейту және осы қозғалысқа кедергі ететін сан алуан әкімшілік және экономикалық кедергілерді жою; интеграциялық бірлестікке қатысушы-мемлекеттердің ішкі экономикалық жағдайларын жақындастыру, олардың экономикалық дамуының деңгейін теңестіру жатады. Интеграцияның функционалдық және мекемелік параметрлеріне: тауарды әкелу, әкету кезіндегі кедендік және сандық шектеулерді жою; жалпы кеден тарифтерін енгізу; адамдардың, тауарлардың, капитал мен қызметтердің еркін қозғалысына қойылатын кедергілерді жою; ауыл шаруашылығы мен көлік саласында ортақ саясат жүргізу; олардың төлем баланстарының тепе-теңдігін орнатуда қойылатын кедергілерді жою; мемлекет ішіндегі құқықтық нормаларды тегістеу; мемлекетаралық инвестициялық банк құру болып табылады.

Әр түрлі елдердің экономикаларының өзара тәуелділігі өсетін, макро-, мезо- және микродеңгейдегі өлшемдері қарқынды дамитын, сонымен бірге елдердің жеке

ұлттық шаруашылықтары сыртқы әлемге бетбұрыс жасаған ашық үлгідегі экономикаға жылдам айналатын интеграциялық үдерістердің даму барысы қарастырылды. Осының барлығы жалпы әлемдік шаруашылықтың және оның әсіресе қазіргі кезеңдегі экономикалық дамуының заңдылықтарына байланысты орын алып отыр.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Тастандиева Н.Б. «Қазақстан және жаһандану: жаңа көзқарастар мен ақиқаттар» // Журнал «ҚазЭУ Хабаршысы» - 2010. - №2(62).- 263-266бб.
2. Тастандиева Н.Б. Состояние экономики Казахстана и возможность ее интеграции // Сборник научных трудов.- Алматы, Экономика, 2011.- С.14-20.
3. Қазақстан Республикасы Президенті елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2012ж. 14 желтоқсан
4. Арбашиева А.Д. Орта Азия елдері үшін аймақтық интеграцияның рөлі және оның тиімді бағыттары // <http://group-global.org/news/view/106>
5. Б. Жолдыбай. Еуразиялық экономикалық одақ елімізді дамудың даңғыл жолына бастайды // Егемен Қазақстан газеті. - 05.06.2015. – 3-4бб.

Корабаева Н.Б.

Развития Республики Казахстан в масштабе Евразийской экономической интеграции в условиях глобализации.

В статье рассмотрены проблемы развития Республики Казахстан в масштабе Евразийской экономической интеграции в условиях глобализации. Показаны условия объективной необходимости рассмотрения проблемы интеграционных отношений Казахстана. В связи с закономерностями современного этапа экономического развития является актуальным наблюдение за ходом развития интеграционного процесса.

Ключевые слова: интеграция, глобализация, Евразийская экономическая интеграция, Евразийское экономическое сообщество, ключевые компоненты национальной экономики, Таможенный союз.

N.B. Korabayeva

Development of the Republic of Kazakhstan in the scale of the Eurasian economic integration in the context of globalization.

The article considers problems of development of the Republic of Kazakhstan in the scale of the Eurasian economic integration in the context of globalization. The conditions the objective necessity of consideration of the problem of integration relations of Kazakhstan. In connection with the patterns of the present stage of economic development is actual monitoring of progress of development of the integration process.

Key words: integration, globalization, Eurasian economic integration, the Eurasian Economic Community, key components of the national economy, the Customs Union.

ӘОЖ 330

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТЕРДІҢ АСПЕКТІЛЕРІ

Қыдырбаева Э.О., Октябрь А.

*І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ.,
alemgul-a@mail.ru*

Мақалада инновациялық қызметке персоналдардың дайындығын қамтамасыз ету процесі негізі ретінде қарастырылған. Жалпы айтқанда инновациялық стратегия ұстанымы жалпылама корпоративтік стратегияға бағытталған. Инновациялық қызметтер жаңалықтардың өте жылдам және қарқында жасалуы және олардың осы экономикадағы тірегі кең құрылымдық жылжу мүмкіндігі, нарықтағы талаптардың күшеюімен түсіндіріледі.

Кілттік сөздер: Инновация, компания, инновациялық жүйе, басқару концепциясы, менеджмент.

Инновация – бұл нарықта қолданыстағы және ұсыныстағы жаңа өндірілген өнімді соңғы сатысына дейінгі жеткізілген жаңалық. Инновациялық жүйе - көбінесе, инновациялық қызметтермен бірге қатарласа жүретін элементтерді, сонымен бірге, мекеменің реттеуші құжаттарын бекітетін өз арасындағы ішкі қарым қатынасты түсінеміз. Көп жағдайда қызметкерлер өздеріне қажетті құжаттардан бағынышты түрде емес ерікті түрде ақпарат алу үшін мәләметтерді ақпараттық қорға біріктіру қажет (мысалы, ішкі корпоративтік желінің өз сайтың құрастыру), сонымен қатар, құжаттарды қабылдау жөніндегі сұрақтарға жауап беретін кеңесші және заңгер немесе міндетті түрде менеджер тағайындау керек [1].

Тек «Инновация» бүткіл жаңалықтарға, сонымен қатар өндірісте, ұйымдық ғылыми-зерттеуде, оқу немесе басқару орталықтарда барлығы жетілдірілген, қамтамасыз етілген экономикалық шығын немесе шығыс түсінігі ретінде қолданылады. Өндірілген өнімнің ұзақтылығы және оны қолдануда экономикалық тиімділіктің әрқашан өсіп өніп отыруымен байланысты. Осыған байланысты инновациялар нарыққа сонымен қатар тұтынушыға бағытталады. Тәжірибе жүзінде инновация белгісі пайда болу жағынан бірнеше сатыға бөліне жүйеленеді.

Сурет-1. Инновациялық белгі қатарының жүйеленуі.

Инновациялық жүйелердің құрылуы табылатындар:

1. Өндіріс өнімінің бәсеке қабілеттілігін күшейту;
2. Компания өте ұзақ уақытқа тұрақты дамып, өсуі үшін қажетті ақпараттық қорды құру қажет;
3. Кәсіпорындарды экономикалық тұрғыдан қауіпсіздікпен қамтамасыз ету қажет;

Инновациялық жүйедегі компания мына қызметтерді атқаруы қажет:

Жаңалық іздеу, бағалау, іріктеу немесе жіктеу; инновациялық жоба енгізу; енгізілген инновациялық жобаларды, олардың түзетулерін қарастыра көрсетіп, бақылау, кәсіпорын қызметінің стратегиялық жоспарын құру; инновациялық пікірлерді,

Инновациялық жүйелерді құру үшін қажетті қаржылық және ақпараттық жақтан қамтамасыз етуді ескерту қажет. Мәселен компаниялардың деңгейіндегі мөлшер мен кірістен құралған заттың шығынына сәйкес келетін қор құрылуы мүмкін. Ұсынылып отырған пікір, заманауи әдіс-тәсілдерді іздеп табуда және ақпарат беруші архиві арқылы инновациялық жүйенің айқындылығын қамтамасыз ету өте маңызды.

Инновациялық жүйе қызметін төменде көрсетілген жүйешіктерді іске қосу құрылымдарымен қамтамасыздандырылады:

1. Ақпараттық қамту. Барлық жауапты орындаушыларды ақпаратпен қамтамасыз етеді, сондай-ақ, басқару үдерісін автоматтандырады және ақпараттық арналарды инновациялық инфрақұрылымдық элементтермен қарым-қатынасы үшін жасап шығарады.

2. Қаржылық қамту. Кәсіпорынның қаржыландыру немесе меншіктік инновациялық қорды пайдалану ресурсында жоғары немесе төмен құлдырау болуы мүмкін.

3. Нормативтік-құқықтық қамту. Толық нормативтік құжаттандыру инновациялық жүйесінің бизнес-үдеріс түрлендіру мен регламенттеудің жиынтығы, сонымен қатар, жауапты орындаушылардың қызметтерін қамту, патент алуда жасырын коммерциялық құпиямен қамтамасыз етеді.

4. Кадрлармен қамтамасыз ету. Кәсіпорын және сыртқы ортадан қызметкерлер құрамын іздеу міндетіне, оны үйренуге және шығармашылық әлеуетінің жоғарылауы үшін көлденең ротацияға ие.

Көптеген компаниялар инновацияның қайнар көзі - адамдар. Көб жағдайда қатардағы қызметкердің бірі, өзіне оның қызметінде бір нәрсені болсын жақсы жағына қарай өзгерту туралы ой келеді. Көптеген осы түрдегі ой пікірлер сол бастапқы күйінше қалады.

Қажетті инновациялық жүйені құру үшін пікірлердің қайдан туындағанын нақты түсіндіру керек:

-Тікелей компания қызметкерлерінен туындаған;

-Тақырыптық әдебиеттер зерттелуінің нәтижесінде туындаған;

-Өзге компаниялардың ұжымдық бизнесін бақылау нәтижесінде туындаған;

-Кенес беруші жұмыс жасау нәтижесінде туындаған;

Тез пайда болған пікірлер мен бақылаулар бизнес тиімділіктерін нақты жоғарылату мақсатында жеткіліксіз. Нақты айтқанда инновацияның пайда болуы кезінде жасалған жағдай, ең бірінші, екі негізгі бағыттағы қызметкерлер құрамына қатысты болып келеді: Бастапқысы тақырыптық әдебиеттерді зерттегенде және басқа мекемелерде тәжірибе жинақтаған құрылымдық міндетке лайықтыларын осы лауазымға бекіту. Келесі түрі барлық қызметкерлерге материалдық жақтан жағдай жасау. Материалдық жағдай тек активті инновациялық қызметі үшін сыйақы түрде тағайындау түрінде құрылуы тиіс, сондықтан сыйақыны жылдық қорытынды кезінде немесе кірістерден түскен пайыздардан төлеген жөнсіз болып табылады. Өте тиімді жолы инновативтік қызметкер біліктілігіне үнемі конкурс өткізу және алған орнына қарай ынталандыру сыйлығын тағайындап отыру. Одан басқа да пирамидалық кесте негізіне сүйене отырып, ұйымның жетілуінде, компанияның дамуында көп пайда әкелген қызметкерлер жұмыс жасайтын бөлім бастығының да сыйақы алып

отыруын ұйымдастыру қажет. Инновациялық кәсіпкерліктің жақын болашақта дамуы алдын ала кадрларды дайындау, жоғары оқу орны және жоғары оқу орнынан кейінгі, сондай-ақ, қысқа мерзімдік курстар, семинарлар, осы орайда шет елде білім алу, дөңгелек үстелдер өткізу, қызмет үстіндегі менеджерлердің сапалық біліктілігін арттыру үшін мемлекет мұндай бағдарламаларды қаржыландырып отырады [2].

Білім және ғылым Министрлігі, индустрия және сауда Министрлігі бағдарламаны жүзеге асыру аясында шетелдік алдыңғы бизнес мектептер және алдыңғы жоғары оқу орындарымен біріге отырып «инновациялық менеджмент» мамандығы бойынша басқарушылық кадрларды дайындау оқу бағдарламасы жасалды. Сонымен бірге, инновациялық кәсіпкерлер, инфрақұрылымдық ұйым қызметкерлері, өндірістік кәсіпорын менеджерлері теория және тәжірибе алмасу менеджменті инновациясы бойынша қысқа және орта-жедел бағдарламалар жүргізу мақсатында технопарк жанынан оқу орталықтары ашылады.

Инновациялық компанияның ілгерілеу жағдайлары:

-Нәтижелік – өндірістің жаңа түрінің пайда болуына байланысты өнім және оның қызметі, жаңа жасалған өндірісі, істеп шығарылған жаңа өнім өндірістің ескі түрінің алдыңғы сұранысын азайтып жойылып кетуіне әсерін тигізуі мүмкін.

-Нарықтық – ашылған жаңа ортаға өнімінің енгізілуі және оның нарық кеңістігінде кеңеюі.

-Үдерістік – жаңа технологияның қолданылуы, басқару құрылымы мен ұйымының өндірісін, өнімнің және қызметтің ресурстарын сақтау әдісі.

-Тұтынушылық – тұтынушының ағымдағы сұранысын қанағаттандыруға және болашақтағы жаңа құрылымына бағытталған түрлері ажыратылады: негізгі – жаңадан ойлап табылған зат түбегейлі іске асырылғанда; технологиялық ерекше жасалуымен және жаңа жоғары тиімді технологиялық үдеріске енгізілген жаңа технологиялық құрылғы – еңбектің өнімділігін, шығарылған өнімнің сапасын бірден көтеруге жол береді; модификациялық (түрленуші) - жетілдірілген, жаңғыртылған құрылым және жаңа нысанға (кішкене ғана жаңалықтар, өнертапқыштық ұсыныс) бағытталған.

Нақты ресми статистика бойынша инновация деп – жаңа түрдегі жетілдірілген өнімнің іске асырылуын, нарыққа енгізілген, жаңа немесе жетілдірілген техникалық үдеріс немесе өндірістік қызметтің түрін тәжірибеден өткізілген қызмет болып табылатын инновациялық қызметтің соңғы қорытындысын айтады. Инновацияның қалай қолданылуы үдерістің өзіндік түрлеріне байланысты. Инновациялық болып, инновацияның авторы – ұйымның жұмыскері немесе сыртқы уәкілі (сыртқы меншіктер, банктер, республикалық және жергілікті биліктің өкілі, ғылыми-зертханалық ұйымдар және де басқа кәсіпорындар) кім болуына қарамастан өнімдік және үдерістік инновацияны енгізген кәсіпорын болып келеді. Инновациялық қызмет деп – инновациялық ғылыми және жоғары көлемдегі өндірістің интеллектуалдық даму мақсатындағы тұтынушының сұранысын қанағаттандыратын бәсекеге қабілетті тауар және қызметтің жаңа өнімін алу тәжірибесінде пайдалады.

Инновациялық қызметтер жиынтығы жаңалықтардың жылдам әрі қарқында жасалуы, сонымен қатар олардың экономикадағы тірегі мен кең құрылымдық жылжу мүмкіндігі, нарықтағы мөлшерінің ұлғаюы және қажеттілік пен талаптың күшеюімен түсіндіріледі [3].

Инновациялық қызметті жүзеге асыру үшін компания қаншалықты маңызды? Деген сауалға, нарықтағы біртүрдегі тауарлармен салыстырмалы түрде қарасақ, мұндай тауарлардың өндірістік өзіндік құны әр фирмаларда бірдей. Материалдық және жиынтықтық, көліктік шығындардың бағасы бәріне бірдей

деңгейде. Көлемі жағынан айлық ақысы анықталған бір деңгейде жетілдірілген қандай да бір техникалық инновация жасалмайды – бүткіл мекемелер ұқсас техникаларды ұстап отыр. Бәсекеге қабілеттілікті жақсартудың және қосымша кірісті табудың бір жолы – ұжымдық бизнестің тиімділігін жоғарлату. Оған былай жетуге болады:

1. Ұжымдық құрылымды өзгерту қажет;
2. Бизнес-үдерісін ауыстыру қажет;
3. Бірлескен мәдениетті құру және қолдау қажет;
4. Шығындарды азайту (қаржылық оңтайландыру, жарамсыздықты азайту, еңбек өндірісін арттыру) қажет;

Сонымен қатар нақтылай айтатын болсақ компанияның инновациялық қызметінде ғылыми, ғылыми-техникалық және интеллектуалдық жаңа немесе жақсы өнім алу мақсатында, оларды өндірудегі қажеттілікті, индивидуалдық сұранысты және жаңалыққа қоғамның сұранысын жаңа тәсілмен қанағаттандыру мақсатында құрылымдық қызметкерлер жасайтын жүйесі бар. Техникалық жаңартулардың нұсқаларын орынды таңдау нақты жағдайға, жаңалықтың ерекшелігіне, бағытқа сәйкестілігіне, ресурстық-ғылыми-техникалық кәсіпорын дамуына, нарық талабына, техника және технологияның ерекше қажеттілігі мен өмірлік циклмен байланысында.

Инновациялық қызметтері компаниялардың әр түрлі элементтердің инновациялық қызметі және деңгейінен, инновация қызметіндегі топтардан сонымен бірге әрбір жұмысшыдан құралады. «жұмысшы» анықтамасы қазіргі таңда шаруашылықты жүргізуші, ал, біздер инновациялық қызметтерді жетілдіріп, инновациялық құрылымдық қызметін жүзеге асырудағы жеке тұлға деп түсінеміз. Инновациялық белсенділік туралы төмендегідей айтуға болады болады: қызметкердің кеңестегінің ынтасы, жиналыстағы шығармашылық ынтасы, жұмыс кезіндегі белсенділігі ынтасы; өнертапқыштық ұсыныстардың саны, инновациялық пікірлер ынтасы, шығармашылық ынтасы және т.б. Жаңа жаңалықтың негізін салушының бірі болып басқарудың дамуы сонымен қатар қазіргі жетістіктер негізіндегі технологиялар. Жаңалықтардың үдерісін мекеменің стратегиясынан және бәсекелестік күресінен ажырата алмаймыз деп айтуға болады.

Көптеген ірі компанияларда арнайы инновациялық стратегиялар жалпы корпоративтік негізінде жетілдірілген. Инновация қызметі дегеніміз – қызметінің бір түрі, сондай-ақ, оған мақсат, міндет, стратегия да кіреді. Инновациялық менеджер ғылымның және техниканың даму тенденциясын қадағалап, саралап сондай-ақ ақпараттық алмасулар мен көлік технологиясын қадағалап отыру қажет.

Инновациялық стратегия ұстанымы болып жалпы корпоративтік және жұмыстық стратегияға бағытталған. Сондай-ақ инновациялық стратегияның нысанында үш негізгі ақпараттық кіріс бар. Олар: қоршаған орта факторының болжамы және ішкі құрылымдық қызметкерлерді саралау сонымен қатар компанияның корпоративтік стратегиясы. Мәселен басқа салада жаңа техника пайда болса сондай-ақ ең алдымен өнімнің басқару үдерісіндегі жаңа технологияның өнеркәсіптік компанияда кең қолданылуы қаралады.

Сонымен қатар көптеген елдерде нарықтық экономиканың қалыптасуы мен даму тарихы және қызмет етуі бірқалыпсыздығын, өнім өндіру мен өткізу көлемінің ауытқуын, сондай-ақ өндірістің төмен құлдырауын ашып көрсетеді.

Қазақстан Республикасындағы инновациялық қызмет технологиялық дамудың артта қалуына байланысты экономиканың барлық саласының көлемділік деңгейі теория мен тәжірибе дәрежесіне жеткен жоқ. Өнеркәсібі жақсы деңгейде

дамыған елдерде өнімнің инновациялық қызметін жүзеге асыруда сондай-ақ ұлттық кірістің өсуі 25% -дан жоғары болып келеді. Қазақстан дүниежүзілік қауымдастықтың теңқұқылы серіктесі болуы үшін, дүниежүзілік нарықта ғылыми өтімді өніммен бәсекеге қабілетті бола алатын макротехнологиялық ортасын анықтау қажет. Қазақстандық экономист-ғалымдар дағдарысқа қарсы басқаруды - кәсіпорындағы базистік, өзгермелі шамаларды сақтап қалуға бағытталған шараларды жоспарлау мен жүзеге асыру деп анықтайды. Сонымен бірге, Қазақстанда қалыптасқан кейбір көзқарастарға сәйкес, дағдарысқа қарсы басқару банкроттығының функциясы немесе міндетті қосымшасы болып табылады.

Еліміз үшін бұл орайда басым бағыттар мыналар; ғарыштық, энергетика-биотехнологиялық, арнайы химия сондай-ақ өзіндік ғылыми мектебі бар телеқатынастық, байланыстық орта. Бұл жағдайда отандық экономикада инвестицияны пайдалана отырып, ішкі нарықтық, салықтық басқа да мемлекеттік құралдарды реттеп, жаңа бәсекелестік өнім түрін өндіруді қамтамасыз етуге қабілетті негізде көп мөлшерде қайтара алатындай мақсатта даму бағдарламасын жасап шығару.

Әр түрлі қызмет саласымен байланысты факторлар кәсіпорынның құлдырауына өз әсерлерін тигізуі мүмкін, сонымен қатар әсер ету тізбесі өте күрделі және шытырман болуы мүмкін сондай-ақ экономикалық қатердің алғашқы себебін не болғанын нақты айтуға болмайды.

Сонымен қатар қазіргі таңда едәуір қимыл инновациялық үдерісте ұлттық деңгейде бірігу байланысын дамытуы мүмкін. Инновациялық жолдағы экономиканың дамуы мен өндірістегі қолдануға негіз болатын жаңа ғылыми-техникалық және жоғары ғылыми-техникалық құралдану кезеңінің мемлекеттік қолдауға ие болған механизмдердің бірі ТМД аясындағы мемлекетаралық инновациялық бағдарламалар болып келеді. Экономикалық аспектіде инновацияның дамуы әрқашан көптеген ғалымдардың бақылауында болады. Сондай-ақ кейбір инновациялық қызметтің дамуында зерттеулер жетіспейді себебі ұйымдық экономикалық механизмнің жаңа этаптағы трансформациялық дамуы ерекше сұрақтарды туындатады. Осылай болатын болса теориялық және әдістемелік негізі қаланған инновациялық қызметтің болашақта тағыда дамуы талап етіледі.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Мухамедьяров А.М. Инновационный менеджмент - М:Инфра-2006 г. 42-б.
2. Барышева А.В. Инновационный менеджмент - М: 2010 г. 55-б.
3. Қазақстан Республикасының Индустриялық-инновациялық дамыту стратегиясы 2005-2015 жылдар// Параграф ақпараттық құқықтық жүйесі. – 2014.
4. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 495 с. – (Библиотека словарей «ИНФРА-М»).
5. Кошкин В.И. «Управление развитием организации». Модуль 11 / В.И. Кошкин. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 512 с.

Кыдырбаева Е.О., Октябрь А.

Оспекты инновационных услуг

Из этой статье процесс обеспечения готовности персонала к инновационной деятельности как основа. Общие принципы в целом, ориентированной на стратегию корпоративной инновационной стратегии. Широкий структурных нововведений в экономике и темпами продвижения

инновационных услуг и возможность их опора сделана очень быстро, на рынке объясняется требованием возростании.

Ключевые слова: *Инновация, компания, инновационное система, концепция управления, менеджмент, мировой опыт.*

E.O. Kudyrbayeva, A. October
Aspects of innovative services

From this article the process of ensuring readiness of the personnel to innovation as the basis. General principles in General, focused on strategy, corporate innovation strategy. Wide structural innovations in the economy and the pace of promoting innovative services and their support made very quickly

Key words: *Innovation, company, innovative system, management, world experience.*

ӘОЖ 330

ДАҒДАРЫСҚА ҚАРСЫ БАСҚАРУ — КӘСПОРЫННЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАУПСІЗДІГІН КАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ НЕГІЗІ

Нургисаев С.У., Мырзахметова Ж.Н.

*I. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ.,
jan.i.ya@list.ru*

Бұл мақаладан нарық қатынастарының қазіргі кезеңінде отандық фирмалардың көріп отырған қаржы тапшылықтарына қарамай-ақ, нарықтағы орындарын бекітуге, өз бизнесіне тұрақты нысан беруге деген талпынысын байқаймыз. Бұл ишеленіскен бәсеке жағдайында өміршеңдікке ұмтылуды қажет ететін уақыт талабы.

Кілттік сөздер: *дағдарыс, нарық, басқару концепциясы, менеджмент, әлемдік тәжірибе.*

Дағдарыстық жағдайлар көптеген себептердің әсерінен пайда болады. Олардың ішінде, табиғат апаттарын, экологиялық, қаржы, азаматтық немесе құқықтық дағдарыстар атап айтылып жүр. "Дағдарыс" ұғымы қандай да болмасын құбылыстың деградацияға ұшырап өмір сүруі мен қызмет етуі мүмкін емес болатын ерекше күйін сипаттайды. Әрине, дағдарыстың келтіріліп отырған түсіндірмесі тым жалпы бірақ шынайы өмірде кез келген құбылыс белгілі бір кезеңде өзінің қайта құрылуы мен қирауы, жоғалуына бастайтын дағдарыстық сатыға өтеді. Соңдықтан дағдарыстан шығу жолы құбылыстың сапалы жаңаруында жатыр. Бұл тізімді ары қарай жалғастыруға болады, бірақ шет елдердегі, айрықша, біздің елдегі дағдарыстардың басты себебі-қанағаттанарлықсыз менеджмент. Қазіргі қазақстандық жағдайлар мамандарға дағдарыстардың түрлерін тәжірибеде зерттеуге мүмкіндік туғызады. Әр дағдарыстың өзіндік ерекшелігі бар болғандықтан, олармен күресудің бірдей жолы жоқ. Дегенмен, әлемдік тәжірибеде дағдарыстарға дайын болу жағдайында қолданылатын іс-шаралардың қалыптасқан жүйесі бар. Ол жоспарлау құралдарының көмегімен жүзеге асады.

Соңымен нақты айта кететін болсақ, "дағдарыс" ұғымы құбылыстың ішкі ерекшеліктерін бейнелейді: оның табиғи қызмет етуге және эволюцияға қабілетсіздігі, онда өзінің сапаларын, қасиеттерін сақтау мен өсіруге және өзінің негізгі мәнді сипаттамаларын сақтай отырып дамудың мейлінше жоғары сатысына

көтерілу мүмкіндіктерінің болмауы. Болуы мүмкін дағдарыстық құбылыстарды жоспарлау- сын сәтінде жасалатын қадамдардың механикалық бір ізділігін алдын ала анықтау және ұйымға тез әрі тиімді әрекет жасау үрдісін қамтиды.

Шарықтаған бәсекелестік жағдайында, нарықта өз орнын табу үшін уақыт талабы отандық экономикалық қызметте келесідей шешімдерде дұрыс жауап іздеуді талап етеді:

- шаруашылық механизмдерінің қызмет етуінің өзгеруі;
- басқару шешімдерін қабылдау шарттарының өзгеруі;
- жаңа жағдайлардағы кәсіпорынның стратегиясын жасау және жүзеге асыру;
- басқарудың жаңа мүмкіндіктерін белсенді пайдалану;
- шаруашылық жүргізуде барлық заңды әдістерді пайдалану.

Осы жағдайда дағдарысқа қарсы басқарудың концепциясын анықтап алу маңызды болып табылады. Осы мәселе бойынша зерттеулері бар көптеген авторлардың пікірі бойынша, дағдарысқа қарсы шараларды нарықта қызмет етуші кәсіпорынның қаржылық нәтижелері өте нашар болған жағдайда ғана пайдалану қажет. Бұл – теріс көзқарас, себебі басты мақсат дағдарыстың алдын-алу болғандықтан, біздің ойымызша, дағдарысқа қарсы басқаруда ең бастысы - қаржылық қиындықтар тұрақты, күнделікті сипат алмайтын жағдайларды қамтамасыз ету [1,105].

Экономикалық әдебиеттерде дағдарысқа қарсы басқарудың көптеген анықтамалары бар. Кейбір авторлар дағдарысқа қарсы басқарудың «нақты бір борышқор кәсіпорында қолданатын дағдарысқа қарсы нысандар мен әдістердің жиынтығы» деп түсінеді. Дағдарысқа қарсы басқару микроэкономикалық категория болып табылады және кәсіпорынның жойылуы мен қайта жандануы кезіндегі өндірістік қатынастарды қамтиды.

Ресейлік экономист- ғалым Э.А.Уткин дағдарысқа қарсы басқару дегенде, ресейлік кәсіпорынның нарықтық қызметінде мүмкін қиыншылықтардың болмауына, оның өз жеке қаржыларына негізделген, кеңейтілген, ұдайы өндіріске, тұрақтылыққа бағытталған басқаруды түсінеді. Профессор Э.М.Коротков былай жазады: «дағдарысқа қарсы басқару -дағдарысты алдын-ала көре білуге көзделген басқару, оның белгілерін, залалдарын азайту шаралары талдап, оны ары қарай дамуға пайдалану».

Келесі авторлар тобы дағдарысқа қарсы менеджментті қазіргі менеджменттің барлық әлеуетін пайдаланып, бизнестегі қолайсыз жағдайларды жою немесе алдын-алуға бағытталған кешенді, жүйелі басқару деп қарастырады. Олардың пікірінше, кәсіпорында арнайы бағдарлама жасалып, жүзеге асырылуы қажет, бағдарлама уақытша қиындықтарды жойып, өзіндік ресурстарды пайдалана отырып, нарықтық позицияны сақтауы қажет [2,65].

Батыс Еуропалық экономистер дағдарысқа қарсы басқару деп, «негізгі мәселе нарықта өз орнын сақтап қалу болатын, кәсіпорын қызметіне қауіп төндіретін жағдайдан өтуге қажетті қызметті» айтады. Бұл қызмет келесі түрде сипатталады: «кәсіпорынға қауіп төндіретін жағдайдан өту үшін қажетті әдістер мен тәсілдерді интенсивті қолдануды арттыру». Бірақ та, Хаберландтың ойынша, барлық назар жедел, қысқа мерзімді мәселелерге, қатал және тез шешуші шаралармен байланысты мәселелерге ауады. Дағдарыстың еркін және оңтайлы жақтарын атап өткісі келетін авторлар, дағдарысқа қарсы басқаруды керісінше, «жақындап келе жатқан қиын кезеңді алдын-ала біліп, даму бағытын өзгертуге мүмкіндік береді деп анықтайды».

Қазақстандық экономист-ғалымдар дағдарысқа қарсы басқаруды - кәсіпорындағы базистік, өзгермелі шамаларды сақтап қалуға бағытталған шараларды жоспарлау мен жүзеге асыру деп анықтайды. Сонымен бірген, Қазақстанда

қалыптасқан кейбір көзқарастарға сәйкес, дағдарысқа қарсы басқару банкроттығының функциясы немесе міндетті қосымшасы болып табылады.

Сонымен қатар көптеген елдердегі нарықтық экономиканың қалыптасуы мен даму тарихы, оның қызмет ету үрдісінің бірқалыпсыздығын, өнім өндіру мен өткізу көлемінің ауытқуын, өндірістің төмен құлдырауларын ашып көрсетеді. Бұл — дағдарыстық жай деп қарастырылып, жалпы заңдылық болып табылады. Осы айтылған заңдылық кәсіпорынның өміршеңдік циклімен тығыз байланысты. Отандық және шетелдік экономист-ғалымдардың зерттеулерін қорытындылай келе, біз «кәсіпорынның экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету» түсінігіне дағдарысқа қарсы тұрғысынан тоқталуды ұйғардық [3,93].

Қазақстан Республикасындағы инновациялық қызмет технологиялық дамудың артта қалуына байланысты экономиканың барлық саласының көлемділік деңгейі теория мен тәжірибе дәрежесіне жеткен жоқ. Өнеркәсібі дамыған елдерде өнімнің инновациялық қызметін жүзеге асыруда сондай-ақ ұлттық кірістің өсуі 25% -дан жоғары болып келеді.

Қазақстан Республикасы дүниежүзілік қауымдастықтың теңқұқылы серіктесі болуы үшін, сондай-ақ нарықта ғылыми өтімді өніммен бәсекеге қабілетті бола алатын макротехнологиялық ортасын анықтау қажет. Сонымен қатар Қазақстандық экономист-ғалымдар дағдарысқа қарсы басқаруды -кәсіпорындағы базистік, өзгермелі шамаларды сақтап қалуға бағытталған шараларды жоспарлау мен жүзеге асыру деп анықтайды.

Сонымен бірген, елімізде қалыптасқан кейбір көзқарастарға сәйкес, дағдарысқа қарсы басқару банкроттығының функциясы немесе міндетті қосымшасы болып табылады.

Біздің көзқарасымыз бойынша, «Кәсіпорынның экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету-кәсіпорынның күнделікті өмірінде қолданылып, стратегиялық сипат алатын, менеджменттің бар мүмкін болатын әлеуетін кешенді, жүйелік негізде қолданып, уақытша қиыншылықтарды жеңетін және нарықтағы өз орындарын бекітіп, ары қарай дамытуға арналған дағдарысқа қарсы басқару іс-шараларының жиынтығы».

Осы тұрғыдан алға отыра, дағдарысқа қарсы басқару экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету құралы ретінде, дағдарыс жағдайында ғана емес, кәсіпорын қызметінің даму жағдайында да қолданылатын шаралар ретінде көрінеді.

Дағдарыстарды қабылдаудың екі концепциясы бар:

1) Дағдарысқа деген — қолда барды сақтап қалуға бағытталған. Мұнда дағдарыс қауіп және тосқауыл деп қабылданып, қатысушы тұлғалар немесе ұжым үшін тәуелсіздігін жоғалтып алу қаупі болады. Осының нәтижесінде, жауапты тұлғалар дағдарысты теріс қабылдап, дағдарысқа дейінгі қалыпқа жету шараларын жүзеге асырады.

2) Дағдарысқа деген – жаңашылдыққа бағытталған. Бұл жағдайда дағдарыс кәсіпорынның эволюциялық даму үрдісіндегі жаңартуға деген қажеттілік деп қарастырады. Мұнда дағдарыс, белгілі бір иррационалдық немесе дұрыс емес жасалған мақсаттар, ережелерден тазартудың әдісі болып табылады. Осының нәтижесінде, дағдарысты туғызған, бұрынғы жағдайды өзгертуге әкелген талаптар ұтымды шешіммен қарастырылады. Мұнда негізге дағдарыспен күрес емес, өзіндік құрылымды жаңа қатынастарға сәйкес өзгерту алынады [4].

Экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етуде кәсіпорынның төмендегі белгілермен сипатталады: экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің негізгі мақсаты кез келген экономикалық, саяси және әлеуметтік құбылуларда нарықта тұрақты бекіну және компанияның тұрақты қаржыларын қамтамасыз ету.

Сәйкесінше ол әрі жоспарлы және жан-жақты міндеттерді шеше алуы керек; оның шеңберінде кәсіпорынның (тек уақытша қаржы қиындықтарын ғана емес) ағымдағы міндеттерін шешуге, ерекше жағдайларға сай келетін басқару құралдары

қолданылады; экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің мәні -жағдайларға байланысты әр түрлі іс-әрекеттерді ескеретін, сыртқы ортада болған шамалы өзгерістерге жедел немесе пәрменді әсер ету үшін, алдын-ала дайындалған басқару шешімдерінің балама нұсқалары; экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің негізінде — кәсіпорынның іс-әрекетінің барлық салалары мен бөлімшелерінде үнемі және тізбектей жаңашылдықтар енгізу үрдісі; экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, кәсіпорын қандай қиын шаруашылық жағдайға тап болмасын, бұл қиындықтардан кәсіпорынды ең аз шығындармен шығара алатын , қаржылық және басқару механизмдерін іске қосуға негізделеді [5].

Кәсіпорындардағы дағдарыстарға қарсы басқару механизмін келесі негізгі элементтерден құрауға болады:

- қаржы жағдайындағы диагностика;
- кәсіпорын бизнесін бағалау;
- маркетинг;
- ұйымдастырушылық;
- персоналдарды басқару;
- қаржылық менеджмент;
- инвестициялық саясат;
- бизнесреинжиниринг үрдісі;

Экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде кәсіпорындағы оның құрылған мезетінен басталады. Сондай – ақ дәл осы мезетте кәсіпкерлік қызметті жүргізуші, таңдалған миссиялы фирманың қызмет ету үрдісі барысында, мүмкін болатын потенциалды мүмкіндіктер мен қауіп-қатерлерді анықтайтын факторларды тереңінен зерттеу және болашақ фирманың бағытын, яғни қызмет саласын бір жағынан, өзінің жеке мүдделері мен мақсаттарына, екіншіден, оның объективті пайда болатын үлкен қауіптерді кейін қайтарудың потенциалды мүмкіндіктеріне сәйкес анықтау болып табылады [6,82].

Кәсіпорынның әр түрлі қызмет саласымен байланысты факторлар кәсіпорынның құлдырауына өз әсерлерін тигізуі мүмкін, сонымен қатар әсер ету тізбесі өте күрделі және шытырман болуы мүмкін, сондықтан экономикалық қатердің алғашқы себебін не болғанын нақты айтуға болмайды.

Саяси қатынастардың субъектілерінің жоғары әлеумет-саяси белсенділігін сондай-ақ осымен байланысты әлеуметтік практика ситуативтілігін және субъективтілігін мақсаттын ойластырылған саяси шешімдер мен акцияларды талап етеді.

Мекемені құру бастамасынан-ақ, фирманың экономикалық қорғау (қауіпсіздік) жүйесін құру туралы сөз қозғау қажет. Егер мекеменің сәтсіздігінің негізгі сипаты оның төлем қабілетсіздігі болса, экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде негізгі рөл қаржылық менеджментке беріледі. Бұл экономикалық құралдың мүмкіндіктері үлкен, бірақ шексіз емес болып келеді, Қаржылық менеджменттің нәтижелері кәсіпорынның барлық нарықтық қызметінің нәтижесі, барлық ұжымның сапалы жұмыс жасауының нәтижесі болып табылады [7].

Осылайша, нақты айтып кететін болсақ кәсіпорынның экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету механизмін қалыптастыру мәселесі сондай-ақ тәжірибелік жағынан өте қиын және әдістемелік жағынан толықтыруды талап етеді. Ол, біздің экономикалық өндірістік нақты сектордың дамуын анықтайтын өзекті мәселе болып отыр.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Коротков Э.М. Антикризисное управление: учебник / Под ред. Э.М. Короткова. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 432 с. – (Серия «Высшее образование»).

2. Захаров В.Я. Антикризисное управление. Теория и практика: учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по специальностям экономики и управления (060000) / В.Я. Захаров, А.О. Блинов, Д.В. Хавин. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 287 с.

3. Зубкова А.В. Теория антикризисного управления предприятием: учебное пособие / Саратовский государственный социально-экономический университет. – Саратов, 2010. – 176 с.

4. Круглова Н.Ю. Антикризисное управление: учеб. пособ. / Н.Ю. Круглова. – М.: КНОРУС, 2009. – 512 с.

5. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 495 с. – (Библиотека словарей «ИНФРА-М»).

6. Пак В.Н. Антикризисное управление предприятием: Курс лекций / В.Н. Пак. – Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. экон. ун-та, 2006. – 266 с.

7. Кошкин В.И. Антикризисное управление: 17-модульная программа для менеджеров «Управление развитием организации». Модуль 11 / В.И. Кошкин. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 512 с.

Нургисаев С.Н., Мырзахметова Ж.Н.

Кризисное управление - принципы экономической безопасности бизнес-предприятий

Из этой статьи мы увидим тенденцию рыночных компаний к стабилизации рынка и созданию стабильной бизнес-среды, независимо от финансового дефицита, с которым сталкиваются отечественные компании. Это трудоемкая потребность, к которой нужно стремиться в условиях интенсивной конкуренции.

Ключевые слова: кризис, рынок, концепция управления, менеджмент, мировой опыт.

S.U. Nurgisaev, Zh.N. Myrzahmetova

Crisis management - business enterprise's economic safety principles

From this article we will see the tendency of market companies to stabilize the market and create a stable business environment, regardless of the financial deficits that domestic companies currently face. This is a time-consuming need that needs to be strived for in the conditions of intense competition.

Key words: crisis, market, management concept, management, world experience.

ӘОЖ 330

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ – УАҚЫТТЫҢ ТАЛАБЫ

Сейдахметова А.А., Сейдахметов А.А.

*І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ.,
aiym.seidahmetova@mail.ru*

Мақалада Қазақстанның агроөндірісінің жағдайы мен агроөнеркәсіптік кешенін қамтамасыз етуші салаларының даму деңгейі қарастырылған.

Кілттік сөздер: агроөнеркәсіптік кешені, жер ресурстары, аграрлық ғылым, агрохимия, агробизнес.

В статье рассматриваются состояние агропроизводства и уровень развития отраслей агропромышленного комплекса Казахстана.

The article discusses the state of agricultural production and the level of development of branches of agroindustrial complex of Kazakhstan.

«Халқымызда «Ауыл-ат байлар алтын қазық» деген қанатты сөз бар. Расында, ауыл біздің қастерлі атақонысымыз, тіршілік тынысымыз, киелі алтын тамырымыз. Біз индустриялық-аграрлық елміз. Біздің ел экономикасының екі басым бағыты бар. Бұл индустриялық және аграрлық салалар. Ауыл шаруашылығы қашанда ел экономикасын алға сүйрейтін жетекші саланың бірі болған, солай болып қала береді де. Мен оған кәміл сенемін» деген еді Елбасымыз Н. Назарбаев. Тәуелсіздікпен бірге ауыл шаруашылығын дамытудың тың жолдары қолға алынып, шынайы қамқорлықты сезінген ауыл еңбеккерлері соны қарқынмен еңбектеніп, жетістіктерге қол жеткізіп келеді.

Қазақтың жаны - ауыл. Қазір шамамен 7,48 млн. адам немесе Қазақстан халқының 45 пайызы ауылдық жерлерде тұрады. Ауылда туып, туған жердің қадірін білетін әрбір азамат үшін өңірлердің жаңа заман ағымынан қалып қоймай, өркендеп дамуы аса маңызды мәселелердің бірі екені анық. Әлемдік деңгейде халықты азық-түлікпен қамту өзекті мәселеге айнала бастаған қазіргі кезеңде сапалы әрі экологиялық таза ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіруге баса маңыз беріліп отыр. Жер байлығы мол елдің бірі ретінде Қазақстан да жаһандық өзгерістерге үстірт қарамайтыны белгілі. Мемлекет басшысы халыққа арнаған Жолдауларында агроөнеркәсіптік кешен (АӨК) саласын дамытудың маңыздылығы туралы мәселе көтеріп, Үкіметке нақты тапсырмалар беріп келеді. Атап айтқанда, 2012 жылғы 14 желтоқсандағы «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында Мемлекет басшысы ауыл шаруашылығы өніміне өсіп отырған жаһандық сұраныс жағдайында ауыл шаруашылығын ауқымды жаңғырту қажеттігін мәлімдеді. Елбасы біздің алдымызда әлемдік азық-түлік нарығының көшбасшысы болу және ауыл шаруашылығы өндірісін арттыру мақсаты тұрғанын атап өтті. Ол үшін егістік алаңын ұлғайту, жаңа технологиялар енгізу есебінен егістік түсімін елеулі көтеру, әлемдік деңгейдегі мал шаруашылығы жемшөп базасын құру үшін үлкен әлеуетке ие болу міндеттерін алға қойды. Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев: «Біз экологиялық баса назар аудара отырып, ұлттық бәсекеге қабілетті брендтер құруға тиіспіз.

Нәтижесінде мен агроөнеркәсіптік кешеннің алдына - экологиялық таза өндіріс саласындағы жаһандық ойыншы болу міндетін қоямын», - деді. Елбасының айтуынша, жер өңдеу мәдениетін өзгерту және жаңа ғылыми, технологиялық, басқарушылық жетістіктерді ескере отырып, мал шаруашылығындағы дәстүрлерімізді жаңғырту қажет. Аса ірі экспорттық нарықты меңгеру үшін қай азық-түліктің жаппай өндірісін басты етіп қоюды айқындау керек. Алынған шаралардың нәтижесінде 2050 жылға қарай ел ІЖӨ-дегі ауылшаруашылық өнімінің үлесі 5 есе артуы тиіс. Осы міндеттерді жүзеге асыру үшін Мемлекет басшысы Үкіметке арнайы жаңа бағдарлама әзірлеу жөнінде тапсырма берді. Соның ішінде ең жаңа агротехнологияларды қолдануға бағытталған орта және ірі тауарлық ауылшаруашылық өндірістерін құру жөніндегі заңнамалық және экономикалық ынталандыру жүйесін тұжырымдау міндеттерін қамтуды жүктеді. Соған орай Үкімет өте қысқа мерзім ішінде Қазақстан Республикасында агроөнеркәсіптік кешенді дамыту жөніндегі 2013 - 2020 жылдарға арналған «Агробизнес-2020» бағдарламасын әзірледі. Бұл құжат Үкіметтің 2013 жылғы 18 ақпандағы арнайы № 151 қаулысымен бекітілді.

Бағдарламаны әзірлеушілер кіріспе сөзінде аталған саланың кешеуілдеп дамып келе жатқанына тоқталған. Қазіргі уақытта әлемдік аграрлық экономика мен демографияның жаңа үрдістері қалыптасуда, өңірдегі ықпалдастыру процестері нақты дами бастады, жаһандық климаттық өзгерістер болуда. Қазақстан Кеден одағына кірді, таяу кезеңде Дүниежүзілік сауда ұйымына (ДСҰ) кіруі жоспарлануда. Алайда, саладағы еңбек өндіргіштігінің төмен деңгейі, пайдаланылатын технологиялардың жетілдірілмегендігі, өндірістің ұсақ тауарлы болуы ауыл шаруашылығы өндірісін қарқынды негізде жүргізуге, материалдық, еңбек және басқа ресурстарды неғұрлым толық пайдалануды қамтамасыз етуге, экологиялық талаптарды сақтауға мүмкіндік бермейді. Осы факторлар отандық аграрлық сектордың бәсекеге қабілеттілігін төмендетеді, бұл ДСҰ мен КО жағдайларында шетелдік өнім импортының басым болуына, жергілікті өндірушілерді өткізу нарықтарынан ығыстыруға әкелуі мүмкін. Азық-түлік өнімдерін тұтынудың қарқынды өсуімен және тұтыну құрылымының неғұрлым сапалы өнімдер жағына қарай өзгеруімен ел халқының өсуі орын алуда. Елді азық-түлікпен қамтамасыз етудегі, халықты жұмыспен қамтуды арттырудағы және республиканы экономикалық дамытудағы ауыл шаруашылығының рөлін Мемлекет басшысы үнемі айтып келеді. Сыртқы және ішкі ортаның өзгерген жағдайларында саланы мемлекеттік реттеу мен жаңғыртудың жаңа тетіктерін қолдану қажеттілігіне байланысты елімізде АӨК-ті дамытудың жаңа салалық бағдарламасы әзірленіп отыр [1].

Бағдарлама екі кезеңде іске асырылатын болады. Бірінші кезең 2013 - 2015 жылдарды қамтиды. Осы жылдар ішінде АӨК-ті дамытудың берік іргетасын қалау қажет. Бірінші кезеңде 17 мәселені шешу міндеті айқындалған. Соның бірі - бағдарламада көзделген мақсаттарға қол жеткізу, міндеттер мен іс-шараларды шешу үшін заңнамалық базаны қалыптастыру. Нәтижесінде саланы одан әрі дамыту үшін барлық жағдай жасалады.

Ал 2016 - 2020 жылдарды қамтитын екінші кезеңде ауыл шаруашылығы өнімдерінің өндіріс көлемін елеулі түрде өсіру, барлық негізгі тамақ өнімдері бойынша Қазақстанның импортқа тәуелділігін қысқарту, экспорттық әлеуетті іске асыру, бағдарламада қойылған мақсаттарға қол жеткізу қажет. Бағдарлама тиімді орындалған жағдайда күтілетін нәтижелерге келсек, мемлекеттік реттеудің тиімді шараларын пайдалану, АӨК бизнесін дамыту үшін қолайлы жүйелі жағдайлар жасау, қамтамасыз етуші инфрақұрылымды дамыту, секторға тартылатын орташа жылдық инвестицияларды екі есе арттыру, өнімділікті өсіру нәтижесінде бағдарламаның негізгі нысаналы индикаторларына қол жеткізіледі. АӨК субъектілерін субсидиялау есебінен 2020 жылға қарай ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдау көлемін 4,5 есе арттыру мақсаты көзделіп отыр. Бағдарламада көзделген іс-шараларды қаржыландыру мемлекетіміздің заңнамасына сәйкес тиісті қаржы жылына арналған республикалық және жергілікті бюджеттерді бекіту кезінде нақтыланатын болады. - Аталған саланы дамыту үшін қолданыстағы заңдарды да жетілдіріп отыру керек қой. Ауыл шаруашылығын дамыту ісіне, осы саланың тауар өндірушілерін қолдауға Парламент депутаттары да атсалысуда. Осы орайда, «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне агроөнеркәсіптік кешен мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» жаңа заң жобасы әзірленді. Бұл заң жобасы агроөнеркәсіптік кешен саласындағы заңнаманы одан әрі жетілдіруге және «Агробизнес-2020» агроөнеркәсіп кешен саласын дамыту бағдарламасы шеңберінде ауылшаруашылық тауар өндірушілерін мемлекеттік қолдаудың жекелеген бағыттарын жүзеге асыруға бағытталған.

Бүгінгі таңда өз өңірімізде, тәулігіне 1,5 тонна сүт өндіретін сүт-тауарлы фермасы ашылды.

Нысан иесі Сәбит Ахметовтің айтуынша, 2015 жылы 90 бас ірі қара әкелсе, биылғы жылы тағы 120 бас сатып алған. Енді мал басын 1 500-ге жеткізуді жоспарлап отыр. Ірі қараның барлығы да симментал тұқымы. Кәсіпкердің сөзіне сүйенсек, бүгінгі күні швейцариялық сиырлар тәулігіне 1,5 тоннаға дейін сүт береді. Жоспарда оны 8 тоннаға дейін жеткізу көзделген. Сауылған сүт түгелімен сүт өнімдерін шығаратын «Үштөбе Айдын» ЖШС-ға жіберіледі. Соның нәтижесінде сүт өндірісінің аудандағы көшбасшысы өнім түрін көбейтіп, сапасын арттыруға мүмкіндік алды. - Сүт кешенін ашу - ауданымыз үшін айтулы оқиға. Кешен малдың жоғары өнімділігімен, малды баптауға жасалған қолайлы жағдайымен, жаңа технологияны енгізуімен ерекшеленеді. Бүгінгі күні фермада 50 адам жұмыс істейді. Шаруашылық иесі кейін іргесін кеңейтіп, жұмысшылар санын 100-ге жеткізуді де жоспарлап отыр. Өткен жылы нысанның құрылысы басталғаннан бері біздің аудандық филиал заңдық тұрғыдағы мәселелерге қатысты жан-жақты көмек көрсетті, - деді Кәсіпкерлер палатасының Қаратал аудандық филиалының директоры Марат Құсайынов. Жалпы, жыл басынан бері Қарасай ауданында 750 басқа арналған жоғары өнімділікті сүт-тауарлы ферма және «Медеу Коммерц» ЖШС-ның прогрессивті технология негізінде қуаттылығы жылына 5 мың тонна болатын сүт өңдеу цехы іске қосылған.

Сонымен қатар, Алматы облысында 6 мың басқа арналған мал бордақылау алаңы іске қосылды Кербұлақ ауданында орналасқан Шадиев шаруа қожалығы «қазақтың ақ бас сиырын», «алатау» мен «ангус» тұқымын өсіруді қолға алды. Басты мақсат - Елбасының 100 нақты қадамында көрсетілген ет экспорты әлеуетін арттыру тапсырмасын орындау. Шаруашылық бірден жоспарланған қуатына шықты. 6 мың бас ірі қара байлауда тұр. Ал 400-ден астам «қара ангус» сиырын Австралиядан әкелді. Қыстың қамын жаз ойлаған қожалық мал азығын молынан дайындады. Шаруашылықтың іс бақарусышы Жандос Атағожаевтың айтуынша, 35 мың орам шөп, 10 мың тонна жүгері, 5 мың тонна арпа, 2 мың тонна бидай бастырылған. Демек биылғы қыстан қиналмай шығуға қор жеткілікті. Кәсіпорын Алматы қаласындағы ет комбинаттарына жылына 1200 тонна өнім өткізуді жоспарлап отыр. Шаруашылық етті экспортқа шығаруға да дайын. Ал, ауданда орналасқан ет өңдеу комбинаты малды барлық талапқа сай етіп сойып жөнелтуге мүмкіндік береді. Жалпы Алматы облысында ірілі-ұсақты 60 мал бордақылау алаңы бар. Жыл басынан бері 6 мың тоннадан астам сиыр еті өндірілді [2].

Туған өлкеміздің ежелден егіншілік пен мал шаруашылығын қатар дамыта отырып, табысқа кеңелгені бәрімізге мәлім. Сондықтанда болар, өңіріміздің негізгі кәсіп көзі аталмыш саланы өркендетуге тығыз байланысты. Жылма-жыл егін көлемін ұлғайтып, жер-анадан берекелі өнім жинай білген, төрт түлігін түлетіп, ыдысы ақтан арылмаған жергілікті жамағаттың ата кәсібімізді өркендетуге қосып жатқан үлесі мол.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. inform.kz/kz/auyl-sharuashylygyn-damytu-isine-osy-salanyn-tauarondirushilerin-koldauga-parlament-deputattary-da-atsalysuda_a2604941
2. ҚР Ұлттық Банкі, «ҚазАгро» ҰБХ» АҚ 01.01.2015 жылғы есебі.

Сейдахметова А.А., Сейдахметов А.А.

Развитие сельского хозяйства - требует времени

В статье рассматриваются состояние агропроизводства и уровень развития отраслей агропромышленного комплекса Казахстана.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, земельные ресурсы, аграрная наука, агрохимия, агробизнес.

A.A. Seidakhmetova, A.A. Seidahmetov

The development of agriculture - takes time

The article discusses the state of agricultural production and the level of development of branches of agroindustrial complex of Kazakhstan.

Key words: agroindustrial complex, land resources, agrarian science, agrochemistry, agribusiness.

ӘОЖ 338.36

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАНЫ АЙМАҚТЫҚ БАСҚАРУДЫҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Сырлыбаева М.Т.

*I. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ.,
s.makpal-84@mail.ru*

Бұл мақалада инновациялық экономиканы аймақтық басқарудың шетелдік тәжірибесі туралы мәселелер қарастырылады. Экономикалық дамыған елдердің тәжірибесі жаһандық экономикалық бәсекелестіктегі экономиканың тұрақты өсуі өндіріске жаңа технологиялар мен әзірлемелерді енгізудің жоғары деңгейімен негізделген.

Кілттік сөздер: инновация, инновациялық қызмет, жаһандану, технология, экономикалық өсім, инновациялық сала, инновациялық даму, инновациялық кеңістік.

Қазақстан экономикасының болашақта дамуы инновациялық экономиканың қалыптасуымен тікелей байланысты. Қазіргі кезде инновациялық экономика түсінігі танымал болуына қарамастан, қазіргі кезге дейін оның құрылымы көп зерттелген жоқ. Қазақстан соңғы жылдары экономикалық түрленге байланысты бірталай жетістіктерге жетті. Дегенмен экономиканың қарқынды дамуына инновациялық фактордың қатысы төмен екенін одан басқа БҰҰ-ның тізімінде еліміз жоғарғы орындарға, дәлірек айтқанда алғашқы жиырмаға еңбегендігі белгілі. Инновациялық әлеуеттің индексі бойынша Қазақстанның орналасқан орны межеден төмен. Осыған инновация жағдайы, университеттер мен бизнестің байланысы, ғылыми зерттеу институттарының сапасы, прогрессивті технологияларды өндіріске енгізу, ғалымдар мен инженерлердің озық, жаңа технологияларын өндірісте пайдалануы және потенттер жатады деп айтуымызға болады. Энергия тиімділігі деңгейі бойынша Қазақстан Республикасының экономикасы әлемде соңғы орындарды алып отыр, еліміздің өндеуші өнеркәсібінде дәстүрлі энергия және ресурс сыйымдылығы жоғары сала: металлургия мен химия өнеркәсібі алда тұр. Ресурстардың маңыздылығы мен шикізат секторының үлесін арттырудың жаһандық трендін ескере отырып, Қазақстан экономикасында өндеу өнеркәсібін дамыту үшін ресурс тиімділігін дамытуға бағытталған шаралар, «жасыл экономикаға» көшу және ресурстық салалардан экономикалық пайданы арттыру тиіс. Дегенмен Қазақстанда соңғы жылдары осы салада қалыптасып келген жағдайлар мен инновациялық экономиканы талаптар деңгейінде дамытуға мүмкіншіліктер жасауда. Соңғы 20 жыл ішінде негізінен қаржыландырудың сұранысты толық көлемде жаба алмауына қарамастан, ғылым деңгейі даму үстінде.

Экономика өсімінің ырғағы бойынша, халықтың жұмыспен қамтылу деңгейімен, азаматтардың нақты табыстарын деңгейімен және т.б. бойынша ұлттық экономиканың рөлін сипаттайтын макродеңгейдегі бәсекелестікке қабілеттілігінің көзқарасын ғылыми және тәжірибелік ынтасын көрсетеді. Мұнда дәстүрлі факторларға емес, жаңа технологияларға берілген инвестициялардың көлеміне, ғылымның және кәсіби білім берудің даму деңгейіне акцент қойылады [17]. Жаһандану үрдістерін ескере отырып, салалық ерекшелік қалыптастыру мен кластерлердің жаһандық деңгейде бәсекеге қабілеттілігін құру маңыздылығы дамыған және дамушы елдерді салалық басымдықтарды таңдауға одан сайын итермелейді. Бұл жағдайда қолдаудың жалпы жүйелік шаралары бәсекелестікті ынталандыру, қаржылық ресурстарға қол жетімділікті арттыру, технологиялық даму мен инновациялық белсенділікті қолдау сияқты салаларда өнеркәсіпті жалпы қолдауға бағытталған. Индустриялық даму шеңберінде Қазақстан Республикасында басым секторларды дамыту мен барлық өнеркәсіп үшін қызмет жағдайларын жақсарту арасындағы теңгерімділікті қамтамасыз ету қажет.

Қазақстан Республикасының статистика агенттігіне сілтеме жасай отыра, өндірістік инновациялық белсенділіктің 2014 жылғы негізгі көрсеткіштері 2-ші кестеде көрсетілген.

Кесте 2. Өндірістік инновациялық белсенділіктің 2014 жылғы негізгі көрсеткіштері

Өнімдік және үдерістік инновациясы бар кәсіпорындар саны, бірлік	1215
Өнімдік және үдерістік инновациялар бойынша инновация саласындағы белсенділік деңгейі	5,7 %
Инновацияның барлық түрлері бойынша инновациясы бар кәсіпорындар саны, бірлік	1622
Инновацияның барлық түрлері есепке алғандағы инновация саласындағы белсенділік деңгейі	7,6 %
Ғылыми-зерттеу, жобалау-конструкторлық бөлімшелердің саны	1 015

«Шетелдік инвесторлардың еліміздің шикізат қорын қолдануы үшін, жаңа технологиялы кәсіпорындар салуы тиіс» - делінген Елбасының 2050 стратегиясында, дәл осындай тәжірибені Қытай мемлекеті ойын ережесін жиі өзгерту арқылы, өте тиімді қолдануда. Халықаралық ғылыми-техникалық серіктестіктің әр ел үшін инновацияны дамытуда перспективасы мен маңыздылығы зор.

Осы саланы шет елдермен салыстырғанда 2014 жылы Қазақстанның инновациялық белсенділік деңгейі 5,7% болса, АҚШ-та 50%, Түркияда –33%, Венгрияда – 47%, Эстонияда – 36%, Ресейде - 9,1%-ға тең. Инновация жоқ жерден бірден өздігінен пайда бола алмайды, олардың пайда болуы мен кенінен тарауы үшін инновацияның сыртқы ортасын құрайтын тиімді жағдай мен белгілі бір факторлардың жиынтығы қажет, әрі инновация деп әлемде аналогы жоқ жаңалықтарды ғана айта алмаймыз деген сөзбен келіспеске болмайды. Инновациялық процестердің жуық арада табыс әкеле қоймайтыны белгілі, осыған байланысты бүкіл әлем тәжірибесінде алғашқы инновацияларға үкімет тарапынан аса үлкен қаржылай, заңнамалы т.б. тұрғыдан көмек көрсетілген. Ірі инновациялық жобаларды тікелей қаржыландыру жолымен және салықтық, несиелік преференциялар мен амортизациялық саясат арқылы жанама ынталандыру тәсілдерін қолдану қажет. Экономиканың бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін факторы ретіндегі инновациялардың маңыздылығы күмәнсіз. Ұлттық экономиканың бәсекелестікке қабілеттілігінің стратегиясын құрастыру және оның болашақ қызмет етуі инновацияларды кеңінен пайдалану және инвестицияларды адами капиталға, ғылымға, білім беруге, денсаулық сақтауға бағыттау тұрғысынан қарастырылған [1,146.].

Бүгінде электрондық әлемде беделді орын алып отырған Жапония, Оңтүстік Корея, Қытай ғылыми-техникалық саясатты ұтымды жүргізу нәтижесінде үлкен жетістіктерге қол жеткізді. Сондықтан да ғылыми-техникалық саясат мәселесін толыққанды зерттеу, бұл саясаттың шет елдерде жүзеге асырылу тәжірибесімен танысу Қазақстан сияқты жас, ғылыми, өндірістік әлеуеті жоғары мемлекет үшін маңызды болып табылады.

Жаңа индустриалды елдер, Жапонияны қоса алғанда АҚШ-тың ішкі рыногында автокөліктің және электронды техниканың 30%-ға жуығын, тоқыма және тігін өнімдерінің 50%-ын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар осы елдердің экономикалық дамуында ТҰК-дың алатын орны ерекше. БҰҰ-ның сарапшылары оларды «әлемдік рыноктың қозғаушылары» деп атаған. 1990ж. әлемде 40 мыңнан астам ТҰК, 250 мың еншілес компаниялары құрылған. Олар өнеркәсіптік өндірістің 40%-ын және әлемдік сауданың жартысынан көбін бақылайды, 500 ТҰК электроника және химия өндірісінің 80%-ын, фармацевтиканың 95%-ын, машина құрастырудың 76%-ын жүзеге асырады.

Іс жүзінде ғылыми зерттеулер мен инновациялық процестерді мемлекеттік қолдаудың негізгі кең тараған үш әдісі бар:

1. Ғылыми зерттеулерге мемлекеттің тікелей қатысуы. Мемлекеттік бюджеттен қаржыландырылатын ірі лабораториялар қалыптастыру, нәтижесін ақысыз түрде көпшілікке ұсыну. Әдетте бұл лабораториялар қорғаныс, энергетика, денсаулық сақтау, ауыл шаруашылығы мәселелерін шешумен айналысады.

2. Қайтарымсыз негізде мемлекеттік субсидиялар бөлу. Мемлекеттік емес лабораторияларда іске асырылатын ғылыми зерттеу жұмыстарына қайтарымсыз негізде мемлекеттік бюджеттен қаржы бөлінеді. Негізгі қойылатын шарт зерттеулер барысы бойынша толық есеп беру, алынған нәтижені ашық түрде жариялау.

3. Ғылыми-техникалық зерттеулер мен тәжірибе жүргізуге инвестиция бөлінген жеке бизнеске салықтық жеңілдіктер ұсыну [6,122б.].

Бұл мәселенің шет елдерде қалай шешілетініне назар аударып көрелік. Жапонияда инновацияларға 2-ші дүниежүзілік соғыстан кейін көп көңіл бөліне бастады. Елде шағын және орта кәсіпорындар бүкіл экономиканың негізін құрады. Ал мемлекет инновациялық саясатты солар арқылы жүргізеді. Шағын кәсіпорындар барлық кәсіпорындардың 99%-ын құраса, олардың ЖҰӨ-дегі үлесі 52%-ды болды. Мемлекеттік деңгейде инновациялық кәсіпорындарға мынандай қолдау көрсетіледі:

1. Мамандандырылған мемлекеттік мекемелер (шағын инновациялық кәсіпорындарға кеңес беретін комиссиялар, кәсіпорындарды қолдайтын бас басқарма, регионалдық органдар, мемлекеттік даму корпорациясы, шағын инновациялық кәсіпорындар академиясы, шағын инновациялық кәсіпорындардың бүкіл жапондық регионалдық орталық комитеті) жаңадан құрылған шағын кәсіпорындарға көмек көрсетеді.

2. Қаржылық кепіл беру мен қаржылық көмек көрсету. Оны Жапонияда 59 филиалы бар мемлекеттік қаржылық корпорация, 102 филиалы бар ұлттық қаржылық корпорация, 117 филиалы бар сауда және өндірістік кооперацияның Орталық банкі, шағын инновациялық кәсіпорындарға арналған кредиттерді сақтандыру ұйымдары жүзеге асырады. Шағын және орта бизнесті қолдаудың жапондық жүйесінің негізгі элементі ол құқықтық-нормативтік қамтамасыз ету болып табылады. Оған “Шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдау” туралы Заңнан бастап “Жаңа қызмет түрін енгізуде туындайтын төтенше жағдайлар” туралы Заңға дейін т.б. заңдар кешенін қамтиды.

Жапонияда Орталық банктер несиенің 47%-ын, ал жергілікті коммерциялық банктер 100% несиені шағын және орта кәсіпорындарға береді. Шағын инновациялық кәсіпорындарды қаржылық қолдаудың арнайы механизмдері

қолданылады. Олар «жеңіл қарыздар» деп аталады. Егер жай қарызды 4-8%-бен алса, шағын инновациялық кәсіпорындар қарызды осының жартысымен, яғни 2-3%-бен алады.

Жапондықтар жаңа өнімді ойлап табу және оны жасап шығару жылдамдығынан американдықтар мен еуропалықтарды да басып озды. Жаңа автокөлік Жапонияда 1 айдан кейін шықса, АҚШ-та - 4 ай, Еуропада 2 айдан кейін шығады. Жапондықтар үшін өнімнің сапасын қажетті деңгейге жеткізу үшін 4 ай жеткілікті, ал АҚШ-та бұл көрсеткіш - 11 ай.

Ал Оңтүстік Корея Республикасының ғылым мен техникасы соңғы 30 жылда өте қарқынды дамыды. Екінші дүниежүзілік соғыстан әлемдегі ең кедей елдердің бірі болып шығып, соғыстан кейін зерттеулердің басым бөлігін қорғанис, ядро және ғарышты игеру салаларына бағыттады. 1967 жылы басты міндеті ғылыми-техникалық саясатты жобалау және жүзеге асыру болып табылатын «Ғылым және технология министрлігі» құрылды және «Ғылым мен техниканы қолдау туралы» Заң қабылдады [20].

1966 ж. мемлекет тарапынан қаржыландыратын тұңғыш зерттеу институты «Корей Ғылым және технология институты» құрылды (KIST). Оның негізгі мақсаты озық шетел технологиясын үйрену және оны өндірісте қолдану болды. Сонымен қатар, Корея мемлекеті өз саясатын отандық өндірушілерін ынталандыруға бағыттады. Ол экономиканың басымды салаларындағы несиелер бойынша пайыздық қойылымдарды кеңінен субсидиялау арқылы жүргізілді. 70-жылдардың ортасынан басталған келесі кезеңде машина жасау, тоқыма өнеркәсібі, кеме жасау, химия, электроника және электроэнергетика секілді капиталды көп қажет ететін және технологиялық тиімді салаларға салықтық, кедендік және басқа да жеңілдіктер түрінде мемлекеттік қолдау көрсетілді.

80-жылдардың басында инновациялық саясатты дамытудың және жүзеге асырудың 3-кезеңі аяқталды. Ол стратегиялық маңызды салаларға шоғырланған инвестицияларды бағыттауды қаржыландыру, инвестициялау және кедендік бақылау салаларын либерализациялауды көздеді. Зерттеулер мен жобалаулар саласында тұңғыш Ұлттық бағдарлама жасалды. Ғылымды, білікті мамандарды даярлауды мемлекеттік қаржыландыру күшейе түсті. «Даэдок» ғылыми қалашығы құрылды. Бұл ғылыми қалашық мемлекет тарапынан және жеке сектордан қаржыландыратын оқу орындары, зерттеу орталықтары мен венчурлік фирмаларға ғимарат беріп, олардың біріккен зерттеулеріне көмек көрсетті. Кореяның 1997-2002 ж.ж арналған инновацияның 5- жылдық жоспары мен елдің 2025 жылға дейінгі ғылым мен техниканы дамытудың ұзақ мерзімді жоспарында да мемлекеттің рөлі ерекше болып табылады [7, 216].

Қытай, Индия, Бразилия осы салада үлкен тәжірибеден өтті, олар ірі ұлтаралық компаниялардың инновациялы-технологиялық орталықтарын дамушы нарықтарға орналастырудағы ұмтылыстарын дұрыс қолдана білді. Көптеген трансұлттық компаниялар жоғарыда айтылған мемлекеттерде инновациялық орталықтарын ашқан. Бұл өз кезегінде технологияларды трансферлеуге, әрі жаңа технологиялық алаңқайлар құруға көмегін тигізді.

Инновациялық-қабілетті бизнестің сындарлы көлеміне қол жеткізу индустриялық дамыған елдерде маңызды рөл атқарады. Салыстыру үшін Қазақстанмен экономика құрылымы мен өзге де факторлар бойынша ұқсас елдер Канада мен Австралияда компаниялардың жалпы санынан инновациялық-белсенді бизнестің үлесі тиісінше 65% және 50% құрайды, Канадада бұл ретте олардың ішінде шамамен 12,2% әлемдік деңгейдегі бір жаңалықты жасайтын болатын.

Экономикалық дамыған елдердің тәжірибесі жаһандық экономикалық бәсекелестіктегі экономиканың тұрақты өсуі өндіріске жаңа технологиялар мен

әзірлемелерді енгізудің жоғары деңгейімен негізделген. Әр түрлі бағалар бойынша дамыған елдердің 70-тен 100%-ға дейін өсуі бүгінгі күні инновацияларды пайдалану есебінен қамтамасыз етіледі.

Экономистердің бағалауы бойынша ҒЗТКӨ-ге арналған шығындардың 0,1% өсуі ЖІӨ-ні ұзақ мерзімді перспективада шамамен 1,2% ұлғайтуға мүмкіндік береді.

Әлемдік тәжірибеде жеке секторда ҒЗТКӨ-ны ынталандырудың екі негізгі әдісі қолданады: гранттар мен мемлекеттік бағдарламалар арқылы тікелей қаржыландыру және салық жеңілдіктері арқылы жанама субсидиялау.

Өнеркәсіпті дамыған елдерде мынадай салық жеңілдіктері анағұрлым жиі пайдаланылады:

➤ жаңа жабдықтар мен құрылыстарға капитал салу көлеміндегі табысқа жеңілдік;

➤ жиі ұлғаймалы коэффициентті қолдана отырып, ТҚЖ-ға шығындар мөлшерінде табыс салығына жеңілдік;

➤ әдетте ғылыми зерттеулерде пайдаланылатын жабдықтардың жеке арналған шығыстарды ағымдағы шығындарға жатқызу;

➤ салық салынбайтын және ҒЗТКӨ-ны жүргізуге жіберілетін пайданың есебінен арнайы мақсаттағы қорларды құру;

➤ зияткерлік меншіктен кірістерге төмендетілген ставкалар;

➤ төмендетілген ставкалар бойынша табысқа салық салу (шағын кәсіпорындар үшін);

➤ ҒЗТКӨ-ны жүзеге асыратын кәсіпорындарға салық кредиттері мен каникулдары [9, 226].

Бұдан басқа шетелде зерттеулердің перспективалық бағыттары үшін ұзақ мерзімді кредиттер беру жолымен ТҚЖ-ы үкіметтік кепілдігімен ынталандыру тәжірибесі кең пайдаланады. АҚШ-та ресми үкіметтік құжаттарда ғылыми-технологиялық салаға капитал салу тіптен «болашаққа инвестициялау» деп аталады, ал ТҚЖ саласы стратегиялық ұлттық мақсаттарды жүзеге асырудың тиімді тетіктері ретінде қарастырылады.

Әлемнің көптеген дамыған елдерінде мемлекеттік ғылыми-техникалық саясаттың өңірлік құраушысын пайдалану үрдісі үлкен маңызға ие болып отыр, бұл жекелеген өңірлердің әлеуметтік-экономикалық дамуының тең емес деңгейлерімен түсіндіріледі.

Бұдан өзге, индустриялық-инновациялық қызмет және тауарлық белгілерді қорғау саласындағы зияткерлік меншік объектілерін патенттеу жүйесі әлемдік практикада инновациялық белсенділікті жоғарылатудың құралдарының бірі болып табылады.

Канада, Швейцария, Қытай, Германия, Франция, Ресей және басқа да сияқты экономикалық дамыған елдерде индустриялық саладағы зияткерлік меншік объектілерін тиісті өнеркәсіптік ведомстволар патенттейді.

Қазіргі уақытта, тауарлық белгілерді қорғау саласындағы өңірлік халықаралық ұйымдар жоқ. ТМД елдерінің Еуразиялық кеңістіктегі тығыз ықпалдасуына байланысты (Кеден Одағын құру, Бірыңғай экономикалық кеңістік) тауарлық белгілерді қорғауды реттеу саласында проблемалар одан сайын туындайтын болады, өйткені тауарлық белгілердің аумақтық сипаттағы қорғауы бар [4, 236].

Осыған байланысты, тауарлық белгілерді қорғау саласындағы Еуразиялық ұйымды құру қажет. Қазақстан Республикасы болжамды ұйымның орналасу орны болуы мүмкін. Мысалы, Мәскеу қ., Ресей осындай Еуразиялық патенттік ұйымның (патенттерді қорғау саласында) орналасқан орны болып табылады.

Қорыта келгенде Қазақстанда заманауи өнеркәсіптік саясаттың негіздері қалыптасты, шикізаттық емес экспортты ұлғайту және шикізаттық емес секторға инвестиция тарту есебінен экономиканы әртараптандыру басталды. Ұлттық инновациялық жүйелердің әлеуетін біріктіретін мемлекетаралық инновациялық кеңістік, кең ауқымды ғылыми-техникалық, өндірістік және инновациялық бірлесу инновациялық дамудың орнықты сипат алуына, ғылыми-техникалық әзірлемелерді, идеяларды, олардың пайда болу орнына қарамастан, тиімді пайдалануға, білім-білік экономикасын құру жолындағы кедергілерді жоюға мүмкіндік береді. Шетелдік тәжірибе көрсеткендей, ғылыми-техникалық әлеует кез-келген мемлекеттің өркендеуінің кепілі. Қазақстан экономикасының инновациялық бағыттылығын арттыруда инновациялық даму саясатын сәтті жүзеге асырып жатқан елдердің тәжірибесін пайдаланудың маңызы зор. Дегенмен ол тәжірибені елдің экономикалық, ғылыми-техникалық, табиғи-климаттық ерекшеліктеріне қарай таңдаған дұрыс. Дамыған елдердің инновациялық саясатын, негізгі ынталандыру шараларын зерттеп, соған қарай инновациялық үдерістерді жүзеге асыру шараларын тиімді қолдау және ынталандыру жүйесінің қазақстандық үлгісін қалыптастыру тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Райхан Н. Инновациялық экономика қуру // Ақиқат - №10, 2010
2. Исахметов Т.И. Инновационная деятельность в РК: состояние и перспективы // Вестник КазНУ - 2012 - №1 – 85-88бб.
3. Исахметов Т.И. Инновационная деятельность в РК: состояние и перспективы // Вестник КазНУ - 2012 - №1 – 85-91бб.
4. Купешова С.Т. Ғылыми-технологиялық және инновациялық саладағы мемлекеттің орны. // Қаржы-қаражат - 2010 - №4.- 84-86бб.
5. Кенжегузин М.Б., Днишев Ф.М. Наука инновации в рыночной экономике мировой опыт и Казахстан. Министерство образования и науки РК, 2009. – 194 бб.
6. Кенжегузин М.Б., Днишев Ф.М., Альжанова Ф.Г. Наука и инновации в рыночной экономике: мировой опыт и Казахстан. – Алматы: ИЭ МОН РК, 2005. – 256 с.
7. «Инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау туралы» Қазақстан Республикасының 2006 жылғы 23 наурыздағы № 135 Заңы // Егемен Қазақстан. – 2006. – 31 наурыз.
8. Максимов Ю., Митяков С., Митякова О., Фалеева Т. Инновационный мультипликатор и экономический рост // Инновации. – СПб. – 2004. – № 5. – С.23–27
9. Архангельский В. «Региональная экономическая политика и механизмы ее реализации» // Аль-Пари – 2012, №3, С. 17-21

Сырлыбаева М.Т.

Вопросы зарубежного опыта регионального управления инновационной экономикой.

В данной статье рассматриваются вопросы зарубежного опыта регионального управления инновационной экономикой. Опыт экономически развитых стран обусловлен устойчивым ростом мировой экономической конкуренции с высоким уровнем внедрения новых технологий и разработок в производство.

Ключевые слова: инновация, инновационная деятельность, глобализация, технология, экономический рост, инновационная сфера, инновационное развитие, инновационное пространство.

M.T. Syrlybayeva

Questions of foreign experience of regional management of innovative economy.

This article examines the foreign experience of regional management of innovation economy. The experience of economically developed countries is determined by the steady growth of world economic competition with a high level of introduction of new technologies and developments into production.

Key words: *innovation, innovation, globalization, technology, economic growth, innovative sphere, innovative development, innovative space.*

УДК 331.5

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ РЫНКА ТРУДА В РЕГИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ

Сюбебаева Ж.К.

*Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, zhuldi86.kz@mail.ru*

В статье рассматривается организация местными органами власти сферы труда и занятости. Составляется иерархия органов управления и конкретно описывается по каким направлениям они работают, функций и обязанности органов, а также проблемы возникающие в процессе выполнения данных функций. Рассматриваются основные положения нормативно-правовых актов регулирующих данную сферу.

Ключевые слова: *рынок труда, безработица, сфера труда и занятости, социальная сфера, региональные органы управления, охрана труда, трудовая миграция, биржа труда, центр занятости.*

Рынок труда - это ключевой объект регулирования со стороны местного управления Республики Казахстан. Сюда можно отнести сферу труда и занятости населения, народное образование, здравоохранение, культурную политику. Проблемное поле социальной сферы, сконцентрированное вокруг области труда и занятости населения, занимается следующими вопросами:

- 1) безработица;
- 2) распределение адресной социальной помощи;
- 3) миграционная политика и так далее.

На региональном уровне управление в сфере труда и занятости осуществляется маслихатами и соответствующими компетентными отделами акиматов Республики Казахстан (например: Отдел занятости и социальных программ, Центр занятости и т.д.).

Социальная сфера на территории административно-территориальной единицы включает в себя предприятия различных форм собственности, чья деятельность взаимодействует исключительно с удовлетворением первоочередных социальных потребностей населения. Ежегодно на социальные проблемы и нужды в Республике Казахстан уходит до 28% ВВП. Основную часть расходов несут местные органы власти, но этих средств недостаточно для решения социальных проблем.

Ключ к правоведению социальной политики административно-территориальной единицы - это разработка механизма, который дает возможность осуществить социальное регулирование не только с помощью предоставления дотаций, но и с помощью выработки организационных условий для повышения

населением производительности собственного труда, доходов, активизации режима самозанятости и вторичной занятости трудоспособных граждан. Организационной трудностью в управлении социальной сферой на региональном уровне является то, что средства на социальные нужды главным образом сконцентрированы во внебюджетных фондах: пенсионном, социального и медицинского страхования. В них сосредоточено 40% всех поступающих по этим каналам средств. Другая часть (60%) финансируется государством, равномерно распределяясь между различными бюджетными уровнями. Режим управления социальной сферой задается с помощью государственных социальных стандартов, главными из которых являются: показатель прожиточного минимума, потребительская корзина, минимальная заработная плата и пенсия, минимальная часовая оплата труда и другие.

Перенос проблемы занятости на региональный уровень из области производства существует не только в нашей стране, но и во многих европейских странах. Эта система улучшает эффективное распределение квалифицированных кадров, создавая социальную стабильность. На характер занятости также влияет система образования, сложившаяся в регионе, наличие градообразующих предприятий и особенности региональной экономики.

Проблема занятости и ее изучение в пределах отдельного региона приводит к организации эффективного рынка труда. Критериями такой эффективности следует считать: максимально низкий процент безработицы, рассчитываемый как процент к показателю экономически активного населения, и соответствие структуры занятости профилю и квалификации специалистов. Важным инструментом административного управления на данный момент является политика городских властей в области предпринимательства, обеспечивающая доступ широких слоев населения к продукции или услугам этих фирм. Опыт западных стран также свидетельствует в пользу такой политики в отношении малого бизнеса [2].

Иерархия региональных органов управления построена вертикально, т.е. областные органы управления непосредственно возглавляют и руководят городскими и районными центрами управления, расположенными на территории области. Департамент Комитета труда, социальной защиты и миграции Министерства здравоохранения и социального развития Республики Казахстан осуществляет руководство и координацию деятельности структурных подразделений: *управлений контроля трудового законодательства; управлений контроля условий и охраны труда и управлений регулирования трудовой миграции.*

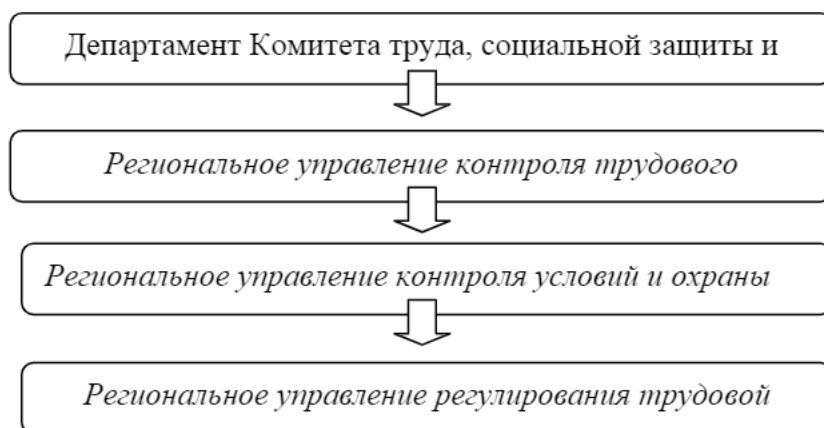

Рисунок 1. Иерархия региональных органов управления

Примечание - составлено автором на основании вебсайта Министерство здравоохранения и социального развития РК <https://www.mzsr.gov.kz/>

Управления контроля трудового законодательства в пределах своей компетенции осуществляют:

- реализацию государственной политики в сфере оплаты труда, подготовку предложений о направлениях ее совершенствования, о конкретных величинах региональных, отраслевых и других коэффициентов;
- реализацию государственной политики в области социальной защиты населения, обязательного и добровольного социального страхования;
- участие в разработке программ социальной поддержки семей с детьми, трудящихся с семейными обязанностями и работающих женщин;
- разработку региональных комплексных мер по улучшению положения семьи, женщин и детей;
- проведение единой государственной политики по улучшению условий труда работников;
- участие в работе комиссий, образуемых в случаях массового высвобождения работников ликвидируемых предприятий, учреждений, организаций, независимо от форм собственности;
- разработку проектов соглашений о социальном партнерстве в области социально-экономических и трудовых отношений;
- государственный контроль за соблюдением работодателями, независимо от форм собственности, действующего законодательства о труде, нормативных правовых актов по вопросам труда;
- координацию работ по изучению общественного мнения населения региона в сфере труда, его оплаты и охраны, занятости, социальной защиты[1].

Основными направлениями деятельности *Управлений контроля условий и охраны труда* является осуществление комплекса инженерно-технических мероприятий по техническому перевооружению и реконструкции действующих предприятий и производств, направленных на сокращение доли ручного и тяжелого физического труда, повышение уровня безопасности и гигиены труда.

Компетенции *Управлений контроля условий и охраны труда*:

- комплексное управление охраной труда на территориальном уровне;
- разработка региональных программ по охране труда и контроль их выполнения;
- государственный надзор за охраной труда;
- государственная экспертиза условий труда;
- соблюдение единого порядка учета и расследования несчастных случаев и профессиональных заболеваний на производстве;
- функционирование государственной информационной системы по охране труда;
- подготовка ежегодных докладов о состоянии охраны труда на предприятиях региона, причинах производственного травматизма и профессиональных заболеваний;
- контроль за соблюдением трудового законодательства Республики Казахстан и других нормативных актов по охране труда предприятиями всех форм собственности, в том числе частными работодателями;
- обобщение и анализ практики применения Трудового кодекса Республики Казахстан (от 15 мая 2007 года № 251-III), подготовка и в установленном порядке внесение предложений по его совершенствованию;
- проведение экспертизы документации по условиям и охране труда, осуществление государственного контроля за предоставлением работникам, занятым на работах с неблагоприятными условиями труда, установленных льгот и компенсаций;
- пропаганда здоровых и безопасных условий труда, законодательства об охране труда.

За последние годы интенсивность миграционных процессов усилилась. Экономическая и политическая нестабильность соседних государств порождает проблему вынужденных переселенцев. С притоком мигрантов усиливается нагрузка, в частности, на социальную инфраструктуру государства, поскольку надо решать проблемы учета, регистрации, размещения и трудоустройства беженцев и вынужденных переселенцев. Сложная ситуация создается и в связи с большим оттоком квалифицированных специалистов за рубеж.

Управления регулирования трудовой миграции занимаются:

- осуществлением мер по проведению в жизнь миграционной политики, разработки предложений по проблемам миграции;
- организацией работы и осуществлением контроля за приемом, обустройством и созданием надлежащих социально-бытовых условий переселенцам, соблюдением социальных гарантий;
- выдачей заключений по вопросам привлечения в область иностранной рабочей силы [3].

Основная нагрузка по решению проблем занятости на местах возлагается на Департаменты Комитета труда, социальной защиты и миграции Министерства здравоохранения и социального развития Республики Казахстан. В подчинении Департаментов также находятся биржи труда: городские и районные центры занятости.

Основными функциями Департамента Комитета труда, социальной защиты и миграции является:

1. Координация деятельности городских и районных центров занятости (биржи труда) по всем направлениям деятельности и оказание методической и практической помощи городским и районным центрам занятости;
2. Проведение анализа социально-экономических изменений региона, соответствия профессионального состава обратившихся в службу занятости и безработных свободным рабочим местам, выявление причин дисбаланса и принятие оперативных мер по регулированию рынка труда;
3. Организация проведения социологических исследований для краткосрочного и долгосрочного прогноза распределения различных категорий населения на рынке труда, выявление структурных изменений в экономике и выработка совместно с местными исполнительными органами основных направлений политики занятости и социальной защиты безработных области;
4. Разработка областной программы занятости населения и представление ее на утверждение акиму соответствующего региона;
5. Анализ выполнения программы занятости населения и принятие мер, необходимых для предупреждения массовой и сокращения длительной безработицы;
6. Организация создания оплачиваемых общественных работ в области и т.д.

Еще одной непосредственной функцией Департаментов Комитета труда, социальной защиты и миграции Министерства здравоохранения и социального развития Республики Казахстан является организация работ по профессиональному обучению незанятого населения, определение потребности в учебных местах, выбор учебных программ, заключение хозрасчетных договоров с учебными заведениями и предприятиями для обучения на производстве [2].

Стоимость профессионального обучения в учебных центрах определяется учебным центром по согласованию с центром занятости населения, местными дисполнительными органами в области образования и региональной комиссией при Департаменте Комитета труда, социальной защиты.

При рассмотрении стоимости услуг на профессиональное обучение местные исполнительные органы в области образования руководствуются следующими основными критериями:

1) расходы на образовательный процесс в зависимости от специальности и уровня квалификации в соответствии с требованиями учебных планов и программ;

2) средняя стоимость расходов на обучение одного участника Программы.

В случае признания расчетов стоимости обучения обоснованными, местный исполнительный орган в области образования в течение трех рабочих дней направляет соответствующее заключение о включении учебного центра в соответствующий перечень с приложением расчетов стоимости обучения.

Сегодня во всех областях Казахстана остро стоит вопрос трудоустройства. При таких условиях все больше обостряется проблема профессиональной подготовки и профориентации высвобожденных работников и незанятого населения. Чтобы решить эту проблему и реализовать право граждан на бесплатное профессиональное консультирование, подготовку, переобучение, получение соответствующей информации о видах занятости, профессиях, местах работы Департаменты Комитета труда, социальной защиты и миграции должны оказывать интенсивную форму социальной защиты населения. Данный аспект рассматривается в Программе занятости и является первым ключевым направлением

Для финансового обеспечения государственной поддержки, предоставляемой участникам Программы (оплата профессионального обучения, стипендии, материальная помощь на проезд и проживание, субсидирование зарплаты физических лиц, трудоустроенных на социальные рабочие места и оплаты труда физических лиц, направленных на молодежную практику) из республиканского бюджета выделяются целевые трансферты областным бюджетам и бюджетам городов Астаны и Алматы [3].

За недостижение результатов при использовании целевых трансфертов Акимы областей (а также городов областного значения Астана и Алматы), уполномоченные органы в области образования и Оператор Программы (Министерство здравоохранения и социального развития Республики Казахстан) несут материальную ответственность. Поэтому с целью более точного определения потребности в обучении, количества и структуры трудоспособного населения, количества лиц, нуждающихся в трудоустройстве, количества создаваемых рабочих мест Департаменты Комитета труда, социальной защиты и миграции формируют Карты занятости регионов (в соответствии с методикой, утвержденной Министерством здравоохранения и социального развития Республики Казахстан), которые обновляют 2 раза в год (5 января и 5 июля). В этой связи городские и районные центры занятости (биржи труда):

1) на основе Карты занятости регионов определяют количество лиц трудоспособного возраста, нуждающихся в трудоустройстве;

2) осуществляют учет работодателей – всех действующих на территории района (города) юридических и физических лиц, являющихся субъектами предпринимательства;

3) консультируют работодателей о порядке и условиях участия в Программе, в том числе выбора работодателями претендентов на участие в Программе, прохождения профессионального обучения, оказания содействия в трудоустройстве;

4) с периодичностью не реже одного раза в год с целью определения текущей и прогнозной потребности в кадрах осуществляют опрос работодателей (в т.ч. через средства коммуникации (интернет, электронная почта, средства телефонии и др.);

5) на основе сведений Карт занятости регионов, частных агентств занятости и работодателей формируют текущую и прогнозную потребность в кадрах в разрезе профессий (специальностей).

Биржи труда консультируют претендентов на участие в Программе "Карта занятости регионов" по следующим вопросам:

1) помощь в выборе специальности (профессии), профессиональном обучении и возможном трудоустройстве по его завершению с учетом рабочих мест, включенных в базу данных, текущих вакансий и прогнозной потребности;

2) участие в ярмарках вакансий в случае несоответствия специальности (профессии), претендентов квалификационным требованиям существующих вакансий.

По результатам консультаций биржи труда формируют списки претендентов на участие в Программе, которые направляются в Департамент Комитета труда, социальной защиты и миграции и работодателям [5].

В своей деятельности органы Комитета руководствуется законами Республики Казахстан от 23 января 2001 года «О занятости населения», от 22 июля 2011 года «О миграции населения», Программой Дорожной карты занятости 2020, утвержденной постановлением Правительства Республики Казахстан от 19 июня 2013 года № 636, а также Правилами организации и финансирования обучения, содействия в трудоустройстве лиц, участвующих в активных мерах содействия занятости, и предоставления им мер государственной поддержки, утвержденными постановлением Правительства Республики Казахстан от 18 июля 2011 года № 815 [21].

Таким образом, с развитием рыночных отношений в Республике Казахстан роль региональных органов занятости населения возрастает, а функции усложняются. Они должны вести учет резервов рабочей силы на региональном уровне, аккумулировать всю информацию о свободных рабочих местах и вакантных должностях, информировать жителей о потребностях государственных предприятий, других нанимателей в рабочих определенных профессий и специалистах, содействовать устройству их на подходящую работу.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Г.С. Сапарғалиев. Проблемы организации эффективной деятельности Государственной инспекции труда Республики Казахстан // Фемида, 2014. - № 7. - С.79-84.

2. Шалбаева Ш. Региональная система управления занятостью населения. - Алматы, 2014 г. - 134с.

3. Мухамбетов Т.И. Проблемы государственного регулирования занятости в Республике Казахстан. - Алматы: Ғылым, 2016. - 167 с.

4. Бейсенов С.Д. Финансовое обеспечение государственной политики в сфере труда и занятости: автореф.дисс. докт.экон. наук. - Караганда, 2015. – 132 с.

5. Токаев К.К. Очерки о внутренней политики занятости в Республике Казахстан. - Алматы: Білім, 2015. - 536 с.

Сюбебаева Ж.К.

Аймақтық деңгейде еңбек нарығының ұйымдастыру ерекшеліктері

Бұл мақалада еңбек және жұмыспен қамту саласындағы жергілікті басқару органдарының билігін ұйымдастыру туралы мәселелер қарастырылады. Басқару органдарының иерархиялық құрылымы мен олардың нақты қызмет ету бағыты, органдардың міндеттері мен қызметтері, сонымен қатар қызметтерді жүзеге асыру барысында пайда болатын мәселелер сипатталады. Осы саланы реттейтін негізгі нормативтік-құқықтық актілер қарастырылады.

Кілттік сөздер: еңбек нарығы, жұмыссыздық, еңбек және жұмысбастылық саласы, әлеуметтік сала, аймақтық басқару органдары, еңбекті қорғау, еңбек миграциясы, еңбек биржасы, жұмыспен қамту орталығы.

Zh.K.Cubybaeva

Peculiarities of organization of the labor market in the regional level

The article deals with the organization of local authorities, labor and employment. Compiled a hierarchy of controls and specifically described for some direction until they work, functions and Obligations of officials, as well as problems encountered in the implementation of these functions. The main provisions of legal acts regulating this sphere.

Key words: *labor market, unemployment, labor and employment, social affairs, regional governments, labor, labor migration, labor exchange, employment center.*

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ
НАУКИ**

УДК 1174

МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В ШКОЛЕ

Алипбаева А.А., Бусыгина Т.В.

*Жетысуский государственный университет имени И Жансугурова,
Назарбаев интеллектуальная школа г.Талдықорган*

В данной статье рассматриваются вопросы развития креативности и креативной компетентности будущих учителей иностранного языка. Представлена трех-компонентная модель развития креативности будущих учителей иностранного языка.

Ключевые слова: *креативность, модель учителя, креативная компетентность, педагогическое творчество, педагогическое мастерство*

Реформирование казахстанской системы образования предполагает создание условий, обеспечивающих развитие творческих способностей учащихся. Современному обществу необходимы специалисты, способные творчески подходить к новым изменениям, умеющие качественно и нестандартно решать существующие проблемы, самостоятельно и осознанно осуществляющие свой выбор. Более того, творческие способности человека рассматриваются в качестве необходимой движущей силы социума многими учеными-исследователями.

Социально-экономические изменения в стране привели к тому, что для казахстанского общества на современном этапе характерно осознание того, что ценность человека заключается не столько в знаниях, которые он приобретает, сколько в его актуализированной индивидуальности. Человеческая неповторимость, индивидуальность тесно связана с проблемой креативности. Проявление индивидуальности человека есть главный путь развития его креативности, которая рассматривается нами как общая творческая способность, характеризующая личность в целом. Это делает приоритетными исследования по проблеме развития креативности будущих учителей иностранного языка в школе.

Актуальность исследуемой проблемы находит отражение в Законе «Об образовании» [1], Государственной программе развития образования и науки в Республике Казахстан на 2016-2020 гг. [2] и «Стратегии «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» [3]. Представляют интерес не только экономические и социальные основы современной системы образования, но и теория и практика прогнозирования потребностей в специалистах в условиях структурной перестройки и диверсификации экономики, внедрения новых и инновационных технологий образования. В своем послании народу страны Президент Республики Казахстан Н.Назарбаев «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» от 31 января 2017 г. определяет образование в качестве важного звена новой модели экономического роста. Соответственно предлагается изменить направленность учебных программ на развитие способностей критического и творческого мышления и навыков самостоятельного поиска информации [4].

Привычная репродуктивная образовательная модель не отвечает современным требованиям модернизации высшего образования сегодняшнего Казахстана. Согласно новой образовательной модели за доминанту инновационно-организованного педагогического процесса принимается развитие креативной личности в самом широком смысле, включая ее когнитивную, эмоционально-волевую, мотивационную и ценностную составляющие. Креативность позволяет человеку совершенствоваться и не

бояться нового, быстро адаптироваться к изменяющимся условиям и требованиям социума. Выпускники вуза должны обладать определенными умениями и навыками, позволяющими им соответствовать стандартам преподавания выбранной ими дисциплины и современному уровню знаний. Обучиться этому они должны в достаточно короткий срок. Высоко ценятся качество преподавания, самобытность, оригинальность преподавателя, его способность наладить контакт с аудиторией, широкая эрудированность и наличие знаний в смежных областях. Целью современного преподавателя является не только передача конкретных знаний своим студентам, но и развитие у них навыков самостоятельного мышления, творческого подхода, собственных ресурсов и формирование индивидуального стиля преподавания, опирающегося на совокупность полученных знаний и практических навыков. Таким образом, для достижения таких результатов будущий учитель должен обладать креативностью, творческим подходом к обучению, быть готовым к нестандартным педагогическим ситуациям и их решению, активно использовать творческие задания на уроках.

Креативность - одна из важнейших общенаучных проблем, исследуемых в настоящее время на философском, культурологическом, педагогическом, индивидуально-психологическом, социально-психологическом уровнях.

В научной литературе существует множество определений изучаемого качества, но можно представить следующее обобщающее определение: «Креативность представляет собой сплав восприятий, осуществленных новым способом, способность находить новые связи, возникновение новых отношений, появление новых сочинений, предрасположение совершать и узнавать новшества, деятельность ума, приводящую к новым прозрениям, трансформацию опыта в новую организацию, воображение новых констелляций значений» [5].

Мы считаем, что креативность является неотъемлемой частью педагогического мастерства каждого учителя. Педагогическое мастерство - это деятельность педагога на уровне образцов и эталонов, отработанных в практике и уже описанных в методических разработках и рекомендациях. Мастерство педагога прямо не связано со стажем его работы. В отличие от мастерства педагогическое творчество [6] - это всегда поиск и нахождение нового: либо для себя (обнаружение педагогом вариативных нестандартных способов решения педагогических задач), либо для себя и для других (создание новых оригинальных подходов, отдельных приемов, перестраивающих известный педагогический опыт).

Понятие креативности неотрывно связано с педагогическим творчеством учителя, которое характеризуется различными уровнями:

- уровень воспроизведения готовых рекомендаций, т.е. уровень элементарного взаимодействия. Педагог использует обратную связь, корректирует свои воздействия по ее результатам, но он действует «по методичке», «по шаблону», по опыту других;
- уровень оптимизации деятельности, начиная с планирования, когда творчество проявляется в умелом выборе и целесообразном сочетании уже известного педагогу содержания, методов и форм воспитания;
- эвристический, когда воспитатель использует творческие возможности живого общения с ребенком;
- высший уровень (лично-самостоятельный), который характеризуется полной самостоятельностью, использованию готовых приемов, но в которое вкладывается личностное начало, поэтому они соответствуют его творческой индивидуальности, особенностям личности воспитанника, конкретному уровню развития группы.

Творческий педагог всегда творит в соавторстве с воспитанниками. Это позволило ученым педагогам В. А. Канн - Калику и Н.Д. Никандрову описать варианты сотворчества педагога с детьми [7]:

- педагог не соотносит свой творческий процесс с деятельностью воспитанников; он творит для себя и от себя;
- педагог соотносит свое творчество с деятельностью группы, управляет общим творческим процессом;
- педагог учитывает нюансы деятельности отдельных воспитанников;
- педагог создает общую концепцию воспитательного мероприятия (дела, занятия), учитывает особенности отдельных детей, обеспечивает им индивидуальный подход.

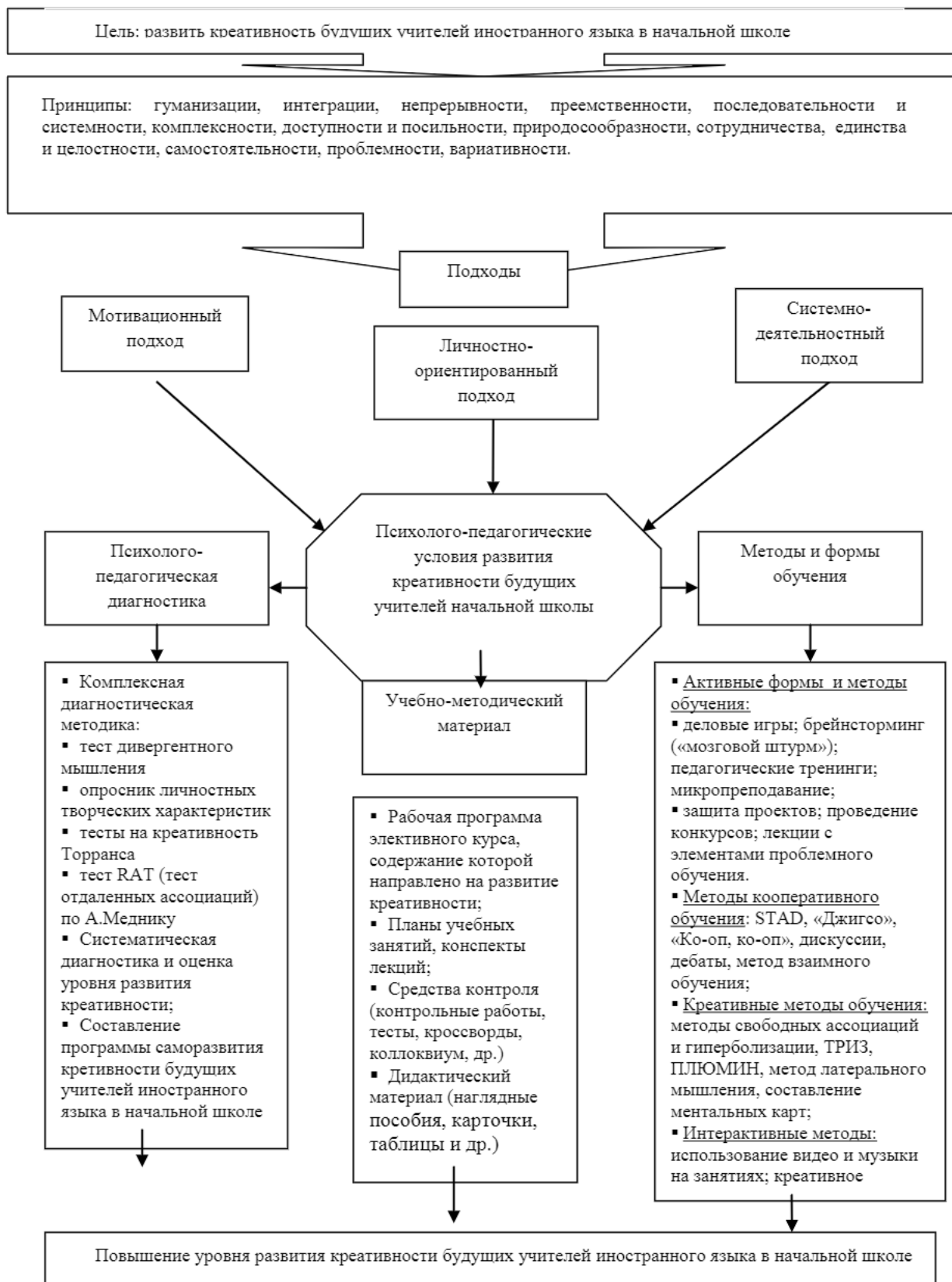
Основные признаки креативности будущего учителя иностранного языка в школе включают: оригинальность, уникальность и прогрессивность взглядов, идей; разработка новых методов, приемов, форм, средств; модификация методов, приемов, средств; создание новой системы обучения, воспитания, развития; овладение новыми знаниями, способами, приемами; переосмысление собственной работы в свете новых знаний; умение эффективно использовать передовой опыт; способность изменять стратегию и тактику в зависимости от конкретной ситуации; умение находить оригинальное решение проблемы в нестандартных ситуациях.

Креативная компетентность будущего учителя иностранного языка в школе является интегральным многофакторным качеством личности, обуславливающим на профессиональной основе развитие литературно-творческих способностей школьников и саморазвитие собственных творческих способностей студентов. Это самостоятельное личностное образование, находящееся в сложных диалектических связях с профессиональной компетентностью, предполагающих возможность как совпадения, так и расхождения с ней. В связи с этим мы предлагаем модель развития креативности студентов - будущих учителей иностранного языка.

Формируя модель, мы взяли за основу определение, предложенное В.М. Полонским: «Модель — система объектов или знаков, воспроизводящая некоторые существующие системы оригинала. Модель упрощает структуру оригинала, отвлекается от несущественного. Она служит обобщенным отражением явления, результатом абстрактного обобщения практического опыта, а не непосредственным результатом эксперимента» [8]. Такая трактовка модели позволила нам сосредоточить свое внимание на существенных, наиболее значимых для моделируемого объекта свойствах.

Под моделью развития креативности студентов - будущих учителей иностранного языка нами понимается целостная система, разработанная на основе мотивационно-когнитивного, системно-деятельностного и личностно-ориентированного подходов к профессиональной подготовке специалистов в соответствии с выявленными психолого-педагогическими условиями. Основные структурные компоненты предлагаемой модели представлены в схеме 1.

Схема 1. Модель развития креативности будущих учителей иностранного языка в начальной школе

В заключении необходимо отметить, педагогическое творчество является важным слагаемым педагогического мастерства, а креативность – это ключ к

достижению мастерства. Проблема развития креативности будущих педагогов является многоаспектной, научной, психолого-педагогической проблемой, касается всех сторон профессиональной деятельности будущего специалиста, решение которой, по нашему мнению, может быть обеспечено с позиций когнитивно-мотивационного, системно-деятельностного и личностно-ориентированного подходов к обучению. Более того, креативность как способность должна развиваться в совокупности с дидактическими, гностическими, организаторскими, проектировочно-конструктивными, коммуникативными, рефлексивными, педагогическими способностями. Представленная модель поможет будущим учителям иностранных учителей развить необходимый уровень креативности для совместной творческой деятельности с учениками и формирования креативной компетентности.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Закон об образовании Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319 – III. Министерство образования и науки Республики Казахстан, 2007.
2. Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2016 - 2019 годы Указ Президента Республики Казахстан от 1 марта 2016 года № 205 [e-source: <http://adilet.zan.kz>]
3. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера Нации Н.А.Назарбаева Народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: Новый политический курс состоявшегося государства». Астана, 14 декабря 2012 г. [e-source: <http://online.zakon.kz>]
4. Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность. Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. 31 января 2017 г. [e-source: <http://www.akorda.kz>]
5. Hallmann R.J. The necessary and sufficient conditions of creativity// Creativity: its educational implications. N.Y.; L.; Sidney, 1967.
6. Маркова А.К. Психология труда учителя: книга для учителя. М.: Просвещение, 1993, 192 с.
7. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. М.: Просвещение, 1997.- 212 с.
8. Шевандрин Н.И. Социальная психология в образовании. Ч.1.- М.: Владос, 2005.- 544 с.

Алипбаева А.А., Бусыгина Т.В.

Мектепте шет тілінің мұғалімдерінің шығармашылығын дамыту моделі

Бұл мақала болашақ шетел тілі мұғалімдерінің шығармашылық дамуына және креативті құзыреттілігін мәселелеріне арналған. Үш құрауышты болашақ шетел тілі мұғалімдерінің шығармашылық дамуының моделі ұсынылған.

Кілттік сөздер: шығармашылық, мұғалімнің моделі, креативті құзыреттілік, педагогикалық шығармашылық, педагогикалық шеберлік

A.A. Alipbaeva, T.V. Busygina

Model of development of creativity of future teachers of a foreign language at school

This article deals with issues of creativity development and creative competence of future foreign language teachers. It presents three-component model of developing creativity in future foreign language teachers.

Key words: creativity, teacher's model, creative competence, pedagogical creativity, pedagogical skills

УДК 373.2.004

СООТНОШЕНИЕ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ В КОНТЕКСТЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Делибалтова В.К.

Софийский университет имени Св.Кл.Охридского, г.София, Болгария, v.delibaltova@abv.bg

В данной статье рассматриваются вопросы соотношения теории и практики в контексте педагогических исследований.

Ключевые слова: *фундаментальная наука, прикладная наука, дискуссия, методологические исследования.*

Изменения в современном обществе актуализировали дискуссии о соотношении фундаментальной и прикладной науки. Измерения этого соотношения ищут между расширением границ человеческого знания“ и социальной ролью науки, связанной с созданием общественных благ. Говорится о ее связи с бизнесом, о появлении многих моделей соотношения науки и практики, о появлении т.н. исследований границ. В меньшей мере обсуждается проблема создания теории и то, насколько известные способы соответствуют ожиданиям наук.

Аргумент о том, что реальность нуждается в новом виде методологических исследований, является одним из наиболее распространенных в отношении исследования контекста. С ростом интереса к нему, особенно в психологии образования и в разработанных на основе конструктивизма моделях обучения, в том числе, в электронной среде, все чаще обосновывается необходимость создания новых исследовательских подходов – качественных по происхождению и индуктивных по своей природе, но с вкраплением методов количественных исследований.

В специализированной литературе (Белл, Э. Браймен, А. 2012, Господинов, Б. 2016) неоднозначно подчеркивается, что сильной стороной качественных исследований является их акцент на контекст и ситуацию – что исключительно важно в социальных науках. Этот акцент распознаваем, с одной стороны, в личном участии исследователя и партнерстве с остальными участниками исследования, которые несут в себе и творят контекст, а с другой, из огромного количества данных, связанных с конкретными измерениями контекста, в котором реализуется исследование.

Эти особенности, однако, лежат в основе и критики этого типа исследований – субъективность данных, невозможность воспроизведения или обобщения полученных результатов. Таким образом, создается интересная ситуация – с одной стороны, это чувствительные к контексту исследования, а с другой – их использование является если не проблематичным, то провоцирующим вопросы и в отношении самого исследования, и в отношении значимости полученных результатов. И, если по отношению к ряду социальных исследований достигнут определенный уровень принятия и согласия, в теории педагогических исследований скорее демонстрируется молчаливое согласие не обсуждать ни теоретические несогласия, ни практические неблагоприятия или затруднения.

На уровне педагогических исследований, однако, качественный подход не определяется и не воспринимается однозначно. Отчасти причину этого можно искать в том факте, что большинство специалистов признают, что в отношении самих качественных исследований существуют различные тенденции и традиции, являющиеся предметом дискуссий. Даже сторонники качественных исследований не

могут скрыть наличия, по крайней мере, двух серьезных причин разногласия между специалистами при определении характеристик этих исследований – использование подхода со смешанными стратегиями и проблематичная связь между теорией и практикой.

Это понимание коррелирует с тезисом, что исследования, которые могут быть полезны в области исследования контекста в образовании, должны искать ответы, скорее на вопросы „как?“ и „почему?“, а не „что?“ (Turner, J., Meyer, D., 2000). Смысл исследования контекста определяется намерением, с которым проводится сбор определенных данных. В случае с контекстом они связаны с намерением найти объяснение связям и взаимозависимостям внутри целого, часто с намерением их совершенствования или управления.

Достижение подобной цели, однако, предполагает новую роль исследователя и необходимость использования большего числа смешанных исследовательских стратегий.

Статус смешанных/комбинированных стратегий, однако, является скорее проблематичным, нежели дискуссионным, поскольку проблема существует, но дискуссия между специалистами педагогических исследований так и не началась. Как известно (Белл, Э. Браймен, А. 2012), существует множество аргументов против подобных исследований. Для многих исследователей подобное смешение провоцирует много вопросов, связанных с эпистемиологическими и онтологическими соображениями. Смешиваются не просто стратегии и методы, а представления о мире и науке, поскольку каждая стратегия обоснована в лоне определенной концепции, определенного научного направления. Более того, стратегии не мыслятся отдельно и независимо от общего дизайна исследования, и их смешивание создает проблемы на процессуальном и интерпретативном уровнях. Нарушается внутренняя согласованность метода исследования. В этом смысле, увеличение исследований контекста в образовании/обучении и образования/обучения провоцирует необходимость развития таких подходов, как подходы, разработанные Хэммерсли, которые предлагают выход при создании исследовательского дизайна.

На фоне этих дискуссий оформляются и новые проблемные поля. Появление и развитие дизайна обучения как научной дисциплины привело к корректно заданному Reigeluth и Frick вопросу: „Какой исследовательский метод был бы наиболее подходящим для создания и введения теорий в это поле? (Reigeluth и Frick 1999, p. 633).

Решение, к которому пришли Reigeluth и Frick еще в конце прошлого века, называется “формирующим” исследованием. Его определяют как вид исследования с целью развития (developmental research) или исследование в действии (action research). Основной смысл обоснования подобного типа исследования найден в возможности развития и улучшения посредством него теории, связанной с дизайном обучения ввиду непригодности известных подходов в области исследования решить эту проблему. Причина заключается в том факте, что если основной вопрос, на который следует найти ответ в дескриптивных теориях: „это есть“, что отсылает нас к проблемам действительности исследования, в дизайне возникает вопрос: “какое решение является лучшим в контексте определенных условий“. С точки зрения Reigeluth и Frick, проблема заключается в невозможности внести ясность в то, как мы решаем или что означает „лучшее“. Если принять их тезис, то следовало бы рассуждать в направлении эффективности, результативности и аттрактивности. Эффективность связывается с достижением целей, результативность - с „ценой“-расходом ресурсов, усилий, энергии, материалов и т.д., а аттрактивность

(appeal) с привлекательностью и возможностью того, что новый дизайн найдет поддержку всех тех, от кого зависит реализация модели.

Использование этих критериев имеет свои основания, поскольку не ведется поиск достоверности, связанной с реальностью, так как мы хотим изменить ее. Логика в том, что на основании новой теории разрабатывается определенный курс или фрагмент, после чего он апробируется в определенном круге учащихся. Результаты подвергаются формирующей оценке, а анализы служат при введении/использовании теории.

Ситуация в определенной степени углубляется благодаря конструктивизму с появлением контекста, как обязательно наблюдаемой характеристики, когда мы исследуем учебу или разрабатываем дизайн учебной деятельности. Формирующее исследование оказывается не достаточно мощным, чтобы ответить на все вопросы, возникшие в связи с внедрением инноваций.

В ответ на трудности использования существующих методологий, с одной стороны, в направлении исследований, связанных с контекстом в образовании/обучении, а с другой стороны, для развития новых теорий и моделей обучения, в том числе дизайна образовательного контекста, появляется новый тип исследований, известный как дизайн исследований. Несмотря на многочисленные дискуссии по вопросу о том, является ли это новой методологией или подходом, или серией подходов для создания теорий или артефактов, этот тип исследований привлекает все больше сторонников. Обоснование их необходимости перерастает в конфликт между тезисами: „Если ты хочешь что-то изменить, то это нужно понять“, и „Если ты хочешь что-то понять, то это нужно изменить“ (Gravemeijer, K. Cobb, P., 2006). Парадоксально, что дизайн-исследования считают наиболее ценными в случаях, когда целью является исследование определенных вмешательств в аутентичный контекст, но в то же время один из основных вопросов, которые задают себе ученые, связан с границами именно этого контекста. (Barab, Squire 2004, p. 3)

В попытке преодоления противоречия, которые вызывает этот тип исследования, ведется поиск и его основных преимуществ. В общем, они связываются с гибким дизайном, новой ролью участников в исследовании – они являются партнерами и единомышленниками, внимание фокусируется на ответе на вопрос „почему“, возможность охвата множества переменных и поставить контекст в свет исследовательского интереса. В то же время одна из основных проблем связана с тем, как следует интерпретировать „естественный контекст“, и когда пересекается граница допустимости с исследованиями, реализованными в столь узком контексте, что их результаты не подлежат переносу. Вероятно, ценное направление дальнейших исследований коренится в понимании того, что тогда, как теряется много времени в дискуссиях о том, какой контекст обеспечивает поле для достаточных данных, позволяющих перенос, мало исследуется вопрос о том, насколько этот контекст может быть информативным по отношению к исследованию. (Barab, Squire, 2004).

Несмотря на то, что это возможный подход, одни из виднейших специалистов (Посм. лит.) в исследовании, основанном на дизайне, признают наличие огромного количества нерешенных вопросов в связи с определением связи между результатом обучения и средой, в которой было проведено это обучение. В этом смысле вряд ли увеличение переменных позволит найти удовлетворительный ответ. Возможным решением является более холистический подход, позволяющий учитывать связь: «учебные материалы-учителя-учащиеся». Другим облегчающим работу подходом, который одновременно гарантирует и определенную надежность результатов, является установление долгосрочного сотрудничества со всеми участниками исследования. Это необходимо не только ввиду того, что контексты содержат в себе много других контекстов, что, как правило, приводит к увеличению переменных до бесконечности, но

и ввиду продолжительности подобных исследований. Важным фактором является и непосредственное участие исследователя, которое считается обязательным условием ввиду поиска специфики контекста. Несомненно, ее было бы невозможно уловить без непосредственного включения исследователя, а также без сотрудничества всех включенных лиц.

Безусловно, это не сможет решить основной вопрос, вытекающий из этих исследований – как из реализации в выборке, которая не соответствует никаким условиям, будет создаваться теория? И здесь действительно существует серьезное противоречие между намерением и результатом. С одной стороны, выборка не может быть другой именно ввиду того, что смысл этих исследований заключается в том, чтобы уловить контекст. С другой стороны, одним из их главных преимуществ является разработка т.н. локальных теорий или локальных дизайнов, которые будут обслуживать точно определенную практику. С третьей стороны, однако, возможно ли вообще говорить о переносимости результатов, если выборка не соответствует никаким условиям.

Таким образом, несмотря на критику, сторонники этого рода исследований утверждают, что они являются уникальной возможностью создания учебных сред нового типа, для развития и, особенно, внедрения инноваций посредством обеспечения поддержки среди профессионального сообщества на местном уровне, для изучения особенностей контекста и разработки новых теорий. Распознавание важных контекстных переменных невозможно без изучения *реального контекста*, а это может произойти, если дать возможность развитию исследований, основанных на дизайне. Формирующая оценка/формирующее исследование не может решить эту проблему, поскольку в ней по определению присутствуют предварительно заданные стандарты – нечто, которое изначально противоречит исследованиям в контексте. Более того, если мы говорим о развитии контекстуальных теорий обучения, необходимо обеспечить для этого подходящую среду.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Белл, Э., Браймен, А. (2012) Методы социальных исследований. Хл.
2. Господинов, Б. (2016) Научно педагогическо изследване методологически, технологични и методически аспекти. С.
3. Иванчева, Ал. Отношенията фундаментална-приложна наука в съвременното „общедно на знанието“ - Bulgarian Journal of Science and Education Policy (BJSEP), Volume 8, Number 1, 2014
4. Akker, J. Gravemeijer, K. Mc Kenney, S. Nieveen, V. (2006) Educational Design Research. <http://downloads.slo.nl/Documenten/educational-design-research-part-a.pdf>
5. Barab, S. Squire, U. (2004) Design Based research & Putting a Stake in the Ground – The Journal of Learning Sciences, 13(1)
6. Gravemeijer, K. Cobb, P. (2006) Design Research from the Learning Design Perspective – In: Akker, J. Gravemeijer, K. Mc Kenney, S. Nieveen, V. (2006) Educational Design Research.
7. Reigeluth, C. Frick, T. (1999) Formative Research: A Methodology for Creating and Improving Design Theories- Reigeluth, C. (Ed) Instructional – design theories and Models. Volume II. A New Paradigm of Instructional Theory. N.Y. London.
8. Turner, J., Meyer, D. (2000) Studying and Understanding the Instructional Contexts of Classrooms: Using our Past to Forge our Future- Educational Psychologist, 35(2), 69–85.
9. The Design-Based Research Collective (2003) Design-Based research: An Emerging Paradigm for Educational Inquiry – Educational Researcher, V.32, N1.

Делибалтова В.К.

Педагогикалық зерттеулер контексіндегі теория мен тәжірибенің корреляциясы

Бұл мақалада педагогикалық зерттеулер контексіндегі теория мен тәжірибе арасындағы байланыс қарастырылады.

Кілттік сөздер: іргелі ғылым, қолданбалы ғылым, талқылау, әдістемелік зерттеу.

V.K. Delibaltova

The correlation of theory and practice in the context of pedagogical research

This article examines the relationship between theory and practice in the context of pedagogical research.

Key words: *fundamental science, applied science, discussion, methodological research.*

УДК 361.61:159.927.24

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЕТЕЙ И МОЛОДЕЖИ В СФЕРЕ КУЛЬТУРЫ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Малахова И.А., Усенова А.К.

*Белорусский государственный университет культуры и искусств, г. Минск Беларусь,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова, г. Талдыкорган,
creativmi@yandex.ru, a.ussenova@bk.ru*

Статья посвящена исследованию путей совершенствования системы дополнительного образования в сфере культуры, где специфика белорусского опыта организации этого социально значимого сегмента образовательных услуг может быть полезна и другим странам. Автор показывает структуру и функциональные особенности дополнительного образования детей и молодежи, анализирует требования к образовательным программам согласно национальным инструктивным документам.

Ключевые слова: *дополнительное образование детей и молодежи, система учреждений дополнительного образования, содержание образовательных программ.*

Важнейшими социальными институтами, осуществляющими воспитательный процесс и развитие творческих способностей детей и молодежи, являются учреждения дополнительного образования, роль которых в настоящее время постоянно растет. При этом под дополнительным следует понимать образование, получаемое за рамками основного и позволяющее человеку удовлетворить устойчивые потребности в познании, творчестве, самореализации, а также способствующее самоопределению в социальной, личной и профессиональной сферах.

Дополнительное образование с одной стороны является подсистемой по отношению к общей системе образования, а с другой – оно может рассматриваться и как самостоятельное социокультурной явление. Интеграция общего и дополнительного образования позволяет создать единую образовательную среду, а также эффективно реализовать образовательный потенциал учреждений и личностно-ориентированный подход в обучении и воспитании.

Отличительная особенность учреждений дополнительного образования от общеобразовательной школы наиболее ярко проявляется в обучении и определяется взаимоотношениями между ними. Когда ребенок посещает клуб по месту

жительства, изостудию или класс ударных инструментов музыкальной школы параллельно с общеобразовательной школой, то эти любительские объединения выполняют функцию дополнения к основному образованию.

Существует зависимость дополнительного образования от основного и заключается она в определении государством того содержания образования, которое является основным. Дополнительному образованию изначально присуще сопутствующее назначение, т.е. его содержание составляет то, что перестало быть обязательным, или то, что еще не стало таковым. Такая направленность не снижает значения дополнительного образования, а напротив, делает его мощным средством гуманизации всей образовательной системы. Это связано с тем, что в дополнительное образование можно добавить то, что по различным причинам не включено в основное, с учетом потребностей и желаний обучающихся, углубляя, расширяя и применяя школьные знания.

Дополнительное образование, осуществляемое в различных учреждениях и организациях, выделяется на основе специфической функции дополнения общего образования, которое является унифицированным, обязательным и академическим. Эта функция дополнения осуществляется в контексте потребностей и возможностей ребенка или его родителей, а также социального заказа общества. Если основное образование рассматривается как базовое для последующей профессиональной ориентации школьника в любой сфере деятельности, то дополнительное образование в отличие от основного, не является обязательным. Это проявляется в том, что отсутствие его не может быть препятствием для продолжения образования или профессионального обучения.

Дополнительное образование как система включает следующие компоненты:

- участники образовательного процесса;
- образовательные программы;
- учреждения дополнительного образования детей и молодежи;
- иные учреждения и организации, реализующие образовательные программы дополнительного образования детей и молодежи;
- государственные организации образования, обеспечивающие функционирование системы дополнительного образования детей и молодежи;
- органы государственного управления в сфере дополнительного образования детей и молодежи [1, с. 342–343].

Главное отличие учреждений дополнительного образования от общеобразовательных учреждений в том, что обучающимся предоставляется право выбора вида деятельности, уровня сложности и темпа освоения образовательной программы в избранной сфере. Все программы дополнительного образования соответствуют интересам ребенка, его потребностям и склонностям, а освоение образовательных областей осуществляется на базовом и повышенном уровнях.

Образовательные программы дополнительного образования реализуются по следующим профилям: технический, спортивно-технический, туристско-краеведческий, эколого-биологический, физкультурно-спортивный, художественный, социально-экономический, культурно-досуговый, военно-патриотический, естественно-математический, общественно-гуманитарный и др. [1, с. 343].

Особенностью системы дополнительного образования является ее интеграционный и межведомственный характер: дополнительные общеобразовательные программы реализуются в соответствующих учреждениях, общеобразовательных школах, дошкольных учреждениях, колледжах. Дополнительное образование охватывает различные сферы – культуру, искусство, физическую культуру, спорт, науку, технику. Это образование является также базой для формирования досуговых предпочтений, хобби, что рассматривается как способ

расширения самореализационных возможностей личности и повышения качества жизни. Такое образование не является унифицированным, оно ориентировано как на удовлетворение общественной потребности в подготовке нового поколения к участию в производстве и культурной жизни страны, так и на удовлетворение индивидуальных образовательных потребностей, которые объективно не могут быть учтены при организации основного образования, носящего массовый характер.

Дополнительное образование детей и молодежи не только удовлетворяет их потребности, но и способствует становлению субъектности, осуществляя качественные и количественные приращения, позволяющие воспитаннику обрести целостность за счет уникальности, высокого качества и интенсивности действия.

Противостояние дополнительного образования унификации массовой школы проявляется как в его содержании, так и в способах освоения. Дополнительная образовательная программа создается как методическое обеспечение образовательного процесса группы детей, состав которой определяется наличием у них той или иной образовательной потребности, что может быть связано как с возрастными особенностями, так и с ценностями социальной или этнической группы, а также с индивидуальными интересами и возможностями.

Однако современное дополнительное образование детей и молодежи нуждается в уточнении его ценностного, целевого, функционального назначения в обществе, что проявляется в необходимости разрешить следующие противоречия между:

- присущей этому виду образования логикой неформального обучения, отличающегося свободой выбора, отсутствием жесткой регламентации, и формализованным процессом создания условий для освоения обучающимися образовательных программ;

- необходимостью более широкого охвата обучающихся программами дополнительного образования и отсутствием единой координации этих программ в системе образования страны или региона;

- разноаспектным пониманием предназначения дополнительного образования и необходимостью его системного рассмотрения в реально действующей образовательной сфере;

- вариативным характером содержания дополнительного образования, и слабой проработанностью показателей результативности, параметров и критериев эффективности образовательных программ;

- усилением объективных требований к качеству реализации образовательных программ и инертностью включения образовательных учреждений в решение этой задачи;

- самооценкой качества реализуемых образовательным учреждением программ и оценкой их потребителем, а также их соответствием приоритетам государственной политики в сфере образования;

- острой потребностью в учителях дополнительного образования, способных работать в новых условиях, и не большим профессиональным рынком квалифицированных специалистов для данной сферы.

Разрешить многие существующие противоречия возможно за счет повышения качественного уровня оказания услуг дополнительного образования детей и молодежи. При этом особенно важным становится понимание того, что новое качество дополнительного образования должно обеспечиваться не отдельным учреждением, а их сетью в целом, что продиктовано, прежде всего, требованием экономически целесообразного распределения ресурсов. Среди актуальных задач белорусской системы дополнительного образования следует отметить:

- обновление содержания дополнительного образования детей и молодежи путем разработки программ нового поколения, сконцентрированных на одной предметной области или интегрирующих различные области знаний;

- обеспечение преемственности уровней образовательных программ, включающих индивидуальную образовательную траекторию;

- широкое внедрение информационных технологий;

- создание программ для одаренных детей и детей с особенностями психофизического развития;

- расширение содержания программ до уровня профессиональной подготовки школьников.

Таким образом, дополнительное образование детей и молодежи, оформившееся в конце прошлого века и представляющее пространство расширения возможностей развития личности, является системой, состоящей из множества взаимосвязанных подсистем и реализуемых процессов. В сложившихся социально-экономических условиях это образование востребовано как личностно значимое, добровольное и общедоступное, не связанное с возрастом обучающихся, с образовательными стандартами, с жестким режимом занятий и основанное на свободе выбора обучающимися содержания, что является фактором личностного развития.

Дополнительное образование сегодня является одним из наиболее активно развивающихся сегментов рынка образовательных услуг с высоким уровнем инновационной активности, что позволяет рассматривать эту сферу как одну из динамично развивающихся. Все субъекты системы дополнительного образования (руководители, педагоги, родители, обучающиеся) в том или ином виде занимаются вопросами его качества, управление которым осуществляется спонтанно, под влиянием ситуации, без наличия общей стратегии. При этом модернизация дополнительного образования требует выработки такой стратегии, которая позволит поддерживать его конкурентоспособность в обозримой перспективе, управлять изменениями на основе их регулирования.

Итак, дополнительное образование в отличие от основного функционирует на основе следующих базовых принципов:

- добровольность участия;

- учет индивидуальных интересов, желаний и потребностей ребенка;

- создания условий для творческого саморазвития и самореализации;

- неформальности общения и увлеченности индивидуально-коллективной деятельностью;

- свободы выбора образовательной области, профиля программы, времени ее освоения;

- разнообразия видов деятельности и создания благоприятных условий для реализации креативности детей и молодежи [2].

К учреждениям дополнительного образования сферы культуры, согласно кодексу республики Беларусь об образовании, относятся детские школы искусств, дома и дворцы культуры. Профиль деятельности учреждения и специфика программы дополнительного образования являются основой общего развития личности обучающегося, вокруг которого выстраивается вся система взаимодействия. При этом дополнительное образование имеет специфику, которая связана не только с особенностями педагогического взаимодействия между педагогами и воспитанниками, но и с тем, что это образование представлено двумя основными векторами: образовательным, включающим объединения по интересам, центры, дворцы, детские школы искусств, и культурно-досуговым, включающим праздники, конкурсы, фестивали.

Образовательные программы, реализуемые в системе дополнительного образования, отражают дуальную функциональную природу этого вида образования. С одной стороны, данные программы направлены на так называемое общее развитие ребенка в какой-либо конкретной образовательной области, а с другой – эти программы, реализуемые в детских школах искусств, направлены на начальное профессиональное образование в области конкретного вида искусства – музыки, театра, хореографии, изобразительного искусства.

Отличительными особенностями общеразвивающей программы дополнительного образования, реализуемой в любительском объединении, являются доминирование развития общих способностей над специальными; приоритет развития универсальных действий; развитие познавательной активности и расширение кругозора; развитие общей культуры, мобильности и адаптируемости, физическое развитие. Такая общеразвивающая программа имеет достаточно абстрактную перспективную цель, связанную с общим развитием личности обучающегося и предполагающую индивидуально-личностный образовательный результат.

Разнообразны не только программы, но и образовательные отношения, которые разворачиваются в двух формах: с одной стороны – клубы, а с другой – школы (спортивные, художественные, музыкальные). В детских и молодежных клубах образовательные отношения максимально либеральны. В спортивных школах традиционными являются постоянные тренировки и демонстрация достижений детей, что аналогично репетициям и выступлениям в музыкальных школах. Если в первом случае содержание привносится самими участниками и овладение им не является обязательным, то во втором случае важен результат, который соотносится с общепризнанным эталоном и, ради приближения к которому, учащийся стремится овладеть определенной культурной практикой.

В качестве компетенций, которые формируются у обучающихся в результате освоения программ дополнительного образования, могут быть представлены следующие:

- ценностно-смысловые, предполагающие самоопределение, нравственно-этическую ориентацию;
- регулятивные, включающие целеполагание, планирование, прогнозирование, контроль, коррекцию, оценку, саморегуляцию;
- познавательные, включающие общеучебные и логические действия, а также постановку и решение проблем;
- коммуникативные, объединяющие умения контактировать с другими людьми, с объектами окружающего мира и его информационными потоками, а также умения отыскивать, преобразовывать и передавать информацию, выполнять различные социальные роли в группе и коллективе, использовать современные телекоммуникационные технологии.

Таким образом, путь модернизации дополнительного образования в сфере культуры предполагает неизбежное совершенствование его учебно-методического обеспечения, в основе которого лежит создание новых, отвечающих требованиям времени, образовательных программ. Освоение этих программ позволит обучающемуся, с одной стороны, прикоснуться и познакомиться с ценностями национальной и мировой художественной культуры, а с другой стороны, получить возможность создавать и приумножать культурные ценности в результате собственной художественно-творческой деятельности в избранном виде искусства.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Кодекс Республики Беларусь об образовании: 13 января 2011 г. № 243-З. – Минск : Амалфея, 2011. – 496 с.

2. Малахова, И.А. Развитие креативности личности в социокультурной сфере: педагогический аспект : Монография / И.А. Малахова. – Минск : БГУ культуры и искусств, 2006. – 327с.

Малахова И.А., Усенова А.К.

Беларус Республикасының мәдениетіне балалар мен жастардың қосымша білім беруге арналған жаңғырту

Мақалада білім беру қызметтерінің әлеуметтік маңызды сегментін ұйымдастырудың белорус тәжірибесінің ерекшелігі басқа елдер үшін пайдалы бола алатын мәдениет саласында қосымша білім беру жүйесін жетілдіру жолдарын зерттеуге арналған. Автор балалар мен жастарға қосымша білім берудің құрылымы мен функционалдық ерекшеліктерін көрсетеді, ұлттық нұсқаулықтарға сәйкес білім беру бағдарламаларына қойылатын талаптарды талдайды.

Кілттік сөздер: балалар мен жастарды қосымша білім беру, қосымша білім беру жүйесі, білім беру бағдарламаларының мазмұны.

I.A. Malakhova, A.K. Usenova

Improvement of additional education of children and youth in the sphere of culture of the Republic of Belarus

The article is devoted to the research of ways of improving the system of additional education in the sphere of culture, where the specifics of the Belarusian experience of organizing this socially significant segment of educational services can be useful to other countries. The author shows the structure and functional features of additional education for children and youth, analyzes the requirements for educational programs in accordance with national guidelines.

Key words: additional education of children and youth, a system of additional education institutions, the content of educational programs.

КУЛЬТУРА И СПОРТ

ӘОЖ 378.1

ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУДЕ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕР ЖҮЙЕСІН ҚҰРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ

Джакубақынов Б.Б.

I. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ., Veibit-22@mail.ru

Мақала жоғары білім беруде құзіреттіліктер жүйесін құру арқылы білімнің үш деңгейінің бірізділігін, оқу бағдаламалардың үздіксіздігін, модульдер мазмұнының бірін-бірі қайталамауын, оқу-тәрбие үдерісінің кәсіби бағыттылығын қамтамасыз етуге арналған.

Кілттік сөздер: *жоғары білім, жүйе, құзіреттіліктер, құзіреттілік ұстаным, пән, оқу бағдарламасы, бакалавриат, магистратура, докторантура.*

XXI ғасырдың басы қоғамдағы саяси-экономикалық, құқықтық жағдайлар, әлеуметтік қарым-қатынастар өзгерістеріне толы болып отырғанына бәріміз куәміз. Соңғы 10-15 жылда педагогика саласында тұлғаның субъектілік сипатына ерекше көңіл аудару нәтижесінде білім беруде субъектілік пен креативтіліктің дамуына қол жеткізуге мүмкіндік беретін құзіреттілік ұстаным басымдық алды. Бұл ұғым (латын тілінде «competens») белгілі сала бойынша жан-жақты хабардар, білгір деген мағынаны қамти отырып, қандай да бір сұрақтар төңірегінде оқтайлы шешім қабылдап, оны тәжірибеде жүзеге асыра алады дегенді білдіреді. «Еуропа үшін негізгі құзіреттіліктер» симпозиумының материалдарында «құзіреттілік» ұғымы маманның өзінің кәсіби қызметінде білімін, дағдылары мен жалпыланған әрекеттер тәсілдерін жұмылдыра алу қабілеттілігі арқылы сипатталған [1]. Яғни оқытушы психологиялық – педагогикалық білімін жетілдірумен қатар, сол білімін өз ісінде шебер пайдалана білетін болуы керек.

Құзіреттілік - маманның бәсекелеске қабілеттілігінің қажетті шарты. Бәсекелестік жағдайында кәсіби қызметке дайындыққа ғана жүгіну жеткіліксіз. Мұғалім тек өз пәнінің төңірегінде ғана қалып қоймай, қоғамда болып жатқан өзгерістерге құлағы түрік, көзі ашық, жан-жақты талдау жасай білетін маман болуы шарт. Сондықтан да, кездейсоқтықта және әр түрлі жағдайларда дұрыс шешім қабылдау, мақсатқа сай әрекет жасау – бүгінгі күннің талабы. Осы ұғымдағы мақсатқоюшылық Э.Ф. Зеер анықтамасында көрініс тапқан: - құзіреттілік - «...орындалатын жұмыстардың мәнін, қойылған мақсаттарға жету жолдары мен құралдарын терең білу, сондай-ақ бір нәрсе туралы толық айтуға мүмкіндік беретін тиісті біліктіліктер мен дағдылардың және білімнің болуы...» [2, 94 б].

Қазіргі аса қарқынды өзгерістерге толы әлеуметтік-экономикалық жағдайда білім беру жүйесінде педагогке қойылатын талап та ерекше екендігі түсінікті. Құзіреттілік жеке тұлғаның өзіндік табиғатына сәйкес дамуына, кәсіби, әлеуметтік тәжірибесін жинақтауға бағытталған. Мысалы, В.А. Болотов, В.В. Сериков құзіреттілікті былай сипаттайды: «..., оқушының өзін-өзі жүзеге асыруға үлес қосатын, әлемдегі өз орнын табуға көмектесетін білімдер, дағдылар, білімділік...» [3, 12 б].

Кәсіби құзіреттілік - өзінің кәсіби қызметпен жоғары деңгейде айналысатын және өзінің кәсіби дамуын одан әрі жобалай білетін қабілет. Кәсіби құзіреттілік - оқытушының біліктілігін арттыруы, қоғам алдындағы жауапкершілікті сезінуі, жоғарғы деңгейге үнемі ұмтылуы мен үнемі ізденісі, жаңашылдығы мен жаңалықты қабылдай әрі қолдана білуі, адами құндылықтарға сай бола отырып, сол құндылықтарды балаға сіңіре білуі. Осыған орай оқытушы үнемі ізденісте болуы керек [4].

Әлеуметтік құзіреттілік - бірлескен кәсіптік қызметпен айналысу қаблеті (ұжыммен, топпен) қызмет ету, басқару кәсібінде қабылданған кәсіби қарым- қатнас тәсілдерін қолдана білу яғни, мұғалім оқушылармен қарым-қатнаста тактикасын баланың жасы, рухани өсуіне байланысты өзгертіп отыруы керек. Оқушыларды топтық, ұжымдық жұмыстар жасай алуға, соның ішінде жеке тұлғаның дамуына мән беруі керек. Мұғалімге өз ісінің маманы болумен қатар, оның бойында баланы жақсы көру, баланың көзқырысы мен пікірін сыйлау, тыңдай білу керек [5].

Сонымен, құзіретті оқытушы дегеніміз – адамның өз мамандығы бойынша әлеуметтік және кәсіби пісіп жетілуі. Осы айтылғандарды ескере отырып, құзіреттілікті жоғары білім беру жүйесінің нәтижелік әрі сапалық критерийі ретінде қарастыру қажет. Басқаша айтқанда, құзіреттілікте мақсат қоюшылықтың, білімдердің, біліктіліктер мен дағдылардың синергетикалық сипатын байқауға болады. Жалпы оқытушы психологияны, педагогиканы, тәрбиелеу теориясын, педагогикалық технологияларды, құқықтың нормаларды білуге міндетті [6].

Оқытушы жалпылай біліктілігінің төмендегідей сипаты бар:

- білім саласындағы мемлекеттік стандартты, құқықтық-нормативтік актілерді сараптап, олардың талаптарын орындау;
- оқытудың әр алуан түрлері мен әдістерін қолдану;
- кәсіби мониторингтің нәтижелерін қолдану арқылы өз жұмысында басқару функциясын орындай білу (оқу-тәрбие үрдісін басқару);
- нақты ситуацияларды талдау арқылы білімгерлерді әрекеттерге үйрету, олардың топтық жұмыс дағдыларын дамыту;
- мемлекеттік және шетел тілін кәсіби іс-әрекетте талаптарға сәйкес қолдана білу.

Оқытушы жалпылай дағдысын былай тұжырымдасақ болады: үнемі ізденісте бола отырып, жаңаша оқытудың модульдік, рейтингтік жүйесі арқылы дамыта оқыту, саралық ойлау технологияларының әдіс-тәсілдерін білімгердің жас ерекшелігіне, қабілетіне, қабылдау деңгейіне қарай іріктеп қолдану.

Әдетте, болашақ маманның нақты білімдері, біліктіліктері мен дағдылары мамандық бойынша маман моделінде көрініс табады. Мысалы, Қарағанды университеті дайындаған «Бастапқы әскери дайындық» мамандығы бойынша маман моделінде құзіреттіліктер 3 сала бойынша (мамани, жалпы біліми және қосымша) жасалған. Бірінші сала 5 бағытты қамтиды және 34 құзіреттіліктен, ал екінші сала 23, үшінші сала 2 құзіреттіліктен тұрады. Барлығы 59 құзіреттілік. Ескертетін жағдай: модельде жеке білімдер, біліктіліктер мен дағдылар құзіреттілік болып қарастырылған. Бұл біздің құзіреттіліктер туралы түсінігімізге сәйкес емес. Бізше құзіреттіліктер қабілеттіліктер арқылы сипатталады. Бұл модельді қазіргі жоспарлау мен ұйымдастыру арқылы іске асыру өте қиын, себебі механизмдері ойластырылмаған. Былайша айтқанда, модель қағаз жүзінде қалады, қатардағы оқытушы оның бар екенін де біле бермейді және модельде жазылған құзіреттіліктердің қалыптасу динамикасын толықтай бақылау оқу процесін ұйымдастырудың пәндік ұстанымында мүмкін емес. Себебі әр пән «тәуелсіз» болуға тырысып, өз жағына тартып, оқшауланады. Өзінің құзіреттіліктерін «ойлап табады». Сондықтан құзіреттілік ұстанымды (компетентностный подход) толыққанды жүзеге асыру үшін пәнді емес, құзіреттілікті жүйе құрушы элемент ретінде қарастыру керек. Осыған орай бірінші кезекте құзіреттіліктердің жүйесін онтайландыру қажет.

Алайда келтірілген құзіреттіліктердің қаншалықты жүйелі екені және олардың бірлестігі белгісіз. Олардың бағдарламаның паспортында көрсетілген базалық құзіреттіліктердің қайсысын қалыптастыруға бағытталғаны байқалмайды, анықтау қиын. Сонымен қатар, мамандық паспортында арнайы құзіреттіліктер жұмыс берушімен бірлесе отырып анықталады және олар пәндер бойынша

көрсетіледі деген жазу бар. Ал пәндердің саны баршылық. Мұндай жағдай арнайы құзіреттіліктердің нақты әрі анық анықталмағанын айғақтайды.

Жалпы алғанда құзіреттіліктерді анықтайтын жұмыс беруші екенін ескерсек, ең бірінші бітірушілерге қойылатын біліктілік талаптарынан (квалификационные требования к выпускникам, модель специалиста) немесе профессиограмма дайындаудан бастау керек. Бұл әр мамандық бойынша өзінше жеке құжат болуы тиіс. Қазіргі жағдайда ол мамандық паспорты болсын. Мәселе - осы паспорттың сапасында, яғни ондағы көрсетілген құзіреттіліктердің дәл және нақты анықталуында. Бірінші бас (инвариантты), яғни әмбебап құзіреттіліктерді анықтаудан бастаған жөн. Ол үшін кез-келген мамандық үшін бірдей және тұтас тұлғаның құрылымына сәйкес келетін болашақ маманның қызмет түрлерінен бастаймыз. Сонымен, қызмет түрлеріне сәйкес *бас құзіреттіліктерді 5 бағыт бойынша анықтаған жөн:*

1. Қажеттілік-мотивациялық, өзін-өзі ынталандыру әрекеті;
2. Ұйымдастырушылық, өзін-өзі ұйымдастыру әрекеті;
3. Когнитивтік, өздігінен білім алу әрекеті;
4. Іскерлік-шеберлік, өздігінен жетілу әрекеті;
5. Креативтік, өздігінен даму әрекеті.

Осы бағыттар арқылы мамандық бойынша **5 бас құзіреттілік (критерийлер)** анықталады, мысалы:

- 1 - қызығушылық - мақсат қоюшылық;
- 2- ұтқырлық - тіл табысушылық;
- 3- білімпаздық-ізденушілік;
- 4- кәсіби қабілеттілік-шеберлік;
- 5- Шығармашылдылық-жанашылдық.

Жоғарыда көрсетілген 5 бағыт бойынша 5 оқу модульдерін анықтаған жөн. Олар қазіргі қолданыстағы мамандық паспортында көрсетілген құзіреттіліктер бағыттарына сәйкес төмендегідей болғаны дұрыс:

- 1 Ізденушілік, ақпараттандыру, кәсіпке бағдарлау модулі
- 2 Географиялық, әлеуметтік-этикалық және кәсіби ұтқырлық пен коммуникативтілік модулі
- 3 Жалпы және кәсіби білімдерді басқару модулі
- 4 Экономикалық-экологиялық және кәсіпті ұйымдастыру-басқару модулі
- 5 Инновациялық, кәсіби жанашылдық және даму модулі.

Модульдердің кәсіби бағдарлығын арттыру үшін әр модульде «кәсіби» деген сөз қосылды. Бұл тұтас педагогикалық процесс (әр кафедра) мамандыққа «жұмыс істеуі» тиіс дегенді білдіреді. Әр модуль нақты кафедраларға, бөлімдер мен департаменттерге бекітіледі. Алайда бұл кафедралар, бөлімдер мен департаменттер басқа модульдерді жүзеге асыруға араласпайды деген сөз емес. Әр модульдің «иесі» немесе жетекшісі болады. Модульға бекітілген кафедралардың, бөлімдер мен департаменттердің оны жүзеге асырудағы үлес салмағы 50 пайыздан кем болмауы тиіс, бұл олардың профиліне байланысты.

Мұнда бөлімдер мен департаменттер бекер айтылмаған. Университеттің барлық құрылымдары маман дайындау ісіне қатысу керек. Бөлімдер мен департаменттердің жетекші қызметкерлерінің белгілі бір мөлшерде педагогикалық жүктемесі болып, сабақ беруге қатысқаны жөн. Бұл жауапкершілікті қамтамасыз етіп, оқытушылық қызметтің мәртебесін арттыруды көздейді.

Осы жерде айта кететін жағдай, педагогикалық жүктеменің ғылыми негізделіп есептелгені дұрыс. Академиялық сағат 50 минут болғандықтан (бұрын 40 мин болатын) жалпы жүктеме 600-650 сағаттан артпауы тиіс және оны оқытушының ғылыми дәрежесіне, атағына сәйкес белгілеу қажет. Университетте оқытушының лауазымына,

ғылыми дәрежесіне, атағына қарамай бәріне бірдей жүктеме белгіленген. Бұл ғылыми дәреженің, атактың маңызын, мәртебесін түсіріп, иерархия қағидасына қайшы келеді. Сондықтан аудиториялық жүктемелерді анықтағанда осыны ескеру керек. Тағы бір жағдай: кейбір оқытушылар 5-6 пән жүргізеді, біреулер 1 пән жүргізеді, ал алатын жалақысы бірдей. Немесе біреу қазақша-орысша-ағылшынша жүргізеді, ал біреу тек бір тілде сабақ береді. Пәнді әдістемелік қамтамасыз ету үлкен жұмыс екенін және уақытты талап ететінін ескерсек, бұны жалақыны немесе жүктемені анықтағанда ескерген дұрыс. Көтерілген мәселенің жалпы сапаны арттыруға тікелей қатысы бар.

Келесі сатыда осы модульдердің бөлімдері (разделы) анықталады. Қазірше бұлар «пәндер» деп аталып жүр. Жалпы модульдік білімді тиімді жүзеге асыру үшін пәндік ұстанымнан бас тартып, құзіреттілік ұстанымды іске асыру керек. Сонымен, әр бөлім (пән) мамандық паспортында тиісті жоғарыда аталған бағыттар бойынша көрсетілген **негізгі құзіреттіліктерді** тандап алады және оны қалыптастыруға қатысады. Бұл құзіреттіліктер бөлімнің (пәннің) оқу бағдарламасында көрсетіледі және, қажет болса, бөлім (пән) бойынша **қосымша құзіреттіліктер** тағайындауға болады.

Сонымен, бас құзіреттіліктер барлық мамандықтарға, негізгі құзіреттіліктер – модульдер бойынша нақты мамандыққа, қосымша құзіреттіліктер – модуль бөліміне (пәнге) қатысты. Жоғарыдағыны қорытындыласақ, құзіреттіліктің иерархиялық құрылымы төмендегідей болмақ:

ДАРА ҚҰЗІРЕТТІЛІК → **Бас құзіреттіліктер** → **Негізгі құзіреттіліктер**
 → **Қосымша құзіреттіліктер**

Дара және бас құзіреттіліктер белгілі, мамандыққа қатысты негізгі және қосымша құзіреттіліктер анықталады. Мұнда бәрі мамандықпен байланысты, сондықтан «құзіреттіліктер» сөзінің алдына «кәсіби» сөзін қосса да болады.

Білімнің 3 деңгейінде де (бакалавриат-магистратура-докторантура) осы бас құзіреттіліктер инвариантты болады, яғни сақталуы тиіс. Бірақ, әр білім деңгейінде әр іс-әрекеттің үлесі оларға уақыт бөлуіне (маңызына) байланысты әртүрлі болады. Мысалы, көрсетілген бағыттардың үлес салмағы әр білім деңгейінде келесідей болуы мүмкін (кесте №1).

Кесте-1. Әр білім деңгейіндегі бағыттардың (іс-әрекеттердің) шартты үлес салмағы

Бағыт	Бакалавриат	магистратура	докторантура
1	15%	10%	5%
2	20%	15%	10%
3	30%	25%	20%
4	25%	30%	30%
5	10%	20%	35%
Барлығы	100%	100%	100%

Кестеден байқап отырғанымыздай, жүйекұрушы ретінде бакалавриатта теориялық білім алу қарастырылады (3-бағыт), магистратурада - тәжірибе жинау (4-бағыт), докторантурада шығармашылық, ақыл-кеңес, ұсыныс айту (5-бағыт). Барлық құзіреттіліктердің 1/3-і дерлік осыларға тиесілі болуы тиіс.

Осы үлесті ескере отырып, әр қалыптастырылатын бас құзіреттілікке қатысты негізгі құзіреттіліктердің үлесін анықтаймыз. Жоғарыдағы кестеге сәйкес 5 бағыт бойынша негізгі құзіреттіліктердің жалпы санын анықтаймыз, ол 10-ға тең, егер әр құзіреттілікке 10% сәйкес келеді десек. Оларды тіркеп, әрқашан бақылауда ұстау үшін әр құзіреттілікке нөмір (код) беріледі. Төмендегі №2 кестеде әр бас құзіреттіліктер (критерийлер) бойынша негізгі құзіреттіліктердің білім деңгейлеріндегі саны мен олардың коды берілген. Ең маңызды жұмыс осы 10

құзiретiлiктi анықтау, себебi бұлар болашақ маманға қойылатын талап және бүкiл кәсiби дайындаудың мазмұнын анықтайды.

Кесте-2. Бас құзiретiлiктер (критерийлер) арқылы мамандық бойынша негiзгi құзiретiлiктердi анықтау

Бас құзiретiлiктер (критерийлер)	Негiзгi құзiретiлiктердiң саны мен коды					
	Бакалавриат		магистратура		докторантура	
	саны	коды	асаны	коды	саны	коды
1 - қызығушылық -мақсат қоюшылық	2	B1.1 B1.2	1	M1.1	1	D1.1
2-ұтқырлық-тiл табысушылық	2	B2.1 B2.2	2	M2.1 M2.2	1	D2.1
3- бiлiмпаздық -iзденушiлiк	3	B3.1 B3.2 B3.3	2	M3.1 M3.2	2	D3.1 D3.2
4-кәсiби қабiлеттiлiк- шеберлiк	2	B4.1 B4.2	3	M4.1 M4.2 M4.3	3	D4.1 D4.2 D4.3
5-Шығармашылдылық- жаңашылдық	1	B5.1	2	M5.1 M .2	3	D5.1 D5.2 D5.3
Барлығы	10		10		10	

Келесi кезекте осы негiзгi құзiретiлiктердiң әрбiрiне қатысты модульдердiң әр бөлiмi (пәнi) бойынша құзiретiлiктер анықталады. Модульдiң әр бөлiмi (пәнi) негiзгi құзiретiлiктi қалыптастыруға өз үлесiн қосып, олар бөлiмнiң (пәннiң) оқу жұмыс жоспарында көрiнiс табуы тиiс. Мысал ретiнде №3 кестеде бакалавриат үшiн үш пәннiң негiзгi құзiретiлiктердi қалыптастыруға қатысуы көрсетiлген.

Кесте-3. Бакалавриатта мамандық бойынша негiзгi құзiретiлiктердi қалыптастыруға бөлiмдердiң (пәндердiң) қатысуы

Негiзгi құзiретiлiк-тер коды	Бөлiм (пән) атауы, коды		
	Жалпы педагогика ЖП0311	Информатика негiздерi ИИ0405	Қазақстан тарихы ҚР0513
	құзiретiлiктердiң коды	құзiретiлiктердiң коды	құзiретiлiктердiң коды
B1.1	B1.1.1 - 6ЖП0311	B1.1.1 - 5ИИ0405	B1.1.1 - 1ҚР0405
B1.2	B1.2.1 - 6ЖП0311	B1.2.1 - 5ИИ0405	B1.2.1 - 1ҚР0405
B2.1	B2.1.1- 6ЖП0311	B2.1.1- 5ИИ0405	B2.1.1- 1ҚР0405
B2.2	B2.2.1 - 6ЖП0311	B2.2.1 - 5ИИ0405	B2.2.1 - 1ҚР0405
B3.1	B3.1.1 - 6ЖП0311	B3.1.1 - 5ИИ0405	B3.1.1 - 1ҚР0405
B3.2	B3.2.1 - 6ЖП0311	B3.2.1 - 5ИИ0405	B3.2.1 - 1ҚР0405
B3.3	B3.3.1 - 6ЖП0311	B3.3.1 - 5ИИ0405	B3.3.1 - 1ҚР0405
B4.1	B4.1.1 - 6ЖП0311	B4.1.1 - 5ИИ0405	B4.1.1 - 1ҚР0405
B4.2	B4.2.1- 6ЖП0311	B4.2.1- 5ИИ0405	B4.2.1- 1ҚР0405
B5.1	B5.1.1 - 6ЖП0311	B5.1.1 - 5ИИ0405	B5.1.1 - 1ҚР0405

Ескерту: 1) бөлiм (пән) кодының алдындағы сан семестр нөмiрiн көрсетедi. Бұл әр семестрде белгiлi бiр құзiретiлiктi қалыптастыруға қандай бөлiмдер (пәндер) тартылатынын көрсетедi.

2) Бiр негiзгi құзiретiлiктi (мысалы, B2.1) қалыптастыру үшiн бөлiм (пән) бойынша бiрнеше пәндiк құзiретiлiктер анықталуы мүмкiн. Ол бөлiмнiң (пәннiң) қайсы бағытта маңызды екенiне байланысты. Мысалы, Жалпы педагогика пәнi 2 бағытта

көбірек үлес қосады, сондықтан бұл бағытта оған бірнеше құзіреттіліктер тиесілі болуы мүмкін: В2.1.1, В2.1.2, В2.1.3 немесе В2.2.1, В2.2.2, В2.2.3 т.с.с.

3) университет бойынша бүкіл оқытылатын пәндердің бірыңғай тізімі болғаны дұрыс. Бөлімнің (пәннің) коды оның қайсы модульге жататынын және бірыңғай тізімдегі нөмірін көрсетуі тиіс, мысалы ЖП0311- бұл жалпы педагогика, бағдарламаның 3-модуліне тиісті және тізімде 11- пән дегенді білдіреді.

Ескертетін жағдай: арнайы пәндер ғана арнайы құзіреттіліктерді қалыптастырады деген ұстанымнан бас тартқан жөн. Сондықтан әр бөлімнің (пәннің) оқу бағдарламасы 2 тараудан тұруы тиіс: жалпы және ерекше бөлімшелері. Жалпыбілім бөлімдердің (пәндердің) ерекше бөлімшелерінде мамандыққа тікелей байланысты тақырыптар көрсетіледі. Ал кәсіби немесе арнайы бөлімдердің (пәндердің) ерекше бөлімшелерінде мамандыққа басқа саладан қажетті тақырыптар көрсетіледі. Осындай жағдайда кафедралардың кооперациясы күшейеді, горизонталь байланыстар артады. Мамандық бойынша кафедрааралық бірлестіктер құрылады. Қазіргі факультеттер осы функцияны атқаруы тиіс.

Мұндағы негізгі идея: оқытылатын барлық модульдердің нақты мамандық бойынша маманды даярлауға тікелей қатысуын, олардың біртұтастығы мен интеграциясын қамтамасыз ету.

Артықшылығы: Білімнің 3 деңгейінің бірізділігі, оқу бағдаламалардың үздіксіздігі қамтамасыз етіліп, модульдер мазмұнының бірін-бірі қайталауы барынша азайтылады. Барлық мамандық бойынша 5 бағыт (модуль) инвариантты (тұрақты). Сондықтан оқытушылар бұларды әрқашан жадында ұстап, олардың әр деңгейдегі үлес салмағына байланысты мазмұнын өрбіте алады.

Бақылауға модульдер немесе пәндер емес құзіреттіліктер алынады. Емтихан немесе басқа да сынақтардың сұрақтарын осы құзіреттіліктер бойынша құрастыру қажет, яғни бір құзіреттілік бойынша барлық модульдердің бөлімдері (пәндері) қатысады. Семестр бойынша тәлімгерлер осы құзіреттіліктер бойынша аттестациядан өтуі тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Совет Европы: Симпозиум по теме «Ключевые компетенции для Европы». Док ВЕСШС/Бес (96)43. - Берн, 1996. - 43 с.
2. Зеер, Э.Ф. Личностно-ориентированное профессиональное образование / Э. Ф. Зеер. - Екатеринбург: Изд-во РГППУ, 1998. -126 с.
3. Болотов, В.А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В.А. Болотов, В.В. Сериков // Педагогика. -2003.-№ 10. - С. 51-55.
4. Белкин, А. С. Компетентность. Профессионализм. Мастерство / А. С. Белкин. -Челябинск: ОАО «Южно-Уральское кн. изд-во», 2004. -176 с.
5. Белицкая, Г.Э. Социальная компетентность личности / Г.Э. Белицкая // Сознание личности в кризисном обществе / под ред. А.А. Абульхановой-Славской, А.В. Брушлин-ского- М.: Изд-во «Педагогика», 1995. -С. 42-57.
6. Зеер, Э.Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход: учеб. пособие / Э. Ф. Зеер, А.М. Павлова, Э.Э. Сыманюк. - М.: Изд-во Московского психолого-социального института, 2005. -216 с.

Джакубақынов Б.Б.

Основная система высшего образования способ создания

Статья посвящена обеспечению согласованности трех уровней образования, непрерывности учебной программы, преемственности содержания модулей, профессиональной направленности учебно-воспитательного процесса путем создания системы компетентностей в высшем образовании.

Ключевые слова: *высшее образование, система, компетентность, компетентность, предмет, учебная программа, бакалавр, магистр, докторантура.*

В.В. Jakybakinov

Highlights system of higher education the method of creation

The article is devoted to ensuring the consistency of the three levels of education, the continuity of the curriculum, the continuity of the modules content, the professional orientation of the teaching and upbringing process by creating a system of competencies in higher education.

Key words: *higher education, system, competence, competence, subject, curriculum, bachelor, master, doctorate.*

УДК 796.01:396 + 371.7

**СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ
К ИЗУЧЕНИЮ ОТНОШЕНИЯ СТУДЕНТОВ К СВОЕМУ ЗДОРОВЬЮ**

**Федоров А.И.¹, Утегенов Е.К.², Сивохин И.П.³,
Мамиев Н.Б.⁴, Ботагариев Т.А.⁵, Авсиевич В.Н.⁶**

¹ Южно-Уральский государственный университет
(национальный исследовательский университет),
Институт физической культуры, спорта и туризма
г. Челябинск, Российская Федерация;

sportscience@mail.ru; fedorovai@susu.ru; http://www.istis.ru

² Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Республика Казахстан;

³ Костанайский государственный педагогический институт,
г. Костанай, Республика Казахстан;

⁴ Костанайский государственный университет им. А. Байтурсынова,
г. Костанай, Республика Казахстан;

⁵ Актюбинский региональный государственный университет
им. К. Жуманова, г. Актюбе, Республика Казахстан;

⁶ Казахская академия спорта и туризма,
г. Алматы, Республика Казахстан

В статье рассматриваются современные методологические подходы к изучению отношения студентов к своему здоровью

Ключевые слова: *высшее образование, система, компетентность, компетентность, предмет, учебная программа, бакалавр, магистр, докторантура.*

Актуальность проблемы изучения здоровья студенческой молодежи имеет **высокий уровень научной, практической и социальной значимости. Молодые люди являются** тем популяционным ресурсом, от качества которого зависит дальнейшее социально-экономическое и демографическое развитие страны. Следует отметить, что для современной молодежи характерно проявление негативных тенденций в состоянии здоровья, физического развития и физической подготовленности.

Специфические возрастные особенности физического развития молодежи, проблемы, связанные с половым созреванием организма, высокий уровень

психологической, эмоциональной и информационной нагрузки, формирование межличностных взаимоотношений в коллективе или группе, оказывают негативное влияние на состояние здоровья учащейся молодежи [10].

Результаты исследования, проведенного специалистами Института социологии РАН и ГУ – Высшей школы экономики, свидетельствуют о том, что за последние 30 лет состояние здоровья населения России стало значительно хуже, чем это наблюдается в экономически развитых странах, а динамика показателей смертности и общей заболеваемости носит неблагоприятный характер. Так, общая заболеваемость юношей и девушек в возрасте 17-21 года увеличилась в 1,66 раза, что примерно в 3,5 раза выше, чем у взрослого населения. Почти в четыре раза возросла заболеваемость болезнями крови и кроветворных органов, эндокринной системы, увеличилось число осложнений беременности и родов, возросло число новообразований. Тревожная ситуация сложилась относительно заболеваний репродуктивной сферы, которые имеют наиболее неблагоприятные последствия для молодежи. В последние годы возросло число заболеваний, передающихся половым путем, а распространенность ВИЧ-инфекции, наркомании, токсикомании, увеличение степени приобщенности к курению и употреблению алкогольных напитков дополняет представление о негативной ситуации в сфере здоровья учащейся молодежи [4, 5].

На современном этапе развития общества, когда обостряется проблема оздоровления нации, особое значение приобретает не столько реализация медицинских мероприятий, направленных на лечение уже больных людей, сколько создание социально и личностно ориентированной среды, способствующей воспитанию у студентов культуры здоровья, формированию позитивного отношения к своему здоровью [4, 5].

Во многих странах реализуются национальные программы и проекты, ориентированные на сохранение и развитие социального и физического потенциала населения (например, в России – национальный проект «Здоровье»).

Однако проблему оздоровления населения одними лишь мерами государственного характера решить не представляется возможным. В этой связи наиболее перспективным направлением является формирование у населения культуры здоровья, самосохранительного поведения и позитивного отношения к своему здоровью. Это способствует ориентации индивида на изменение самого себя и своего отношения к здоровью, собственной жизни в контексте взаимодействия с окружающим миром [4, 5, 8, 9].

Эта проблема особенно актуальна для учащейся молодежи, которая находится в «переходном состоянии» взросления и вступления во взрослый мир, но при этом имеет собственные ориентиры и ценностные установки, жизненные приоритеты, ставшие следствием адаптации и социализации к нестабильным, постоянно изменяющимся условиям современного социума.

Цель исследования – выполнить анализ методологических подходов к изучению феноменов «здоровье студентов» и «отношение студентов к своему здоровью».

Методика и организация исследования. Исследование проводилось в рамках международного проекта «Здоровье студентов» в 2012-2013 годах. В исследовании принимали участие студенты первого-четвертого курсов Уральского государственного университета физической культуры, Южно-Уральского государственного университета, Костанайского государственного педагогического института, а также учащиеся первого и второго курсов профессионального лицея № 17 г. Костаная. Всего в исследовании приняли участие 840 человек.

В ходе исследования использовалась технология социально-педагогического мониторинга, которая предусматривала применение единых способов сбора, хранения, обработки и анализа информации об объекте исследования (отношений студентов к своему здоровью и самосохранительное поведение учащейся молодежи). Применение технологии социально-педагогического мониторинга предусматривает непрерывное отслеживание условий жизни и деятельности учащихся, особенности организации учебного и воспитательного процесса в образовательном учреждении, а это в дальнейшем дает возможность осуществления прогноза изменения исследуемых показателей [6, 7].

Для изучения показателей, характеризующих отношение студентов к своему здоровью и особенности их поведения в сфере здоровья, применялась специально разработанная анкета, которая включала 142 вопроса, объединенных в несколько смысловых блоков. На основе анкетного опроса определялись следующие качественные и количественные характеристики: самооценка своего здоровья, медицинская информированность, ценностные установки, вредные привычки, особенности питания, экологические установки, особенности взаимоотношений учащихся в семье, в образовательном учреждении и со сверстниками, уровень физической активности и особенности поведения студентов в отношении своего здоровья.

Результаты исследования и их обсуждение. Исследования, направленные на изучение отношения учащейся молодежи к своему здоровью и отношения студентов к своему здоровью имеют определенную специфику. Подростковый и молодежный возраст представляет собой критический период биологической и психологической перестройки организма, социальной адаптации, период основных проб и осваивания новых типов поведения, новых социальных ролей, приобретения социального опыта [10].

Для молодых людей характерно стремление к независимости, к поиску социальной идентификации, формирование системы жизненных ценностей в соответствии со своей структурой личности. Этот возрастной период является очень сложным и важным этапом развития человека.

Условно выделяют два основных методологических подхода к изучению здоровья студентов и их отношения к своему здоровью [4, 5].

Первый подход предполагает отбор и анализ различных факторов, значимых для здоровья человека с точки зрения здравого смысла. К этим факторам относят как положительно влияющие на здоровье причины (рациональное питание, соблюдение санитарно-гигиенических правил, получение качественных медицинских услуг, занятия физическими упражнениями и т.п.), так и отрицательно влияющие на здоровье причины (неблагоприятные экологические условия жизни и деятельности, табакокурение, употребление алкоголя, недостаточный уровень физической активности и т.п.). На основе использования этого подхода во всем мире проведено большое количество исследований, однако их результаты не позволили осуществить коренные преобразования в сфере оздоровления населения.

Второй подход предусматривает исследование факторов, значимых для здоровья с точки зрения самих молодых людей. К ним относят такие характеристики, как медицинская информированность, система жизненных ценностей, общие сведения об особенностях адаптации к социальному окружению и другие. Следует отметить, что для студентов очень большое значение имеет поддержка со стороны родителей, близких и друзей. Отсутствие у студентов социальной поддержки, как правило, приводит к возникновению различного рода проблем (курение, употребление алкогольных напитков и наркотиков, повышенная тревожность и агрессивность).

Исследование отношения студентов к своему здоровью может осуществляться с использованием обоих подходов. Однако в настоящее время особую актуальность приобретает второй подход, который ориентирован на изучение поведенческих факторов, значимых для здоровья с точки зрения самих молодых людей.

При проведении исследований, направленных на изучение отношения студентов к своему здоровью, очень важно учитывать, что студенты являются специфическим объектом исследования, что обуславливает возникновение ряда сложностей. В качестве таких сложностей выделяют, во-первых, сложность выбора значимых показателей здоровья человека; во-вторых, сложность выяснения значимости для студентов проблем здоровья в связи с существующими факторами риска.

Так, в частности, выявлено своеобразное «противодействие» двух тенденций. С одной стороны, более высокий уровень социальной поддержки оказывает позитивное влияние на здоровье студентов (чем больше друзей, тем лучше для здоровья), однако, с другой стороны, установлено, что, чем больше вечеров проводит молодой человек с друзьями, тем выше вероятность его приобщения к табакокурению, употреблению алкогольных напитков и соответствующему ухудшению здоровья. В данном случае, вероятно, конкурирующий фактор – стремление к взрослости и независимости – оказывается более значимым для молодого человека, чем фактор социальной поддержки [6, 7].

Проблема заключается еще и в том, что в основе поведения студентов в отношении своего здоровья, лежат различные, иногда взаимоисключающие мотивы. Часто поведенческие акты, которые важны по степени влияния на здоровье студентов, вызваны мотивами, не связанными непосредственно со здоровьем, и являются результатом повседневной деятельности, не требующей осознанной мотивации. Модели поведения студентов, которые зависят от сознательной мотивации, менее устойчивы, чем те, которые являются естественным следствием норм и правил, принятых в обществе.

В ходе исследования изучались показатели, которые характеризуют такие компоненты деятельности человека по сохранению здоровья, как приобщенность к вредным привычкам (курение, употребление алкоголя и наркотических средств), сидячий образ жизни (количество времени, отводимому малоподвижным видам деятельности – работа на компьютере, компьютерные игры, просмотр телепередач, чтение литературы и т.п.), уровень физической активности.

Установлено, что к 15-летнему возрасту многие студенты пробовали курить (хотя бы один раз курили сигареты) – 54,2% юношей и 36,1% девушек. Установлен «критический возраст» приобщенности студентов к табакокурению, то есть возраст, когда учащиеся впервые попробовали курить и возраст приобщенности к табакокурению. Для юношей таким критическим периодом является возраст 14-15 лет, в этом возрасте 42,3% респондентов впервые в жизни попробовали курить. Для девушек критичным периодом является возраст 15-16 лет, в этом возрасте 41,5% респондентов впервые попробовали курить [6, 7].

К 15-летнему возрасту абсолютное большинство студентов хотя бы один раз в жизни пробовали на вкус алкогольные напитки. Наиболее часто молодыми людьми употребляется пиво. 27,1% юношей и 24,6% девушек отметили, что часто употребляют пиво (несколько раз в неделю), 52,5% юношей и 42,6% девушек – редко (1-2 раза в неделю); не употребляю пиво вообще – 16,9% юношей и 32,8% девушек.

Студенты имеют относительно низкий уровень приобщенности к занятиям физическими упражнениями. Так, лишь 15,3% юношей и 13,1% девушек занимаются

физическими упражнениями ежедневно; 33,9% юношей и 18,5% девушек – занимаются физическими упражнениями часто (3-4 раза в неделю); 47,5% юношей и 67,2% девушек – иногда (1-2 раза в неделю); никогда не занимаются физическими упражнениями 3,4% юношей и 1,6% девушек. Большое количество студентов ведут малоподвижный образ жизни [6, 7].

Физическая активность имеет большое значение для укрепления и сохранения здоровья человека. Это объясняется тем, что физическая активность является важным компонентом здорового стиля жизни, а само понятие «физическая активность» в большей степени отражает социально мотивированное отношение человека к физической культуре и своему здоровью, предполагает осуществление целенаправленной деятельности с целью достижения физического здоровья [1, 2, 3].

Анализ данных свидетельствует о том, что у юношей наиболее предпочитаемыми видами физической активности являются: прогулки на свежем воздухе (64,4%), спортивные игры (39,0%), подвижные игры (33,9%), оздоровительный бег (32,2%). Наименее предпочитаемыми видами физической активности у юношей являются: ходьба на лыжах (3,4%), закаливание (5,1%), теннис (8,5%).

У девушек наиболее предпочитаемыми видами физической активности являются: прогулки на свежем воздухе (67,2%), подвижные игры (29,5%), танцы (21,3%). Наименее предпочитаемыми видами физической активности у девушек являются: единоборства (1,6%), закаливание (4,9%), упражнения с отягощениями (4,9%), ходьба на лыжах (6,6%), теннис (6,6%) [7].

В целом следует отметить, что для девушек характерно меньшее количество предпочитаемых видов физической активности. То есть девушки в меньшей степени, чем юноши, приобщены к регулярным занятиям физическими упражнениями и имеют более низкий уровень физической активности.

Девушки в меньшей степени, чем юноши, испытывают потребность в занятиях физическими упражнениями. Так, 18,6% юношей отметили, что испытывают недостаток физической активности, 72,9% юношей – не испытывают, а 8,5% юношей затруднились ответить. 16,4% девушек отметили, что испытывают недостаток физической активности, 65,6% девушек – не испытывают, а 18,0% девушек затруднились ответить. Таким образом, для девушек характерен более низкий уровень потребности в занятиях физическими упражнениями, чем для юношей.

Выявлены различия в уровне физической активности студентов, обусловленные самооценкой здоровья. Установлено, что чем выше самооценка студентами своего здоровья, тем выше уровень их физической активности.

Для многих студентов характерен относительно низкий уровень культуры здоровья, достаточно низкий уровень медицинской информированности и уровень знаний о здоровье и способах его сохранения. Многие студенты имеют недостаточно высокий уровень знаний об оздоровительном потенциале систематических занятий физическими упражнениями, а в целом уровень физической активности учащейся молодежи может быть охарактеризован как недостаточный для сохранения и укрепления физического здоровья. Всего лишь 15-20% студентов готовы изменить свои привычки и образ жизни (отказ от вредных привычек, употребления алкоголя, регулярные занятия физическими упражнениями, закаливание и т.п.), чтобы остановить развитие болезней и для того, чтобы сохранить и укрепить свое здоровье [7].

Заключение. Современному человеку все чаще приходится жить на пределе своих возможностей, в стремительно меняющихся условиях, в постоянной ломке жизненных стереотипов, в условиях «информационного взрыва». Нестабильная социальная, экономическая и социокультурная ситуация, характерная для современного общества, усугубляет эту тенденцию и приводит к тому, что около 70% учащейся молодежи находится в состоянии затяжного психоэмоционального и

социального стресса. Негативные внешние воздействия способствуют истощению адаптационных возможностей организма студентов, приводят к ломке механизмов, отвечающих за сохранение здоровья.

В подобной ситуации медицина часто оказывается бессильной, поскольку основными фактором, оказывающим отрицательное воздействие на здоровье, является негативное отношение к своему здоровью, а основные факторы риска здоровью имеют поведенческую основу. Решающую роль в сохранении и укреплении здоровья человека играет его образ (стиль) жизни. В соответствии с этим проблема сохранения и укрепления здоровья человека выходит за рамки медицинской науки и врачебной практики и смещается в образовательную плоскость. В современной педагогической теории и образовательной практике проблема воспитания культуры здоровья и формирования здорового стиля жизни у студентов должно занимать приоритетное значение.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бальсевич, В.К. Физическая культура для всех и для каждого / В.К. Бальсевич. – М.: Физкультура и спорт, 1988. – 208 с.
2. Бароненко, В.А. Здоровье и физическая культура студента: учебное пособие / В.А. Бароненко, Л.А. Рапопорт. – М.: Альфа-М, 2003. – 418 с.
3. Виленский, М.Я. Физическая культура и здоровый образ жизни студента: учебное пособие / М.Я. Виленский, А.Г. Горшков. – М.: Гардарики, 2007. – 218 с.
4. Журавлева, И.В. Здоровье подростков: социологический анализ / И.В. Журавлева. – М.: Изд-во Института социологии РАН, 2002. – 240 с.
5. Журавлева, И.В. Отношение к здоровью индивида и общества / И.В. Журавлева. – М.: Наука, 2006. – 238 с.
6. Федоров, А.И. Отношение студентов к здоровью: поведенческие риски в аспекте социологического анализа / А.И. Федоров, И.Н. Алешин, И.П. Сивохин, Н.Б. Мамиев // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 2016. – № 2. – С. 26–28.
7. Федоров, А.И. Отношение учащейся молодежи к своему здоровью: учебное пособие / А.И. Федоров. – 2-е изд., стереотип. – Челябинск: Изд. центр ГУМПИ, 2013. – 72 с.
8. Федоров, А.И. Отношение подростков к здоровью: социологический анализ / А.И. Федоров // Образование и наука. – 2008. – № 1. – С. 91–96.
9. Федоров, А.И. Поведенческие факторы здоровья детей и подростков: гендерный аспект / А.И. Федоров, С.Б. Шарманова, Г.К. Калугина // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 2007. – № 3. – С. 9–13.
10. Conner, M. Predicting Health Behaviour: A Social Cognition Approach / M. Conner, P. Norman // Predicting Health Behaviour: Research and Practice with Social Cognitive Models. – Second Edition. (Edited by M. Conner, P. Norman). – New York: Open University Press, 2005. – PP. 1-27.

Федоров А.И. 1, Утегенов Е.К. 2, Сивохин И.П. 3, Мамиев Н.Б. 4, Ботагариев Т.А. 5, Авсиевич В.Н. 6

Замануи методологиялық тәсілдер студенттердің денсаулығына деген көзқарасын зерттеу

Мақалада қазіргі заманғы әдіснамалық тәсілдер қарастырылады студенттердің денсаулығына деген көзқарасын зерттеу

Кілттік сөздер: жоғары білім, жүйе, құзіреттіліктер, құзіреттілік ұстаным, пән, оқу бағдарламасы, бакалавриат, магистратура, докторантура

A.I. Fedorov 1, E.K. Utegenov. 2, I.P. Sivokhin 3, N.B. Mamiev 4, T.A. Botagariyev 5, V.N. Avsievich 6th

Modern methodological approaches to study the attitude of students towards their health

The article deals with modern methodological approaches to study the attitude of students towards their health

Key words: *higher education, system, competence, competence, subject, curriculum, bachelor, master, doctorate.*

УДК 378.147

**ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ
В ОБЛАСТИ ИНФОРМАТИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ПОДГОТОВКИ
СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ, СПОРТУ И ТУРИЗМУ**

Федоров А.И.

*Южно-Уральский государственный университет (национальный исследовательский университет), Институт физической культуры, спорта и туризма
г. Челябинск, Российская Федерация
sportscience@mail.ru; fedorovai@susu.ru; <http://www.istis.ru>*

В статье рассматриваются приоритетные направления научных исследований в области информатизации системы подготовки специалистов по физической культуре, спорту и туризму

Ключевые слова: *высшее образование, система, компетентность, компетентность, предмет, учебная программа, бакалавр, магистр, докторантура.*

Актуальность исследования. В настоящее время в педагогической науке информатизация образования рассматривается, во-первых, как процесс технического и технологического обеспечения сферы образования; во-вторых, как научная и практико-ориентированная область педагогической науки, которая разрабатывает методологию, теорию и методику обучения в условиях информационной среды современных образовательных учреждений [9, с. 39].

Академик Российской академии образования И.В. Роберт отмечает, что подобная трактовка понятия «информатизация образования» связана со следующими аспектами:

- необходимость совершенствования методических систем обучения, ориентированных на интеллектуализацию учебно-познавательной деятельности учащихся и их социализацию в условиях современного информационного общества;
- актуализация проблемы включения учащихся в коллективную деятельность на основе использования возможностей современных сетевых технологий, обеспечение взаимодействия учащихся в условиях сетевых учебных сообществ;
- обеспечение информационной безопасности учащихся при наличии высоких рисков, связанных с осуществлением информационной деятельности и информационного взаимодействия;
- необходимость проведения экспертизы, лицензирования и сертификации программных средств учебного назначения и информационных образовательных систем на основе оценки их педагогических и эргономических характеристик [9, с. 39–40].

Следует отметить, что в современном обществе активно развиваются следующие инновационные процессы:

- расширение сетевых информационных ресурсов, отражающих постоянно совершенствующийся научный, образовательный, культурный и другой социально значимый потенциал современного общества;

- конвергенция современных информационных и коммуникационных технологий с научными и производственными технологиями, бизнес-технологиями, социальными и образовательными технологиями;

- открытость и массовая доступность информации гражданского назначения для всех участников образовательного процесса; обеспечение возможности моделирования, визуализации, создания интерактивных информационных объектов;

- развитие технологий сетевой коммуникации как новых технологий информационного взаимодействия людей, расширение информационного поля сетевых учебных и педагогических сообществ;

- возникновение высоких рисков нарушения информационной безопасности и угроз манипулирования поведением и сознанием людей со стороны сетевых средств массовой информации, сетевых игровых порталов и других сетевых ресурсов, которые нарушают этические правила и нормы [2, 5, 6, 7].

В процессе становления и развития информационного общества ключевое значение приобретают проблемы, связанные с *организацией образовательного процесса*. Развитие современных информационных и коммуникационных технологий порождает среду, которую характеризуют стремительные и непрерывные изменения. Сегодня скорость и масштаб перемен ломают традиционные рамки исторических ступеней развития общества. Впервые в истории цивилизации поколения идей и продуктов человеческой деятельности сменяют друг друга быстрее, чем поколения людей. Даже в сфере частной жизни перемены (изменчивость) выражены в большей степени, чем непрерывность и стабильность. Более того, изменчивость обнаруживает себя через многообразие [10].

Подобная среда требует принципиально нового подхода к процессу образования. Человек сегодня нуждается не только в новых практических навыках и теоретических знаниях, но и в способности постоянно совершенствовать эти знания и навыки. Другими словами, человеку необходимо усвоить и всячески развивать *культуру обучения в течение всей жизни* [1, 2].

Информатизация является одним из важнейших направлений модернизации системы высшего профессионального образования. Это предполагает использование современных информационных и коммуникационных технологий для решения задач обучения и воспитания, расширенное внедрение технологий электронного обучения, дистанционных образовательных технологий, массовых открытых онлайн-курсов, создание единой информационной образовательной и предметной среды [8].

Все вышеизложенное характерно и для системы подготовки специалистов в сфере физической культуры, спорта и туризма. Более того, ситуация усугубляется в связи с наличием специфических проблем образования в сфере физической культуры, спорта и туризма. Среди этих проблем следует отметить, во-первых, отсутствие научно обоснованных концепций и программ развития информатизации отрасли; во-вторых, сложность и неопределенность сферы профессиональной деятельности (спорт и система спортивной подготовки, физическое воспитание детей и подростков); в-третьих, невозможность (или сложность) формализации профессионально-прикладных задач, характерных для сферы физической культуры, спорта и туризма; в-четвертых, недостаточно высокий уровень информационной культуры специалистов и их неготовность к расширенному использованию современных информационных и

коммуникационных технологий в своей профессиональной деятельности [3, 4, 11, 12, 13, 14].

Цель исследования – выполнить анализ приоритетных направлений научных исследований в области информатизации системы подготовки специалистов по физической культуре, спорту и туризму.

Методика и организация исследования. В ходе исследования выполнен анализ специальной литературы; выявлены проблемы и противоречия процесса информатизации сферы физической культуры, спорта и туризма; изучен практический опыт использования современных информационных и коммуникационных технологий в системе подготовки, повышения квалификации и переподготовки специалистов по физической культуре, спорту и туризму; обобщен опыт разработки и внедрения современных информационных технологий и технологий электронного обучения в образовательный процесс вузов и факультетов физической культуры; проведена экспериментальная оценка эффективности использования современных образовательных технологий в информационно насыщенной среде вуза; предложены организационные и методические подходы к организации учебно-исследовательской и проектной деятельности студентов на основе использования современных сетевых технологий; выделены приоритетные направления информатизации системы подготовки специалистов по физической культуре, спорту и туризму.

Научно-организационная и научно-исследовательская работа продолжается и в настоящее время. Это направление научно-исследовательской работы включено в План важнейших исследований Российской академии образования на 2017 год и предполагает создание и функционирование сетевого научно-педагогического сообщества, охватывающего представителей около 20 вузов физической культуры и педагогических университетов Российской Федерации, Республики Казахстан, Республики Беларусь, Украины, Донецкой Народной Республики и Луганской Народной Республики.

Результаты исследования и их обсуждение. Ниже представлены некоторые результаты исследования состояния и проблем информатизации системы подготовки специалистов по физической культуре, спорту и туризму; дана краткая характеристика приоритетных направлений научных исследований по указанной проблематике.

Условно можно выделить несколько укрупненных направлений научных исследований в области информатизации системы подготовки специалистов по физической культуре, спорту и туризму.

1. Разработка философских, социокультурных, медико-социальных и психолого-педагогических основ информатизации сферы физической культуры, спорта и туризма с ориентацией на создание единой информационной образовательной среды.

К сожалению, в настоящее время отсутствуют научно обоснованные концепции и государственные программы развития информатизации сферы физической культуры, спорта и туризма в Российской Федерации. Это в значительной степени тормозит внедрение и расширенное использование современных достижений науки и техники, не позволяет в полной мере использовать образовательный потенциал информационных и коммуникационных технологий в процессе подготовки специалистов [14, с. 298].

Перспективные разработки, созданные в ряде вузов физической культуры, в лучшем случае используются в ограниченных масштабах, а чаще всего применяются в рамках отдельного образовательного учреждения.

Отсутствие научно обоснованных концепций и программ системной интеграции современных информационных и коммуникационных технологий в систему подготовки специалистов по физической культуре, спорту и туризму в

значительной степени способствует повышению накладных расходов, затрудняет возврат вложенных финансовых средств и делает идею информатизации декларативной [14, с. 298].

2. Проектирование и практическая реализация отраслевой информационной образовательной среды, ориентированной на создание распределенного вуза физической культуры, а также на создание единого информационного образовательного пространства и информационной предметной среды, функционирующих по общим правилам, стандартам и протоколам, предполагающих коллективное использование электронных образовательных ресурсов.

В настоящее время в Российской Федерации уже существуют аналоги подобных разработок, созданных в рамках государственного финансирования федеральных и национальных исследовательских университетов (концепция «одного окна», массовые открытые онлайн-курсы и т.п.). Применительно к сфере физической культуры, спорта и туризма задача состоит в том, чтобы адаптировать эти подходы для развития информатизации системы подготовки специалистов и расширенного использования современных информационных и коммуникационных технологий в образовательном процессе вузов и факультетов физической культуры.

3. Подготовка педагогических и управленческих кадров в области информационных и коммуникационных технологий. Это направление научных исследований предполагает создание и функционирование системы подготовки, повышения квалификации и переподготовки специалистов с учетом насущных проблем информатизации сферы физической культуры, спорта и туризма.

Следует отметить, что для специалистов по физической культуре, спорту и туризму в силу специфики профессиональной деятельности всегда был характерен относительно невысокий уровень информационной культуры и технологической подготовленности. Но в настоящее время спорт и система подготовки спортсменов, образовательный процесс в вузах физической культуры, реализация современных подходов к организации физического воспитания детей и подростков рассматриваются как высокоинтеллектуальные сферы профессиональной деятельности, и, соответственно, требуют хорошо подготовленного специалиста, в том числе и в области применения современных информационных и коммуникационных технологий.

Перспективным направлением научных исследований является проектирование и реализация сетевой формы подготовки, повышения квалификации и переподготовки специалистов по физической культуре, спорту и туризму. В настоящее время в образовательный процесс активно внедряются такие формы организации занятий и педагогического взаимодействия в сетевых сообществах, как обучающие вебинары, форумы, чаты, онлайн-конкурсы, олимпиады и турниры. И, соответственно, преподаватели должны быть готовы к организации образовательного процесса в подобной информационной среде. Кроме того, на первый план выходит проблема эффективного управления познавательной деятельностью учащихся в условиях сетевой организации учебного процесса, а также оценивания результатов самостоятельной учебной и учебно-исследовательской работы студентов в соответствии с требованиями ФГОС ВО нового поколения.

4. Развитие теории обучения в условиях информатизации образования следует рассматривать как одно из наиболее перспективных направлений научных исследований в области информатизации системы подготовки специалистов.

Актуальность научных исследований по этому направлению диктуется требованиями современного общества, которое формирует социальный заказ на подготовку не просто «узкого» специалиста высокой квалификации в определенной сфере деятельности, а социально активного члена современного информационного

общества, способного жить и осуществлять профессиональную деятельность в условиях массовой глобальной сетевой коммуникации [9].

Следует отметить, что эффективность профессиональной подготовки специалистов по физической культуре, спорту и туризму, ориентированной на расширенное использование современных информационных и коммуникационных технологий, в значительной степени зависит от педагогического мастерства преподавателей и методистов, авторов и разработчиков программных средств учебного назначения [14, с. 301].

В связи с этим большое значение приобретает решение задачи дидактического обеспечения и методического сопровождения образовательного процесса. Перспективные исследования в области информатизации профессионального образования базируются на реализации «феномена конвергенции педагогической науки и современных информационных технологий». Это, в свою очередь, предполагает взаимный перенос и слияние достижений педагогической науки и информационных технологий с выделением и дальнейшей реализацией образовательного потенциала трансфер-интегративных зон, которые выступают в качестве инновационных областей научно-педагогического знания и зон ближайшего развития, подлежат анализу и реализации [6, 8, 9].

5. Интеллектуализация информационных систем и технологических процессов как одно из перспективных направлений информатизации системы подготовки специалистов по физической культуре, спорту и туризму в настоящее время находится в начальной стадии своего развития. Однако, несмотря на это, проведение исследований в этом направлении позволит добиться высоких результатов.

6. Психолого-педагогические основы проектирования и реализации педагогических инноваций в информационной образовательной среде здоровьесформирующей направленности как перспективное направление научных исследований в последние годы получило большой импульс развития, включено в Государственную программу развития образования Российской Федерации на период до 2020 года и План важнейших исследований Российской академии образования, получило грантовую и финансовую поддержку со стороны Правительством Российской Федерации.

Заключение. Выделенные приоритетные направления научных исследований характеризуют процесс информатизации системы подготовки специалистов по физической культуре, спорту и туризму как сложную и комплексную проблему, которая, по нашему мнению, не имеет однозначного решения и нуждается в активном изучении.

Одной из важнейших задач системы подготовки специалистов является становление у них *информационной культуры*, которую следует рассматривать как фактор развития инновационных преобразований в сфере физической культуры, спорта и туризма в контексте модернизации системы образования и современного общества.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Кинелев, В.Г. Контуры системы образования XXI века / В.Г. Кинелев // Информатика и образование. – 2000. – № 5. – С. 2–7.
2. Кинелев, В.Г. Образование для формирующегося информационного общества / В.Г. Кинелев // Информатика и образование. – 2004. – № 5. – С. 2–9.
3. Петров, П.К. Современные информационные технологии в подготовке специалистов по физической культуре и спорту (возможности, проблемы, перспективы) / П.К. Петров // Теория и практика физической культуры. – 1999. – № 10. – С. 6–9.

4. Петров, П.К. Теоретические и методические основы подготовки специалистов физической культуры и спорта с использованием современных информационных и коммуникационных технологий: монография / П.К. Петров. – Ижевск: Удмуртский университет, 2003. – 447 с.

5. Полат, Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учебное пособие / Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина, М.В. Моисеева и др. / под ред. Е.С. Полат. – М.: Академия, 2008. – 272 с.

6. Роберт, И.В. Дидактика периода информатизации образования / И.В. Роберт // Педагогическое образование в России. – 2014. – № 8. – С. 110–119.

7. Роберт, И.В. Информатизация образования как новая область педагогического знания / И.В. Роберт // Человеческий капитал. – 2012. – № 1. – С. 14–18.

8. Роберт, И.В. Основные направления фундаментальных и прикладных научных исследований, определяющих развитие информатизации отечественного образования / И.В. Роберт // Человеческий капитал. – 2014. – № 6. – С. 12–18.

9. Роберт, И.В. Перспективные научно-педагогические исследования в области информатизации профессионального образования / И.В. Роберт // Научград: наука, производство, общество. – 2016. – № 2. – С. 39–45.

10. Талалова, Л.Н. Интеграционные процессы в образовании: контекст противоречий: монография / Л.Н. Талалова. – М.: Изд-во РУДН, 2003. – 368 с.

11. Федоров, А.И. Информатизация в контексте современных тенденций развития высшего профессионального образования / А.И. Федоров, В.В. Логинов, Д.Л. Куликов // Теория и практика физической культуры. – 2008. – № 4. – С. 72–76.

12. Федоров, А.И. Информационные технологии в образовании: теоретико-методологические и социокультурные аспекты: монография / А.И. Федоров. – 2-е изд., доп. – Челябинск: УралГУФК, ЧГНОЦ УрО РАО, 2009. – 240 с.

13. Федоров, А.И. Методологические аспекты информатизации высшего физкультурного образования / А.И. Федоров // Теория и практика физической культуры. – 2000. – № 4. – С. 11–13.

14. Федоров, А.И. Спортивно-педагогическая информатика: теоретико-методологические аспекты информатизации системы подготовки специалистов по физической культуре и спорту: монография / А.И. Федоров. – М.: Теория и практика физической культуры, 2003. – 448 с.

Федоров А.И.

Ғылыми зерттеулердің міндеттілік бағыттары дайындық жүйесін ақпараттық даму саласында физикалық мәдениет, спорт және туризм мәселелері

Мақалада ғылыми зерттеулердің міндеттілік бағыттары дайындық жүйесін ақпараттық даму саласында физикалық мәдениет, спорт және туризм мәселелері

Кілттік сөздер: жоғары білім, жүйе, құзіреттіліктер, құзіреттілік ұстаным, пән, оқу бағдарламасы, бакалавриат, магистратура, докторантура

A.I. Fedorov

Priority directions of scientific research in the field of informatization of the system of preparation specialists on physical culture, sports and tourism

The article considers priority directions of scientific research in the field of informatization of the system of preparation specialists on physical culture, sports and tourism

Key words: higher education, system, competence, competence, subject, curriculum, bachelor, master, doctorate.

МАЗМҰНЫ СОДЕРЖАНИЕ

ЮРИСПРУДЕНЦИЯ

Аккасымова Т.К., Нурмаганбет Е.Т. ГОСУДАРСТВЕННО - ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В СФЕРЕ КОСМИЧЕСКОГО ПРАВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....	4
Берзин П.С. ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ НАУКИ УГОЛОВНОГО ПРАВА В ИМПЕРАТОРСКОМ ХАРЬКОВСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ В ПЕРИОД 1804-1919 ГОДОВ.....	8
Еркінбаева Л.Қ., Рахметова М.А.ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖЕР ЗАҢНАМАЛАРЫНА СӘЙКЕС ШЕТЕЛДІКТЕРДІҢ ЖЕРДІ ПАЙДАЛАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІ.....	13
Жангушукова А.З., Турсынова А. СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕП-ТЕКСЕРУ ОРГАНДАРЫНА ЖҮКТЕЛГЕН ДӘЛЕЛДЕУ МІНДЕТІ КІНӘСІЗДІК ПРЕЗУМПЦИЯСЫНЫҢ БІРДЕН-БІР КӨРІНІСІ РЕТІНДЕ.....	19
Нұрбек Д.Т., Мырзагулов М. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ДҢИ ЭКСТРЕМИЗМНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ.....	25
Нұрмуханқызы Д. ОСОБЕННОСТИ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СФЕРЕ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ.....	30
Шеримова Н.Ш. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ВОДНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	37

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Адамов А.А., Толегенова А.Д. ҚАРЖЫЛЫҚ ЖӘНЕ БАСҚАРУ ЕСЕБІНІҢ КОРПОРАТИВТІК БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ИНТЕГРАЦИЯЛАНУЫНЫҢ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАСЫ.....	44
Аяжанова М.К. РОЛЬ ИННОВАЦИИ В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИИ.....	50

Байдыбекова С.К., Кулдар А. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ РАБОТЫ ПО РАСЧЕТНО- КАССОВОМУ ОБСЛУЖИВАНИЮ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ.....	54
Бекметова А.К. ВЫРАБОТКА СТРАТЕГИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОМПАНИИ.....	58
Дуйсебаева А.М. ТҰТЫНУШЫЛАРДЫҢ ҰНТАРТУ ӨНІМДЕРІНІҢ БРЕНДІНЕ КӨЗҚАРАСЫ...	66
Жанысбаева А.К. ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДА АЙМАҚТАРДЫ БАСҚАРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСТАРЛАРЫ.....	71
Жуниспаева А.Б. САҚТАНДЫРУ ҚЫЗМЕТІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	77
Корабаева Н.Б. ЕУРАЗИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯ АУҚЫМЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ДАМУ ЖАҒДАЙЫ.....	82
Қыдырбаева Э.О., Октябрь А. ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТЕРДІҢ АСПЕКТІЛЕРІ.....	87
Нургисаев С.У., Мырзахметова Ж.Н. ДАҒДАРЫСҚА ҚАРСЫ БАСҚАРУ — КӘСПОРЫННЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН КАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ НЕГІЗІ	93
Сейдахметова А.А., Сейдахметов А.А. АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫН ДАМУ – УАҚЫТТЫҢ ТАЛАБЫ.....	97
Сырлыбаева М.Т. ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАНЫ АЙМАҚТЫҚ БАСҚАРУДЫҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ.....	101
Сюбебаева Ж.К. ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ РЫНКА ТРУДА В РЕГИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ.....	107

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Алипбаева А.А., Бусыгина Т.В. МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В ШКОЛЕ.....	115
Делибалтова В.К. СООТНОШЕНИЕ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ В КОНТЕКСТЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ.....	120

Малахова И.А., Усенова А.К. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЕТЕЙ И МОЛОДЕЖИ В СФЕРЕ КУЛЬТУРЫ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ.....	124
---	-----

КУЛЬТУРА И СПОРТ

Джакубақынов Б.Б. ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУДЕ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕР ЖҮЙЕСІН ҚҰРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ.....	131
--	-----

Федоров А.И., Утегенов Е.К., Сивохин И.П., Мамиев Н.Б., Ботагариев Т.А., Авсиевич В.Н. СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ ОТНОШЕНИЯ СТУДЕНТОВ К СВОЕМУ ЗДОРОВЬЮ...	137
--	-----

Федоров А.И. ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ОБЛАСТИ ИНФОРМАТИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ, СПОРТУ И ТУРИЗМУ.....	143
---	-----

<p style="text-align: center;">ЖМУ ХАБАРШЫСЫ</p> <p style="text-align: center;">Ғылыми журнал 1997 ж. шыға бастады. Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық келісім Министрлігінде жаңадан тіркеліп, 2003 ж. 12 қыркүйегінде № 4188-Ж куәлігі берілген. ISSN 1813-1123</p>	<p style="text-align: center;">ВЕСТНИК ЖГУ</p> <p style="text-align: center;">Научный журнал Издается с 1997 г. Перерегистрирован Министерством информации и общественного согласия Республики Казахстан. Свидетельство № 4188-Ж от 12 сентября 2003 г. ISSN 1813-1123</p>
<p>ВНИМАНИЮ АВТОРОВ!</p> <ul style="list-style-type: none">➤ Электронные версии статей доступны на сайте zhgu.edu.kz Мақалалардың электронды нұсқалары zhgu.edu.kz сайтында орналастырылған➤ Electronic versions of the articles are available on the web page zhgu.edu.kz➤ Редакция не несет ответственность за достоверность информации, приводимой авторами	
<p>Общие положения</p> <p>Журнал "Вестник Жетысуского государственного университета" принимает к публикации материалы, содержащие результаты оригинальных исследований, оформленных в виде полных статей, кратких сообщений, а также обзоры (по согласованию с редакцией). Опубликованные материалы, а также материалы, представленные для публикации в других журналах, к рассмотрению не принимаются.</p> <p>Для публикации статьи авторам необходимо представить в редакцию следующие материалы и документы:</p> <ol style="list-style-type: none">1) Текст статьи с УДК, подписанный всеми авторами;2) Резюме, размещенное после текста публикуемого материала, которое должно кратко излагать предмет статьи и основные содержащиеся в ней результаты (3-5 предложений). Резюме публикуется на других языках, отличающихся от языка текста публикуемого материала;3) ключевые слова (5-10);4) файлы всех представляемых материалов на электронном носителе;5) сведения об авторах: должность, ученое звание, ученую степень, место работы (наименование учреждения или организации, населенного пункта), телефоны и адреса электронной почты. <p>Статьи могут быть представлены на казахском, русском и английском языках.</p> <p><i>Редакция не несет ответственность за достоверность информации,</i></p>	

приводимой авторами.

Требования к оформлению

Текст статьи должен быть представлен на бумажном и электронном носителе в редакторе Microsoft Word 6.0/95 или в редакторах, совместимых с ним). Гарнитура - Times New Roman, кегль 12, одинарный интервал, для казахских текстов шрифт - KZ Times New Roman. Поля со всех сторон 2 см.

Общий объем статьи должен составлять не менее 5 страниц.

Статья должна быть тщательно отредактирована и аккуратно оформлена.

Библиографические ссылки в тексте статьи следует давать в квадратных скобках в соответствии с нумерацией в списке литературы.

Список литературы должен быть оформлен в соответствии с ГОСТ 7.0.

Список литературы для статьи не менее 5 наименований.

Страницы рукописи должны быть пронумерованы, включая листы с рисунками.

Все буквенные и цифровые обозначения, приведенные в рисунках, необходимо пояснить в основном подрисуночном тексте;

Все сокращения и условные величины должны быть расшифрованы в тексте. Размерности физических величин следует давать в системе СИ.

Названия иностранных фирм и организаций – в транскрипции первоисточников с указанием страны.

Рукописи статей, не соответствующие требованиям, не рассматриваются. Присланные рукописи обратно не возвращаются. Не допускается направление в редакцию работ, которые посланы в другие издания или напечатаны в них.

Пример оформления доклада

УДК 541.124

СИСТЕМА СОВРЕМЕННОГО БИЗНЕС-ОБРАЗОВАНИЯ

Шатырбаева Г.Ж., Молдабаева М.М.

Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова, г.

Талдықорған, Arginbay@mail.ru

Резюме на русском языке

Ключевые слова:

Текст доклада

ЛИТЕРАТУРА:

Резюме на казахском языке

Кілттік сөздер:

Резюме на английском языке

Key words:

Корректоры:
А.А. Сейдахметова,
А. Саурамбекова, Н.Н. Шаяхметов

Компьютерная верстка, изготовление
оригинал-макета Абильмажинова А.К.

Подписано в печать .10.2017 г.
Гарнитура Таймс. Формат 200x280. Бумага офсетная.
Печать офсетная. Тираж экз. Усл.п.л.18.3.
Отпечатано в издательском центре ЖГУ им.
И. Жансугурова
Заказ № 00
040009. Талдықорған, І. Жансүгіров атындағы Жетісу
мемлекеттік университеті, Жансүгіров көшесі, 187а.